

DE
PECCATO IN SPIRITUM SANCTUM,

QUA
CUM ESCHATOLOGIA CHRISTIANA

CONTINEATUR RATIONE,

DISPUTATIO.

SCRIPSIT

ET SUMME REVERENDI ORDINIS THEOLOGORUM

IN

UNIVERSITATE CAESAREA DORPATensi

AUCTORITATE

PRO SUMMIS IN SACROSANCTA THEOLOGIA HONORIBUS

RITE OBTINENDIS

PALAM DEFENDET

Alexander ab Oettingen,
S. S. THEOL. MAG.

BIBLIOTH.
ACADEM.
DORPAT.

Act. 1794.

DORPATI LIVONORUM,

TYPIS HENRICI LAAKMANNI.

MDCCCLVI.

Argumentum.

Prooemium	p. 3—21
in quo exponitur, quae hucusque de re nostrâ prolata sint (p. 3—12), quid nobis propositum (p. 12—20), quaeque disquisitionis via ineunda sit (p. 20—21).	
Pars prima. <i>De peccati in spiritum sanctum notione et naturâ</i>	p. 22—87
Caput I. <i>De discrimine et gradibus peccatorum in universum</i>	p. 22—49
quo capite inquiritur :	
a) quonam sensu omnia peccata coram Deo paria sint (p. 23—28);	
b) quonam sensu <i>discrimen</i> statuendum (p. 28—34);	
c) quânam <i>menturâ</i> id discrimen metiendum sit (p. 34—49).	
Caput II. <i>De peccatorum fastigio</i>	p. 49—87
quo capite exponitur :	
a) quomodo spiritus sanctus, in quem peccatur, in <i>salutis oeconomia</i> operetur (p. 51—60);	
b) quomodo homo peccator ad eam se habeat vel habere possit (p. 60—66);	
c) quomodo <i>reluctatio</i> contra spir. s. efficacem usque ad <i>peccati fastigium</i> progrediatur (p. 66—87).	
Pars secunda. <i>De peccato in spiritum sanctum, quâ conditione et a quo committi possit</i>	p. 88—144
Caput III. <i>Quâ conditione hoc peccatum committi possit</i>	p. 88—124
quo capite disseritur :	
a) de gratiae universos vocantis naturâ et vi critica (p. 91—102);	
b) de statu intermedio, quanti discriminis sit iis, qui in hac vitâ vocati non fuerint (p. 102—117);	
c) de hac vitâ terrestri, ex quâ <i>decisio extrema</i> pendeat (p. 117—124).	

Imprimatur

haec dissertatio ea lege, ut, quum primum ex officina emissa fuerit, legitimus exemplorum numerus tradatur collegio ad libros explorandos constituto.

Dorpati Livon. die 29 mens. Mart. 1856.

Dr. J. H. Kurtz,
ord. theol. h. t. decanus.

4 III A

10945

Caput IV. *De hominibus in spiritum sanctum peccantibus, quinam qualesque sint* p. 124—144

quo capite inquiritur:

- a) quomodo homo christianus, qui evangelium de Christo audiverit (p. 125—135);
- b) quomodo homines nullo audito evangelio mortui (p. 135—140);
- c) quomodo magna illa hominum pars, in exitu dierum desciscens, hoc peccatum committere possint (p. 140—144).

Pars tertia. *De peccati in spiritum sanctum fructu et poenā aeternā* p. 145—177

Caput V. *De peccato in spir. s. solā damnationis causā* p. 145—161

quo capite demonstratur:

- a) neminem damnari, nisi in spir. s. peccantem (p. 146—153), quod quidem elucet quum
- b) ex iudicio divino universali de hominum genere desciscente (p. 154—157), tum
- c) ex iudicio particulari de singulis hominibus (p. 158—161).

Caput VI. *De peccato in spiritum sanctum, damnationis aeternae causā* p. 161—177

quo capite exponitur:

- a) ex notione peccati irremissibilis quippe aeterni damnationem quoque in aeternum fieri posse (162—167);
- b) ex notione τῆς συντελείας bonorum et malorum segregationem, quae in aeternum valeat, necessariam esse (p. 167—171);
- c) ex notione sanctae Dei iudicis omnipotentiae exitum mundi dualisticum, qui videatur, re verā futurum esse (p. 171—177).

PROOEMIUM.

De nullo fortasse librorum divinatorum loco — excepto eo, quo (Gal. 3, 20) de nomine „μεσότης“ agitur, cuius, ut satis constat, amplius trecenti, qui inter se dissentiunt, existiterunt interpretes — tam saepe a theologis tum exegeticis quum dogmaticis et ethicis in utramque partem disputatum est, tamque copiosae editae sunt literae monographicae¹⁾, quam de quaestione eā, quae *peccatum in spiritum sanctum* amplectitur.

Jam Luther in sermone, quo eum de peccato in Spiritum sanctum exposuisse novimus, certo docuit²⁾, per multos in excutienda hac quaestione ad irritum redactos esse atque nequidquam laborasse, ut, quae tandem ista esset blasphemia in spiritum sanctum, explorarent. — *Difficultas* solvenda hujus quaestionis praecipua merito non solum ad recte cognoscendam severam Dei minationem, peccati illius inexpiabilitatem spectantem, sed ad eam potissimum rem referri poterit atque referenda erit³⁾, quod

1) Cf. de hac re praeter multa ea, quae in dogmaticorum libris explicantur, enumeratas a Bretschneider „Systematische Entwicklung aller in der Dogm. vorkommenden Begriffe, Leipzig 1825, p. 538 sqq.“ monographias. Vide quoque Döderlein Inst. rel. christ. 1799 vol. II. p. 120. Hirt „de logomachiis circa doctrinam de peccato in spir. s. obviis“ — in opere suo: „Varia sacra“ etc. Viteb. 1778, p. 64.

2) Opp. edid. Walch Vol. X. p. 1437: „Es haben sich auch viel Lehrer damit bekümmert, was solche Lästung wider den heil. Geist sein möge.“

3) cf. Schaf, „die Sünde wider den heil. Geist“. Halle 1841, p. 1.

scriptura sacra *certis verbis* uno tantum loco (Matth. 12, 31 sq.)¹⁾ cui loci similes (Marc. 2, 28 sq. Luc. 12, 10)²⁾ comparantur, de eodem peccato mentionem facit. Hinc diversissimae exortae sunt opiniones maximeque inter se pugnantes, quas omnes enumerantes³⁾ et ordinatim disponentes, nimis sane fatigaremur neque tamen ullam proposito nostro, de quo infra salius agetur, utilitatem veram adderemus.

Quae virorum doctorum dissensio inde quoque explicatur, quod locos supra memoratos atque doctrinam iisdem expositam de peccato irremissibili plerumque tractarunt velut

1) Matth. 12, 31. 32. *Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις. καὶ ὅς ἐάν τις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.*

2) Marc. 3, 28. 29. *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα καὶ αἱ βλασφημίαι, ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν· ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔτινος ἐστὶν αἰωνίου ἁμαρτήματος.* Luc. 12, 10: *καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ. τῷ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα ἅγιον βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται.* — Multum de hac re disputatum est, quae synopticorum narratio genuina atque authentica sit. Nobis neque Lucas (ut viro cl. Schleiermacher in opere de Lucā evangelistā p. 185 sq. placuit) neque Matthaeus (ut Schaf „d. Sünde w. d. h. G.“ p. 3 sq. vult) rem formā originali narrare videntur, sed praecipue Marcus evangelista, quia — uti solet — verbis brevibus ac praecisis apud eum oratio Domini refertur atque momentum novum accedit, illud scilicet de peccato (ἁμαρτήματι) aeterno atque culpā aeternā, ad quam vocem inferius revertimur. — Sed ante omnia necesse est, omnes illi loci conferantur, quia et Matthaeo momentum inest, quod apud Marcum desideratur (scil. βλασφημία τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου), et Lucae, quum certis verbis dicit τῷ βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται — quae verba minime negligenda sunt (ut Schaf l. c. p. 4 dicit) sed sensum gravissimum involvunt; contra Harless Ethic. edit. V, p. 131, qui contendit, peccatum illud remitti quidem non posse, peccatori autem veniam dari posse, si convertatur.

3) Copiosissime de ea re Walch in programmatibus suis X „de pecc. in sp. s.“ a. 1751—60, — ubi materia historica accuratissime exposita est — atque Hirt l. c. disserunt. Ex eorum libris et ipse Schaf conspectum de

curiosum quoddam, velut quaestionem singularem exegeticam, quae separata existat ac sejuncta, neque ullo modo cum doctrinā totius Novi Testamenti proprie cohaereat, immo vero scripturae sacrae de gratiae divinae universalitate doctrinae opposita sit; quam opinionem nuper inter alios Delbrück protulit¹⁾.

Ita igitur viri docti saepe, ut ita dicam, novitatis studio adducti, de eā re quaerebant: quā crebrius tractatā, fieri non poterat, quin severitas gravis, profunda ac tremenda, quae in illis inest Domini salvatoris verbis „οὐκ ἀφεθήσεται — οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι“ (Matth. 12, 32 cf. Marc. 3, 28: „αἰώνιον ἁμάρτημα“) — sensim minueretur et exstingeretur. Fuerunt, qui vim atque momentum hujus vocis, quae attinent ad omne systema doctrinae salutis Christianae, parum intelligerent; aliorum vero imprimis interfuit, ut res consecutas triviales practicas latius exponerent, de iisque loquerentur. Hinc quaestio illa ad locum communem recidit, cujus tractatio quosvis in literarum campo tiro-nes maxime caperet atque delectaret²⁾.

opinionibus ad eam rem spectantibus excerptis l. c. p. 7—20. Ad momenta graviora, nostrae opinioni obvia, revertemur in primā commentationis parte, ubi praecipuae sententiae diversae de naturā ac notione peccati in spir. sanctum proponuntur ac judicabuntur.

1) Cf. Delbrück, „Christenthum, Betrachtungen und Untersuchungen etc. Vol. III. 1827; — contra eum optime disserit Nitzsch „theol. Stud. u. Krit. 1828 p. 649 sqq.“ atque „System der christlichen Lehre“ edit. V, p. 288.

2) Ex altero praesertim dimidio saeculi superioris, quo tempore Rationalistarum opiniones increbuerunt, permultae ad nos delatae sunt commentationes, quae hanc rem fusius explicant, plerumque ab auctoribus profectae alioquin parum nobilibus, qui maxime ad Sig. Baumgarten „dissert. de pecc. in spir. s. Halis 1740.“ sese applicant: e. g. Dietr. Winkler, „Schriftgemässe Erörterung der wichtigen Lehre über d. S. w. d. h. G. 1742;“ Hichtel, Mag. diss. de pecc. in sp. s. Halis 1768. Gerbert, Comment. de pecc. in sp. s. 1766, multaeque aliae a Sponsel, Dietz, Koppe, Weber, Gabler, Zeltner, Buchwitz cet. conscriptae, — usque ad libellum istum:

Jam ratio ea, quā nonnulli patres ecclesiastici, in his Chrysostomus in orbe orientali, Tertullianus in occidentali de peccato in spiritum sanctum judicarunt, angustam et circumscriptam ejus rei notionem constituit atque munivit, quae postea inter Scholasticos, recentiore aetate inter Arminianos, Rationalistas et Supranaturalistas maxime vigeat. Ex judicio Tertulliani, ad Montanistas jam inclinantis, qui peccatum in spir. s. cum certis quibusdam peccatis maximis vel mortalibus, quae post baptismum commissa jam expiari non possint ¹⁾, componendum esse censet, — ipsi quoque scholastici mediae aetatis discrimen externum inter peccata venialia et mortalia construunt atque peccatum in spir. s. velut summum peccatorum mortalium culmen, velut *peccatum ad mortem*, (quod ab universo genere peccatorum mortalium discernendum sit) — esse statuunt, at simul idem illud peccatum plerumque etiam inter certa quaedam delicta capitalia numerant ²⁾, — quamquam opiniones hac quoque in re

Semler, „Zween biblische Lehrbegriffe von der christlichen Toleranz und dem widerchristlichen Abfalle oder der Sünde wider den heil. Geist, nach einer in ihrer ganzen Einrichtung neuen Methode (!). Neust. a. d. Orla 1784;“ neque desunt commentationes, ex pietismo illo, quem dicunt, Würtembergensi exortae, quae hanc rem tractant, uti e. g. M. Fr. Roos in opusculo: *Abhandlung über die Sünde wider d. h. G.* Stuttgart 1771. — J. F. Weiss, *Untersuchung der Frage, was die Sünde wider d. h. G. sei*, 1772. — Oettinger, *Untersuchung der Preisfrage, über die Sünde wider d. h. G.* 1771. Flatt, *Untersuchungen über die S. w. d. h. G.* — Unde proprium illius temporis videtur, virum cl. Hippel, eadem aetate vitam degentem, in libro suo fabuloso: „*Lebensläufe in aufsteigender Linie*“ (a. 1779 edito cf. Vol. III. p. 8.) sacerdotem Curonum indolis paulum perversae solvendae hac quaestione se frangentem atque dissertationem de eā re susceptam — cujus ille nequidquam emptorem quaerit — post diutinos tandem labores perficientem, lepidissime finxisse.

¹⁾ cf. Tert. de pudic. c. 19; ita fere quoque Orig. Comm. in Ev. Joan. tom. 28. Vol. II. p. 344 edid. Lommatsch; cf. I, 109; IV, 170.

²⁾ cf. praecipue Lombard, sent. lib. II. dist. 43. — Thom. Aquin. summ. theol. quaest. XIV. art. II. et alii pl.; enumerant talia delicta:

fluctuare videntur atque momento utique profundiore nituntur. — Levissima et maxime temeraria, quam sensu quodam jam a Chrysostomo ¹⁾ significatam scimus, opinio est eorum, qui solam refutationem Jesu Christi miraculorum, vi divinā factorum, sententiamque eam, quae miracula vi daemonicā patrata esse statuat, pro eodem peccato haberi posse arbitrantur — quae opinio apud multos etiam Supranaturalistas ²⁾, quos dicunt, atque, aliquatenus mutata, apud Arminianos ³⁾ emergit, qui peccatum in spir. s. illo tantum tempore, et quidem a Phariseis commissum esse contendunt, — quā in re plerique Rationalistae ⁴⁾ iis adsentiunt. Si quis peccatum illud omnino hoc etiam tempore committi posse negat — id quod certissimis verbis docuit C. L. Nitzsch (Vitebergensis) ⁵⁾, — profecto quidem haec quaestio omni prorsus vi et gravitate exuitur atque disputatio de eā re nihil sane nisi ansam materiamque logomachiis praebet. Sed huic rei omnes inde ab omni tempore veri sincerique patres atque prae-

desperationem, praesumptionem, impugnationem agnitae veritatis, invidentiam fraternae caritatis, impenitentiam, obstinationem etc.

¹⁾ cf. Hom. in Matth. 12; etiam Theophyl. ad Matth. 12, 31 sq.

²⁾ cf. e. g. J. D. Michaelis, Dogmat. edit. II, 1785, pag. 332. — Wegscheider, Instit. edit. II, 1833, p. 432. — Bretschneider, Handbuch der Dogm. edit. IV, 1838, vol. II. p. 11; — praecipue Reinhard, Dogm. edit. IV, 1818, p. 323, qui hanc definitionem de pecc. illo profert: „delictum quorundam Judaeorum, qui summā pertinaciā ducti, miracula Jesu, quorum evidentiam negare non poterant, a diabolo proficisci criminabantur.“

³⁾ cf. Limborch, Theol. christ. vol. II. c. 4. d. 24.

⁴⁾ cf. Henke lineam. p. 130. Koppe, quo sensu peccato in spir. s. venia negata, Gott. 1781, p. 19, alique plurimi, ut Baumgarten, Hichtel, Gerbert etc.

⁵⁾ cf. C. L. Nitzsch, „de peccato homini cavendo, quamquam in hominem non cadentem Vit. 1802, quo ex titulo jam elucet opinio, nullum hominem hoc peccatum committere posse, quia in Satana tantum, numquam in homine cesset *desiderium* emendationis vel virtutis (!). — Secundā dissertationis parte de hac re uberius nobis disserendum erit.

ceptores repugnarunt, dictumque illud Augustini plane probandum est, qui locum, quem in Matth. 12, 31. 32 legimus, grande secretum continere ait: „Forte in omnibus scripturis nulla *major quaestio*, nulla difficilior invenitur.“ Hanc autem sententiam locus ille tantum amplecti potest, quatenus sensu integro universali intelligitur, neque ullâ ad temporis conditiones factâ accomodatione depravatur ac debilitatur. Eandem tractandae quaestionis severitatem nobis oblatam videmus apud plerosque antiquioris aetatis dogmaticos Lutheranos, qui de pecc. in spir. sanctum, spectatâ simul distinctione peccatorum venialium et mortalium, atque peccatorum remissibilium et irremissibilium, exponunt idemque illud sensu Augustino-lutherano peccatum irremissibile, quippe impenitentiam finalem continens, intelligunt ¹⁾.

Atque etiam Theologi reformati, imprimis jam Calvi-

1) Augustinus saepe impugnavit sententiam Tertulliani, qui omne singulorumque peccatum gravius, quod quis post baptismum commiserit, blasphemiam esse contendit (cf. dial. c. lud. Pag. et Arian. c. 19, tom. XVII. p. 2294 edit. Bened.; de correct. Donat. lib. ad Bonif. s. epist. 185 c. 11. (tom. II. p. 862 sqq.), praecipue de verbis ev. Matth. 12 serm. 71 c. 3 sq. (VII. p. 386 sqq.) et al. loc. apud Schaf I. c. p. 16. — Luther pluribus locis de peccato in spir. s. disseruit, non solum in sermone illo, quem jam commemoravimus, sed uberius etiam opp. edit. Walch tom VII, p. 263 sqq. ubi de variis formis ac generibus peccati in sp. s. agit; cf. quoque „Tischreden“ opp. vol. XXII. p. 558 sqq. Kirchenpostille XIII, 851 sq. vol. VI. p. 2611 sqq. in ep. ad Gal. c. 5. — Utriusque, et Augustini et Lutheri, sententia, quâ — si profundius rem spectamus — *impenitentiam finalem cum impugnatione veritatis agnitae* conjunctam peccatum in spir. s. esse dicunt, paulum mutata in libris vetustiorum dogmaticorum redit. — Melancthon nonnulla tantum de hac re verba fecit in „locis theol.“ edid. Detzer. 1828. I. p. 208, 227, 271, cf. p. 99 sqq., plerumque in connexu cum quaestione de peccatorum discrimine. Uerime de peccato illo disserit Gerhard loc. Theol. edid. Cotta tom. V. p. 85 sqq. atque de quaestione illâ, utrum pecc. illud non renati committere possint, an ipsi renati, cf. tom. VIII. p. 179 sq. cf. quoque Hutter. loc. 8 qu. 22, 23. — Quenstedt, Theol. did. polem. Viteb. 1685 Vol. II., q. 85. Baier in diss. de hac re conscriptâ Jen. 1688 atque in comp. theol. posit. Vol. II. c. 3 § 24 p. 484 (Jen. 1712). Hollaz, Exam. theol. acroam. 1741, p. 566 sqq. cet.

nus ¹⁾ et Beza ²⁾ opinionem similem eamque fortasse eo severiorem sequuntur, quo magis ad statuendum, quod in eâ significatum est, peccatum gravius *singulare* inclinant, idemque nisi ab hominibus non regeneratis — quâ re a Theologis lutheranis prorsus discrepant — committi posse negant: quibus Lutherani adversantes ipsam renatorum apostasiam a gratiâ spiritus sancti salutem nobis applicantis intimam hujus peccati indolem atque naturam esse judicant.

Postquam ineunte nostro saeculo ab exploratione speciali hujus quaestionis aliquamdiu cessatum est, quum, praeter librum a Nitzsch patre a. 1802 editum (v. s. p. 7. not. 5), modo etiam commentatio ad res publicas spectans, quam De Wette, concitatâ quodammodo mente ductus, de eâ re composuit, afferri possit ³⁾, novissime multi de integro intentissimâ curâ ac studio eandem illam quaestionem amplexi sunt, quippe quae in commentationibus nonnullis ephemeridum illarum sub titulo: „Studien u. Kritiken etc.“ accuratius examinetur ⁴⁾. — Verumtamen et in his ipsis opusculis

1) cf. Instit. rel. christ. lib. III. 4 § 28; c. 5 § 7. — quoque Comm. edid. Tholuck Vol. I, I. p. 295.

2) Opp. ed. Cambr. p. 735 sq. ad locum 1 Joh. 5, 16.

3) cf. De Wette, „Ueber die Sünde w. d. h. G. Berlin 1819,“ quam commentationem virum doctum De Wette in connexu cum facinore illo a Sand commisso conscripsisse haud dubium est, quâ ex causâ Schaf merito ait (I. c. p. 13): Die De Wette'sche Schrift ist mit einer gewissen zornigen Begeisterung geschrieben.“ — Opusculum alterum, a. 1824 conscriptum ab J. Lindl (Ueber d. Sünde w. d. h. G. Leipzig 1824) mihi ignotum est, neque magni momenti esse videtur, quum nec Grashof, nec Gurlitt, nec Tholuck, neque Schaf in disquisitionibus diligentissimis librum illum commemorant.

4) Primum de hac re sententias protulit Grashof, „Ueber die Blasphemie des heiligen Geistes“ Stud. u. Krit. 1833, IV, p. 935 sqq., tum Gurlitt, „Erläuterungen und Entgegnungen gegen Grashof etc.“ I. c. 1834, III. p. 599 sqq. — Minore curâ conscriptum est comment. de hac re a Stein, „Allgemeine Kirchenzeitung“ 1834 Nr. 133 sqq. — Optime atque luculentis-

utique luculentis quaedam levis atque unius cuiusque proprio ingenio nimis respondens (subjectivistisch) judicandae quaestionis ratio nobis objicitur, quum connexum ejus universalem cum *organismo doctrinae Christianae* atque historiâ regni divini progredientis non illustratum, sed tantum psychologiam — ut ita dicam — rei partem expositam videamus. — Ambigunt scilicet de eo, utrum peccatum in spir. s. pro odio boni melius agniti ¹⁾, an pro indifferentiâ boni ²⁾, aut pro utroque simul ³⁾ haberi possit, neque magnam quaestionis vim intelligunt, quatenus illa cum universâ scripturae doctrinâ, praecipue cum quaestione de rebus novissimis cohaereat.

Jam igitur putaverit quispiam, librum a Schaf ⁴⁾ eximiâ curâ et acumine perscriptum huic rei optime satisfecisse. Haud negamus quidem, ex eodem libro, largam nobis materiam praebente, multa nos didicisse, — sed, ut praetermittamus, quod in illo evidentia et praecisa quaedam notionis definitio in solvendâ quaestione principali desiderantur ⁵⁾, quod auctor apostasiam renatorum fieri posse denegat ⁶⁾, quod ad apocatastasin non quidem absolutam, sed

sine rem tractat Tholuck, „Ueber die Natur der Sünde w. d. b. G.“ Stud. u. Krit. 1836 II, p. 401 sqq. (denuo typ. excus. in opp. Vol. II., p. 461 sqq.).

1) Ita Grashof l. c. p. 961 sqq.

2) Ita Gurlitt l. c. p. 607 sqq.

3) Ita Tholuck l. c. Stud. u. Krit. p. 403 sqq. Tholuck odium illud nominat „heisser Brand“, indifferentiam illam „kalter Brand“, atque utrumque statum hunc psychologiam apud homines, peccatum illud committentes, exstare posse contendit.

4) Sub titulo: „Die Sünde wider den heil. Geist und die daraus gezogenen dogmatischen und ethischen Folgerungen; eine exegetisch-dogmatische Abhandlung nebst einem historischen Anhang über das Lebensende des Francesco Spiera von Phil. Schaf. Halle 1841.“

5) Inferius ad ea revertimur.

6) cf. p. 103 sqq., praeterea p. 35, 103, 117 ubi saepe voces obscurae

hypotheticam inclinat (pag. 147 sqq.), quod notionem damnationis in incerto statuit ¹⁾, — quae omnes res procedente nostrâ disquisitione accuratius nobis examinandae erunt — hic quoque illud vitii, cuius supra mentionem fecimus, nobis occurrit, quod peccatum irremissibile nullo connexu cum progressu universali eschatologico, atque historico-ecclesiastico usque ad finem ultimum intelligitur, quodque ratio universalis *teleologica*, quae iudicium regat, in tractandâ hac quaestione gravissimâ prorsus integra relinquitur. Itaque auctor ille in explicandis rebus ad scrutandas quaestiones speciales aberrat atque, ad viros cl. Grashof, Gurlitt, Tholuck se adjungens, psychologiam ejus rei rationem uberrime illustrat (p. 77 usque ad p. 103) casusque singulares subtilissime disquirat, num scilicet Judas (cf. p. 33 sqq.), num Pharisaei (p. 50 sqq.), num Franciscus Spiera (appendix historica p. 173 sqq.) hoc peccatum commiserint. Haec praesertim explicatio inferior aequae ac disquisitio rerum specialium mihi quidem manca et falsa, nisi forte illicita videtur esse, quoniam, utrum homo certus quidam hoc peccatum commiserit nec ne, nimirum quidem — si in libris divinis nihil quidquam de eâ re proditur — procul abest a cognitione nostrâ, ut de ipsâ dijudicemus ²⁾. Nihilo secius

„volle Wiedergeburt,“ — „Annäherung zur Wiedergeburt“ — usurpatur, — ita ut, semiregenerati (!) cadere et quidem finaliter cadere possint, sed „plane regenerati“ (!) non possint, vel saltem non finaliter! — !

1) praesertim damnationem quoque „plenam“ ac dimidiam discernit in cap. V partis II, p. 77 et a. l., ubi legitur: „im strengsten Sinne (!) verdammt ist nur der Gotteslästerer.“

2) Fateor sane, totam historiam illam, quam Schaf formâ stricte authenticâ exposuit, mihi quidem, qui non tam temere, uti Schaf, in admirationem rapi possim, omnino monstrum psychologiam esse videri. Maxime vero in hujus viri infelicitis verbis ultimis gravis ac profunda sui cognitio et accusatio intolerabili modo ab animi obstinatione simulatâ discrepat. — Conf.

libro a Schaf edito multum debemus; nam facere possumus, ut, omissis, quae in eo copiosissime tractata sunt, nostrae quaestionis momentis, tanto accuratius ea perquirere et examinare conemur, quae gravissima existimamus; quaeque quid spectent, jam certiore ratione necesse est explicemus, unde consilium, quod in componenda hac commentatione secuti simus, aperiatur ac probetur.

Pröpositum nobis, ut in universum dicamus, illud est, ut *connexum peccati in spiritum sanctum cum eschatologiâ Christianâ universâ, imprimis autem cum gravissimo, quod nobis videtur, centro ac fine eschatologico, i. e. cum doctrinâ de aeterno iudicio supremo demonstramus.*

Quaestiones eschatologicae nostro potissimum tempore saepissime et ardenti paene studio tractatae sunt¹⁾. Vocem propheticam violenter prorumpere haud injucundum, sed grave ac severum temporis hujus signum est. Nam spes illa fidelium, Dominum prope adesse, semper vim ac vigorem fidei vigilantiamque in fide testatur. Uti vero contentiones humanae fere semper, ita et hac in re extremos fines transgrediuntur. Periculum temeritatis fanaticae eorum, qui — novandi studio ducti — campum temporis futuri et caliginis propheticae, quo injiciant, quae velint, sibi deligunt, vix in ullâ aliâ doctrinâ tam insignem in modum

contra Luther opp. Vol. X p. 1451 sqq.: „Wo man die Sünde muthwillig vertheidigt und nicht will lassen Sünde sein“ — „und nur verstockter wird, wenn man vernahmet wird, das ist die eigentliche Sünde w. d. h. Geist.“ — cf. quoque Olsh. Comm. bibl. vol. I a. I. Matth. 12, 31 sq. pag. 411: Wer sich grämet (uti Francesco ille fecit), er möge die Sünde wider d. h. G. gethan haben, beweist schon durch den Schmerz und die Selbstanklage, dass er sie nicht that — wer sie wirklich beging, wird sich vertheidigen von allem Vorwurf.“

1) Non possumus ergo concedere, quae vir cl. Thiersch (Vorlesungen über Kath. u. Prot. Erl. 1846; I, p. 192; II, p. 183 sq.) contendit, eschatologiam nostro tempore negligi; cf. eandem sententiam apud Hengst. Ev. Kirchenzeitung 1847, Nr. 64. Contra illum Rudelb. Zeitschr. f. luth. Theol. 1842, IV, p. 150.

emergit, quam in eschatologiâ. Praecepta firma eademque simplicia doctrinae Christianae trita apparent, si quis ea cum disquisitionibus subtilibus et argutis de exitu dierum rebusque novissimis conferat. Summum vero in eo exstat periculum, ne, dum exitum totius mundi singulorumque hominum, dum omnino τὰ ἔσχατα (Sir. 7, 40) prospicimus, illud, quod maximi momenti est, obliviscamur, futurum esse aliquando, ut sanctitas Dei ab unoquoque rationem reposcat omnium rerum, quas fecerit *corpore vivo* (διὰ τοῦ σώματος 2. Cor. 5, 11)¹⁾, ut ira Dei deorsum ardeat usque in loca inferna super eos, qui pertinaciter gratiae divinae renuntur²⁾, nullamque nisi opposito horribili damnationis supplicio beatitudinem fore. Si eschatologiae Christianae — id quod in symbolo apostolico jam proditum exstat — haec gravissima est sententia, quae pro certo statuit, „Christum venturum esse *judicare* vivos et mortuos“, omninoque τὸν αἰῶνα τοῦτον (עולם הזה) ad συντέλειαν accedere, ad τέλος i. e. ad exitum finemque certum totius historiae universae absolute decretorium, quem αἰὼν μέλλων (עולם הבא) post factam malorum a bonis segregationem excipiat³⁾ — hac sententiâ

1) Quam rem quemque locum doctores illi misericordiae — quos appellat Augustinus — nostro tempore semper obliviscuntur, ita ut exempli gratiâ neque Güder (die Erschelung Jesu Christi unter den Todten cet.) neque König (Höllenf. Christi) neque Kern (christl. Eschatol. Tüb. Zeitschr. 1840, S. I. ff.) neque Schaf (l. c.) neque Meyer („Hades“ p. 37) neque ipse Müller (L. v. d. S. II., 578 cet.) de connexu illo necessario inter iudicium extremum aeternum atque hanc vitam terrestrem ne verba quidem faciant. Cf. contra illos sententiam multo graviolem apud dogmaticos vetustiores *de iudicio illo particulari* in agone mortis prolatam (cf. König Comp. th. p. 287.), cf. loc. ap. Hase, Hutt. red. ed. V, p. 335,

2) Melancthonis verba (loc. theol. edit. Aug. I. p. 272) penitus animo mandanda: „maxima pars hominum secure est ac ne leviter quidem cogitat, quanta res sit peccatum, quanta res sit ira Dei.“

3) Uti hanc rem Weizel in commentatione, quae inscribitur: „Urchristliche Unsterblichkeitslehre (proprie de iudicio extremo agit) Stud. und Krit. 1836, III, p. 529 sq. atque IV, p. 895 sqq. luculentissime exposuit.

gravissimâ proxime conjunctum atque necessario positum est, gratiam Dei in Christo, qualis per spiritum sanct. generi humano applicatur, in hac vitâ, in historiâ ipsâ sibi viam munire ad iudicium illud supremum, eandemque partim beatificantem se praebere impertiendis redemptionis fructibus, ubi in fide accipiantur, partim vero etiam vim ut ita dicam *criticam* exercere atque peccatum usque ad maturitatem obstinationis induratae propellere, ubi (gratia) in diuturnâ et finali impoenitentiâ et incredulitate repudietur. — Si fieri contendimus, ut συντέλεια τοῦ αἰῶνος τούτου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ justum, quod *sanctum* Dei amorem ad victoriam redigat, iudicium appareat — gratia divina, quum *universalis* sit necesse est, non solum alteram humani generis partem, quae Deo per fidem in Christum placet, ad veram et plenariam perfectionem in Christo adducet, sed etiam alteram, eamque apostaticam atque finali impoenitentiâ insanabilem, ad peccati maturitatem et culmen, ad diabolicam obstinationem antichristianam propellet. — Aliter iudicium supremum, in aeternum vere ac absolute decernens, justum cogitari non potest. Universalitas autem gratiae oblatae non aliter efficitur nisi per spiritum sanctum, secundum ordinem salutis efficacem; hinc etiam obstinatio et induratio hominum a Deo alienatorum non fit sine directâ ac finali reluctance *contra* gratiam spiritus sancti applicatricem. Deus, quum sit sanctus et justus, atque in Christo redemptionem generis humani ab aeterno decreverit, iudicare atque in aeternum damnare hominem nec vult nec potest, nisi quum reliquiae illae imaginis divinae, quae hominem vel naturalem capacem reddunt redemptionis, prorsus interierunt. Quae vero imaginis divinae reliquiae non possunt interire, nisi homo impius, vi diabolicâ tentatus et occupatus, perpetuâ et finali contra

gratiam in Christo oppositione postremo ipse eo peccati profunditatis progreditur, ex quâ nec reditus nec redemptio fieri amplius possit. Adversus peccatum, hac viâ ad maturitatem atque ad cacumen pravitatis perductum, Dei sanctitas iudicio justo ac omnipotenti et malorum damnatione aeternâ victoriam sibi parat. Malum ipsum (τὸ πονηρὸν) a bono disjunctum atque ad separationem extremam ideoque *aperte* Deo infestam redactum, jam desinit momentum bono officiens existere, quoniam status ille mixtus, qualis in hac vitâ (ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ) adhuc sit necesse est, in eo (ἐν τῷ αἰῶνι μέλλοντι) desierit. Tum quoque regnum Domini ad triumphum pervenerit, consilium divinum salutis efficiendae peractum, vis et potestas Satanae atque regni diabolici fracta, ecclesia Domini, sponsa agni ad perfectionis fastigium adducta erit.

Itaque illa progressus universalis συντέλεια fieri non potest, nisi elemento illo pravo diabolico plane et absolute e medio remoto. Ita vero removeatur necesse est, ut adsit iudicium decretorium, omnes in aeternum damnans, qui illam peccati maturitatem fastigiumque diabolicum attigerunt. Quae autem peccati maturitas et obstinatio effici non potest, nisi adjuvante vi criticâ spiritus sancti, salutis oeconomiam spectantis gratiamque in Christo offerentis, quia nemo ad culmen peccati in aeternum damnabilis procedere potest, quin hanc gratiam oblatam expertus fuerit eandemque finaliter rejecerit.

Huic nostrae sententiae eschatologicae, quam paucis exposuimus, opinio alia recentiore tempore perquam divulgata, immo quasi pestis grassata, quae ἀποκατάστασιν τῶν πάντων amplectitur, quam maxime contraria est ¹⁾. Nam

1) *Mirandum sane est, in plurimis, quae recentiore tempore conscripti*

haec opinio — ut taceamus eandem ab iis, quae scriptura sacra doceat, prorsus discrepare atque Dei sanctitatem contemnere indolemque horrificam peccati diaboli ignorare — etiam, ad theologiae artis praecepta revocata, inanis ac parum firma habenda est, quippe quae destruat rationem doctrinae Christianae teleologicam¹⁾, quia in locum

sunt, libris eschatologicis et apocalypticis apud alios ne ullam damnationis mentionem quidem fieri: cf. Göschel, „Zur Lehre von den letzten Dingen,“ 1850, p. 147 ubi certis verbis dictum est, de damnatione verba non esse facienda in hoc contextu?! — Fichte, „die Idee der Persönlichkeit und der individuellen Fortdauer, 1834.“ Richter, „Lehre v. den letzten Dingen,“ Breslau 1833 et a. p. Apud alios vero damnationem, aliquamdiu continuatam, processu purificationis in statu intermedio tollendam apparere: ex gr. Lütke Müller, „Unser Zustand vom Tode bis zur Auferstehung,“ Leipzig 1852 cf. cum commentatione critica, quae alteram partem extremam tenet atque inscripta est „Unionistische Fahrgelegenheit nach Rom etc. von Ströbel luth. Zeitschrift, 1855, III. — Maywahlen, „der Tod, das Todtenreich und der Zustand der von hier abgeschiedenen Seelen, Berlin 1854, p. 59 sqq. Kern, „christliche Eschatologie, Tüb. Zeitschrift, 1840, p. 18. 35. 114 sqq. Fr. von Meyer, „Hades“ p. 37 sqq. atque: „Blätter für höhere Wahrheit, Sammlung 6, 1825, p. 224 sqq.“ König, Höllenfahrt Christi, p. 213 sq. Güder, Erscheinung Jesu Christi etc., p. 74 et al. Alii damnationem eodem loco cum extinctione positam esse ducunt: Weisse, Ueber d. christliche Eschatologie, Stud. u. Krit. 1836, I., p. 187 II., p. 289 sqq., idem „Reden über die Zukunft der Kirche“ edit. II., p. 381 sqq., idem „philosoph. Geheimlehre, p. 29 sq.“ — ita quoque Rothe Ethik § 487 et § 605 et a. pl. ita fere Krabbe, L. v. d. Sünde u. vom Tode, Hamburg 1836, p. 280 sq., p. 326 sqq. Ad. Schumann, „die Unsterblichkeitslehre des A. und N. T.'s, Berlin 1847, p. 56. Alii damnationem nihil nisi formam quasi tragicam beatitudinis existimant (uti Erbkamm, „über die Lehre von d. ew. Verdammniss,“ contendit: Stud. u. Krit. 1838, II. p. 457 sqq.), aut damnationem (Nitzsch, Müller, Martensen, Schaf, Schumann etc.) hypotheticam tantum esse contendunt, pro statu poenae ad tempus diuturnum proposito, cujus transitus in beatitudinem aeternam vel fieri possit vel re verà fiat. Sunt denique, qui damnationem omnino prorsus negent. Cf. libros illos viri d. Petersen, qui primus fere fanaticae doctrinam de apocatastasi professus est: „Das ewige Evang. 1699. μυστήριον ἀποκ. πάντων, d. i. das Geheimniss der Wiederbringung aller Dinge. Vol. III., 1701—10, vide apud Walch, Religionsstreit, in der luth. Kirche, vol. V., p. 957 sqq. de libris in utramque partem hanc rem eo tempore tractantibus; nostro tempore omnes fere theologi qui scholis virorum cl. Hegel (Marheineke, Daub, Schaller, Strauss) atque Schleiermacher (christl. Glaubenslehre II., p. 551. De Wette, Dogm. § 254) adnumerandi sunt, apocatastasin professi sunt.

1) Cf. dictum illud viri d. Göschel „zur L. v. d. letzten Dingen p. 65, ubi optime demonstrat: omnem theologiam esse teleologiam; cf. quoque „die

της συντελείας progressum in infinitum statuit vel potius statuere debet, sive sub formâ rigidiore, sive mitiore, sive apocatastasis absoluta sive hypothetica objicitur. Nihilo minus tamen jus quoddam relativum doctrina apocatastica semper etiam sibi vindicare potest¹⁾, quousque sententia de damnatione aeternâ proposita, quae adhuc in ecclesiâ valuit, nullum fundamentum certius firmiusque adepta sit. Quamdiu damnatio infantium non baptizatorum atque ethnicorum non vocatorum docetur²⁾, tamdiu doctrina de apocatastasi adminiculis suis non carebit, immo vero etiam non possumus, quin jus ei quoddam relativum adjudicemus. Nam sententia illa, quâ damnatio aeterna attribuitur hominibus, in quibus capacitas redemptionis, siquidem mere passiva, nondum exstincta, (quae capacitas ethnicis atque infantibus sine dubio tribuenda erit) utique intolerabilis est.

Jam vero nullus fortasse in libris divinis nec locus exstat, neque ulla doctrina, quae evidentius et gravius utrique errori repugnet, nisi locus Matth. 12, 31 sq. (cf. parall.) atque omnis, quae cum illo cohaeret, doctrina

Theosophie Oetingers von Auberlen. Mit einem Vorwort v. P. Rothe. Tüb. 1847, p. 522. Martensen, Dogm. 2 edit. p. 508.

1) Ut Strauss recte contendit atque in suum usum accepit, „Christl. Glaubenslehre, vol. II., p. 264 sqq. cf. p. 675 sqq.

2) Ut apud omnes, qui horribile damnationis decretum docent, uti Calvinus ex gr. dicit Inst. Rel. Chr. I. III., c. 21—24, cf. c. 23 sect 7: omnes gentes non vocatas cum liberis infantibus damnatas esse (contra virum d. Zwingli, qui beatitudinem omnium ethnicorum meliorum (!) contendit in suo epil. de provid. cf. Hahn, „Zwingli's Lehre von der Vor-sehung etc., Stud. u. Krit. 1837, IV.).“ — Ita saepius quoque apud vet. nostr. dogm. cf. Gerhard, loc. de electione et reproh. c. 7. de univ. vocationis § 135. tom. IV., p. 189 sqq., cf. ipsius Lutheri dictum Catech. maj. ed. Müller p. 460., Quenstedt, Theol. d. p. P. IV. p. 540. 567. 605., König, Theol. posit. (ed. 7. Rost. 1684) p. 287, cf. infra p. III., cap. 5. — cf. autem contra illam sententiam nimis severam ipsius Lutheri sermonem „Kirchenpostille, I. Sonnt.

de peccato irremissibili vel de peccato in spiritum sanctum ¹⁾. Nam partim ibidem traditum invenimus (quod apocatastasi contrarium est) existere peccatum irremissibile itaque etiam statum peccati, qui expiari numquam possit, ergo necessario ejusmodi sit, quem damnatio aeterna sequatur ²⁾; partim vero (quod contrarium est doctrinae illi de damnatione ultra modum severae) locus ille quam certissime docet, omnia peccata reliqua remissum iri, ergo etiam omnes, qui talia peccata commiserint, veniam impetraturos esse, — non modo impetrare *posse* ³⁾, sed *certo* impetraturos esse (*ἀφεθήσεται*), nisi in illud peccati obfirmati fastigium transeant, quo damnatio justa ac necessaria accedat. — Qualis vero conditio fiat animae singularis sive beatitudinem sive damnationem acceptu-

nach Trin. Ev. Luc. 16, — cf. Melanchthon in Apol. conf. art. XXIV. 269 de oratione pro mortuis.

1) Tanto magis mirandum nobis est, virum d. Weizel, qui notionem *συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου* in centro et scopo disquisitionis suae posuit (cf. l. c. p. 591) de peccato in spiritum sanctum ne mentionem quidem inje- cisse; ita quoque Güder l. c. tantum obiter ac leviter p. 376. de hac re loquitur; Hebart, *gesamnte biblische Eschatologie*, Erlangen 1850, hanc quaestionem prorsus negligit.

2) Cf. praecipue locum illum, uti est apud Marcum cap. 3 v. 29: *ὃς ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτήματος*, quae verba contra doctrinam apo- catasticam, atque v. 28: *ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα* (excepta scilicet τῇ βλασφημ. εἰς τὸ πν. ἅγ.) — quae verba contra falsam de damnatione doctrinam afferri possunt. Cf. infra p. III. cap. 5 et 6.

3) Dignum est memoratu, omnes paene auctores, qui de hac re expo- nunt, illi Domini promisso certissimo notionem subjicere, quae — ut demon- strabimus (cap. 5) — minime in eā continetur. Concedunt enim, omnium, quae reliqua sunt, peccatorum remissionem tantummodo fieri *posse* (Olshau- sen Comm. a. h. l. p. 413 sq. Roos l. c. p. 65) vel certis conditionibus (si poenitentia aderit) *sperandam* esse (Schaf l. c. plur. locis p. 143, 147. 169. Schumann l. c. p. 63). In libro a Schaf edito (p. 127) auctor etiam perhor- rescit ipsius Augustini sententiam, qui in Domini verbis illis certo significatum esse dicit, fore, ut *omnia peccata certo remittantur* praeter peccatum in spir. s., quod unum solumque cum impenitentia finali conjunctum sit. — Cf. etiam J. Fr. Weiss, l. c. p. 46. ubi aperte dictum est: „Jesus non contendit, omnium peccatorum, ipsius quoque blasphemiae, utique veniam fore. — ? —“

rae, talis etiam, amplius prolata notione, necesse est conditio totius generis humani, seu Deo per Jesum Christum, seu diabolo cum Antichristo addicti, fiat in exitu dierum et in hujus mundi consummatione. Impia hominum pars non ali- ter, neque prius judicio damnationis supremo tradi potest, quam τὸ κατέχον (2. Thess. 2, 6), seu ὁ κατέχων „de medio fiat“ (ἐκ μέσου γένηται v. 7), quam τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας sese manifestaverit in peccato ut ita dicam coacervato atque communi, in Dei spiritum sanctum commissum. — Aeque certum est, inde ab illo tempore judicii supremi generi hominum apostatico nullum reditum, nullum piaculum, nullam redemptionem, nullamque veniam in aeternum amplius fieri posse.

Hanc sententiam et hanc rationem interpretandae τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, ad quam gratia universalis spiritus sancti, sive ad beatitudinem in Christo, sive ad damnationem cum Satanā maturans, referenda sit, sen- tentiam esse continuam et perpetuam eschatologiae totius Novi Testamenti ¹⁾, fore speramus, ut progressu disquisitionis nostrae argumentari possimus.

Propositum igitur nobis est, connexum doctrinae de peccato in spiritum sanctum cum universa eschatologiā Christianā, imprimis cum notione judicii supremi absoluti, in aeternum valentis, eā ratione demonstrare, ut (oppositā

1) Ejusmodi argumentatio, quomodo doctrina novi testamenti eschato- logica interne congruat, maxime necessaria est contra sententiam temera- riam, quam quidam viri gravissimi de *contrario* proponunt. cf. Neander apost. Zeitalter, edit. 2, II. p. 660. Rückert christl. Philos. II, 421 sqq. — Praecipue Georgii „über die eschatologischen Vorstellungen der neutesta- mentlichen Schriftsteller“ in Zeller's Theol. Jahrbh. 1845, I p. 25. cf. contra eum Güder l. c. p. 98 atque ipsum Zeller „Lehre des N. T's. vom Zu- stande nach dem Tode“ Theol. Jahrbh. 1847, III p. 390.

doctrinā apocatastaticā) damnationem aeternam velut mercedem fructumque peccati in spiritum sanctum utique necessariam esse, atque (oppositā damnationis doctrinā falsā, severiore) aeternam damnationem, nisi peccatum illud commissum statuatur, fieri non posse perspicue cognoscamus.

Quod propositum vero optime atque certissime nos assecuturos arbitramur, si *hanc* disquisitionis viam ineamus:

Ante omnia (in parte I), priusquam colligamus quae habitū eschatologiae ratione ultra consequuntur, explicetur necesse est, *quidnam sit peccatum in spir. s.?* — Haec autem quaestio solvi non poterit nisi antea (cap. 1) disquisitionem ethicam de discrimine atque de gradibus peccati praemiserimus, spectantes, (a) quo sensu omnia peccata coram Deo *aequa ac paria* sint, (b) quo sensu discrimen existere dici possit, (c) quā mensurā id discrimen statuentum sit. — Tum demum (cap. 2) de fastigio peccati agere poterimus considerantes, (a) quale sit opus spiritus sancti salutis oeconomiam spectantis, (b) qualem homo rationem habeat ad illam et habere possit, (c) quomodo denique obstinatio in peccato specifico vel blasphemiā in spiritum sanctum ad summum fastigium progrediatur.

Tum vero (in parte II) quaerendum et explorandum nobis erit (cap. 3), quā conditione et (cap. 4) a quonam hoc peccatum committi possit. Hoc consilio (ad. 3) efficaciae spiritus sancti *universalitatem* quaeque ad illustrandam rem nostram inde consequuntur, contemplabimur, et quidem: (a) effectum gratiae spir. s. critico-teleologicum (b) statum intermedium, ratione habitū eorum, qui gratiam spir. s. *nullo suo vitio* in hac vitā non cognoverint, (c) ex vitā autem terrestri nihilominus pendere decisionem atque

judicium extremum. — Posthac (cap. 4) explicabitur, quemadmodum solum ii, quorum in animis spiritus sancti operatus sit, illud peccatum committere queant, (a) quomodo Christianus, qui evangelium audiverit, (b) quomodo homo Christi evangelio non audito mortuus, (c) quomodo omne hominum genus apostaticum idem peccatum committere possit.

Denique (in parte III) disseremus de gravissimo hujus doctrinae connexu cum eschatologiā, imprimis cum doctrinā, quae damnationem aeternam amplectitur. Quā in re, uti (secundum ea, quae hucusque exposuimus) facile intelligetur, 1) (cap. 5) contra doctrinam de damnatione *nimis* orthodoxam ideoque heterodoxam argumentabimur, neminem damnari, qui hoc peccatum non commiserit; nam (a) damnatio aeterna irrogari non potest, nisi peccato ad maturitatem fastigiumque perducto: id quod probatum videbimus quum (b) in judicio de *genere* humano, tum etiam (c) in judicio particulari de singulis hominum animis. Deinde vero 2) (cap. 6) illud, quod *majoris* momenti est, contra doctrinam apocatastaticam demonstrabimus, — quicumque in spiritum sanctum peccaverint, eos *in aeternum* damnandos esse: quod nobis liquebit, respectā (a) tum notione *irremissibilis* peccati in connexu cum induratione summā, (b) tum necessitate iudicii supremi, in omnem aeternitatem decretorii (i. e. *συντέλειας*), (c) respecto denique exitu illo, ut videtur, dualistico mundi progredientis, quem quomodo fieri possit intelligamus necesse est.

PARS PRIMA.

De peccati in spiritum sanctum notione et naturâ.

CAPUT I.

De discrimine et gradibus peccatorum in universum.

De peccato in spiritum sanctum, quâ ratione ab omnibus tribus synopticis explicatur, hoc statuendum esse, ut fastigium quoddam peccati indurati itaque discrimen in gradu peccatorum exsistat, jam veteres nostri dogmatici intellexerunt et interpretati sunt ¹⁾. Quod vero discrimen haud facile demonstrari potest, praesertim quum sententia contraria, de paritate absolutâ omnium peccatorum proposita, antiquissima sit ²⁾ atque etiam ratione quâdam jus sibi vindicet. Itaque, ut viam nobis ad intelligendam summam altitudinem peccatorum vel infimam voraginis profunditatem aperiamus, prima illius initia necesse est persequamur neque proxime respiciamus statum illorum, in quibus jam spiritus sanctus opus suum per evangelium inceperit.

¹⁾ Cf. Chemnitz, loc. theol. P. I., p. 235 sqq. p. 114. — Gerhard, loc. theol. edid. Cotta tom. V, p. 59 sqq. Hutter, Comp. Lips. 1736, lib. VIII. qu. 22 et 23.

²⁾ Jam apud Stoicos; v. *infr.* p. 23 et cf. commentationem a viro cl. Neander conscriptam in ephem. Deutsche Zeitschrift a. 1850 „Ueber das Verhältniss der christl. u. hellen. Ethik“ (I. Stoicismus).

Est igitur quaerendum, a) *utrum* et b) *quonam sensu* discrimen et peccatorum statusque peccatorii incrementum jam in homine naturali sive non renato probari possit, nec ne, c) *quânamque mensurâ metiendum*.

a.

Ante omnia certum nobis et exploratum esse oportet, sententiam illam Joviniani ¹⁾, ex doctrinâ stoicâ in campum philosophiae ethicae Christianae translatae, quae „*omnia peccata paria esse*“ statuit, — si ut ajunt cum grano salis intelligitur — firmissimo quidem veritatis fundamento munitam atque ipsis verbis scripturae sacrae probatam esse. Quae autem sententia eo scilicet sensu intelligenda non est, quo Stoici virtute suâ superbientes eam interpretantur, qui, a sublimibus moribus profecti, quamlibet aberrationem a *naturae principio* (quam *ὁμολογίαν τῇ φύσει* vel *διάθεσιν ὁμολογουμένην* vocant), *pari modo* nomine peccati significant ²⁾. Contra illam sententia quodammodo rigida, ab Augustino de „splendidis vitiis“ proposita atque notio virtutum ethicarum, quas Melanchthon velut „umbras virtutum ³⁾“ notat, integro suo jure servabitur. Neque secus contra rationem illam scholasticam ⁴⁾, a concilio Tridentino comprobata ⁵⁾, — quâ certa peccata mortalia, quae non nisi poenitentia speciali

¹⁾ Cf. apud Baumgarten de gradibus peccat. Halle 1744; atque Baumg. Crus. „Sittenlehre“ p. 214. — Illi sententiae, ubi sensu abstracto et absoluto profertur, Augustinus repugnat: de sent. Jac. apost. I. II. c. 3 de haeres. c. 82.

²⁾ Quâ ex causâ Melanchthon (loc. theol. I., p. 114) recte contendit: stoicae illae disputationes execrandae sunt etc.

³⁾ Cf. Mel. loc. theol. edid. Aug. I. p. 273 cf. p. 19.

⁴⁾ Cf. Lomb. sent. lib. II. d. 42. e. a. Thomas Summa theol. P. II. I. I., qu. 88 art. 2.

⁵⁾ cf. Sessio VI, c. 5; et sess. XIV c. 5.

expiari queant, a peccatis venialibus, quae per se damnationem non promereant, distinguuntur, — sententia vetus, quam Dogmatici reformati ¹⁾ atque Lutherani ²⁾ confitentur, opponenda erit: *omnia peccata esse mortalia*, si homo non renatus ea committat, neque in Christo et per fidem in Christum sibi veniam impetret. Hoc igitur sensu statuamus necesse est, omnia utique peccata coram Deo paria esse, et quemque peccantem, qui illud commiserit, poenam *aeternam* merere, propterea quod lex Dei *aeterna* neglecta et violata est, praesertim quum peccata omnia ex uno fonte turbido *φιλαντίας* manent omniaque ex statu damnabili corruptionis hereditariae atque libidinis pravae Deoque infestae profliscantur. Quà de re in libris divinis dicitur his certis verbis: *οὐ γάρ ἐστιν διαστολή* Rom. 3, 22. (cf. v. 9; 10, 12; 11, 32; Gal. 3, 22. 28). Et peccatum ipsum et peccata singula quum interna tum actualia, omnia eo eodem primordio mortifero nascuntur atque ad eundem finem mortiferum properant, nisi venia per fidem in Jesum Christum impetrata, quae redemptione in *aeternum* valente nititur, culpam *aeternam* exstinguat. Quapropter libri divini homines omnes promiscue *φύσει τέκνα ὀργῆς* (Eph. 2, 3.) denominant, in quibus *μένει ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ* (Joh. 3, 36), nisi animos na-

1) Calvinus, Instit. rel. chr. III., c. 4, § 28 (cf. l. p. 422 edid. Thol.) ineptam illam distinctionem appellat. cf. Declar. Thor. de pecc. 8. 9.

2) Imprimis Melanchthon verbis perspicuis contendit (loc. theol. I. p. 213): „nec necesse est in non renatis quaerere discrimen peccati mort. et venial., quia omne, quod non ex fide, peccatum est“ — unde liquet, virum doct. Schaf perperam judicasse, qui verbis Melanchthonis contrariam notionem subjecerit. Mel. sententiam illam Stoicam (v. s.) sane quidem reprobatur, at minime vero illam, quae de omnibus peccatis, a non renatis commissis, pariter damnandis, proposita exstat. Immo etiam, ut nos quidem opinamur (v. i.) nimis *acri* utitur iudicio, quum in universum de ipsis quoque ethnicis nobilissimis aperte dicat: „omnes actiones eorum sunt damnatae.“ Cf. Apol. Conf. ed. Hase, p. 71 et locos al. DD. ap. Schmid, „Dogm. d. luth. K.“ edit. III, p. 198 sqq.

turà alienatos ad salutem in Christo convertant. Propterea in libris divinis plane universà ratione agitur de utique damnando propter vitiositatem genere humano: „*universitas* (הכל סר יחדו Ps. 14, 3) et ingens illa hominum multitudo, *omnes* ac singuli, Judaei et gentiles, quoad omnia subjecta et tempora, in naturae suae corruptae statu spectati, recessit vel recesserunt a viâ rectâ et bonâ, unâ omnes reversi sunt retro; non erat, qui faceret bonum, non unus quidem“ ¹⁾ כל יצר מחשבות לבו. (אין גם אחד cf. Ps. 19, 10. Gen. 6, 3. 5. כל יצר מחשבות לבו cf. Gen. 8, 21). Et hoc sane ita est, non modo quod ad corruptionem attinet hereditariam, sed etiam, si peccata omnia, quae agendo fiunt, respicimus. Quia radix putida est, fructus etiam necessario putrescunt (Matth. 12, 34 sqq.). Quia homo *πονηρὸς τῇ φύσει* (Luc. 6, 45; Matth. 12, 33) atque *νεκρὸς τῇ ἀμαρτίᾳ* (Rom. 6, 11; Col. 2, 13.) est, vitae etiam actio, quamvis in rebus externis splendida appareat, haud alia tamen esse potest nisi repudianda ac damnabilis. Quae res et eo declaratur, quod, testibus libris divinis, vel minima ac levissima, quae videtur, legis neglectio utique pro violatione *totius* legis habenda est: unde peccator *ἔνοχος γέγονεν πάντων* (scil. νόμων Jac. 2, 10. cf. Exod. 20, 13. sqq. 27, 26. Matth. 5, 19.). Huic rei non alia subjici potest causa, nisi quod pro Dei sanctitate etiam minima quaevis aberratio ex funesto, quod Deo aver-satur, *φιλαντίας* principio oritur atque necessario igitur — redemptione non spectatâ — culpam aeternam cum aeterno simul supplicio et aeternâ irâ involvit. — Ita quoque dogmatici in eo omnes consentiunt, ut sine ullâ in Christo expiatione

1) Joh. Heinr. Michaelis a. h. l.

2) Vide com. viri d. Delitzsch Genesis edit. II. a. h. l.

hominem ob minimum quodque peccatum aeterno supplicio afflicendum esse statuunt¹⁾. — Falsa igitur est atque semipelagiana sententia illa, quam Schaf, neglectâ Dei sanctitate, proposuit: nam dixit ille, neque in libris divinis neque in connexu doctrinae Christianae omnino positum esse, unde quisquam peccatum quodvis vel minimum mortem aeternam merere statuatur²⁾. Itaque contra opinionem a Zimmermann³⁾ olim editam falsissimo Schaf utitur iudicio, quum adversetur illi, qui — redemptione in Christo non spectatâ — poenam aeternam ob minimum quodvis peccatum, quod ex corruptâ hominis indole nascatur, necessariam esse demonstret: id quod jam Augustinus et Anselmus contenderunt. Immo etiam, quicumque doctrinam praedestinationis reformatam confitentur, justâ quadam ratione docent, Deum — ad homines peccatores quod attineat — *omnes* damnationi aeternae mandare et posse et debere. Sane igitur cogimur, ut profundam peccati cognitionem agnoscamus, si e. g. virum doct. Beza haec loquentem audiamus: „Peccata omnia hactenus paria sunt, ut vel

1) Hollaz exam. P. III. p. 240. Gerhard, loc. theol. vol. III. p. 302. Buddeus l. c. p. 864; — quam sententiam Anselmum jam protulisse constat: cf. Cur Deus homo; edit. Erl. 1834 lib. I. cap. 21: „quantum ponderis sit peccatum.“

2) Cf. Schaf l. c. p. 60 sqq. — Ipse vero Schleiermacher — etsi sensu longe alio, quum aliam peccati notionem sibi haberet, — peccatis ante hominis regenerationem commissis ullum pretii discrimen esse negavit („der christl. Glaube“ vol. I. § 74, p. 450 sqq.) minime quidem, ut peccata omnia damnabilia, sed ut *non* damnabilia esse demonstraret, quoniam nullam omnino damnationem nullamque culpae notionem existere statuebat: — unde nimirum Dei sanctitas itidem negligitur.

3) Cf. Zimmermann, „die Nichtigkeit der Lehre von der Wiedergeburt aller Dinge,“ Hamb. 1747, p. 187 sqq., quo libro imprimis magnum illud opus, a Petersen compositum et inscriptum: *μυστήριον ἀποκαταστάσεως πάντων*, III vol. 1701—11 petitur, qui idem auctor, ut omnes apocatastatici, sanctitatem Dei prorsus conculcat.

minima minimi peccati cogitatio mortem aeternam millies mereatur. Dei enim infinitam majestatem, quomodo tandem violabis, quin infinitae poenae sis obstrictus! Dei infinita illa puritas, quomodo tandem vel minimam in peccatore labeculam feret? Peccata sane alia aliis sunt graviora, sed fallitur, qui coram Deo ullum esse existimat, quod aeternae vitae pondus non secum trahat. Hinc videntur crudeles, qui totam hominis non regenerati naturam jam inde a primo conceptu ream aeternae mortis peragunt et qui pro minimis — ut vocant — peccatis commoventur, quum potius mirari oportuerit, tantam esse Dei bonitatem, ut vel ob unum unius peccatum totum orbem terrarum funditus millies non perdidit¹⁾. — Falso igitur dixerit aliquis²⁾, a justitiâ divinâ alienum esse, peccata omnia damnationem *merere*, ergo etiam omnibus peccatoribus a Deo damnationem parandam esse, eamque *pari modo*, quia omnes pari modo peccaverint mortique obstricti sint (Rom. 5, 12. sqq. 6, 23.), quia omne, quod non ex fide, peccatum sit (Rom. 14, 23).

Nihilo minus periculum est, ne haec sententia perperam intelligatur; etenim, specie nimis abstractâ et absolutâ prodita, non modo rigidior, sed falsa utique videri potest, nisi quaedam distinctio, etiam ad impiam vitae actionem τοῦ ἀνθρώπου ψυχικοῦ pertinens, adjungatur. Nimirum quidem, nisi intercessisset salutis consilium in Christo, omnino sine redemptione in Christo,

1) Beza ad loc. 1 Job. 5, 16 apud Schaf l. c. p. 59 sq.

2) Uti e. g. Th. Burnet de statu mortuorum et resurrectione cap. XI.: cf. quoque Carl Bestlin, das Jenseits, Betrachtungen über den Zustand der Menschen in der andern Welt. Augsb. 1845 p. 19. Steinbeis, Diesseits und Jenseits. Heilbr. 1847 p. 37. Dr. Wohlfarth, „Blicke in's Jenseits“ Eisleben 1847, p. 45.

ab aeterno a Deo paratâ, totus terrarum orbis hominumque genus universum pari modo perditâ fuissent. Verumtamen, quum fundamento nobis sit gratia divina, quae — Christi causâ — id in homine requirit, quod capax est redemptionis, sane etiam licitum erit, ut de peccati atque status peccatorii discrimine in homine etiam non renato, loquamur. *Quoniam autem sensu* haec distinctio interpretanda sit, jam accuratius disquiramus.

b.

Quo certius, adversante omni synergismo et Pelagianismo, illa, quam supra exposuimus, peccatorum paritas tenenda est ita, ut omne peccatum indolem damnabilitatis absolutae in se continere statuamus, eo certius ab alterâ parte abstinere debemus, ne in vitâ hominis naturali peccata statusque peccatorios hunc in modum paria ponamus, ut *nullum* omnino graduum discrimen, ubi de culpâ atque peccatorum imputatione agitur, statui posse dicamus. Contra opinionem a Pelagio editam, qui in homine eam ponit libertatem, ut illud „posse“ a Deo sibi innatum in illo „velle et esse“ ad effectum Deo gratum perducat — unde discrimen in gradu culpae et damnabilitatis pro usu libertatis ultro efficitur ¹⁾, — Augustini sententia, de notione vocis „non posse non peccare hominem“ et de „vitiis splendidis“ proposita, plenam sibi veritatem vindicat: pariter atque contra dictum illud Victorini Strigel „voluntatem hominis concurrere

¹⁾ Eundem fere huius rei eventum et ipse Schaf nanciscitur, qui ex solis causis subjectivis atque ex diversis conditionibus externis, quibus homo utatur, discrimen poenae peccatorum deducit, p. 58. Omnino Schaf difficultatem huius rei obiter tractat, neque eam subtilius perscrutatur. cf. contra apud Müller, „Lehre von der Sünde“, P. I, p. 230 sqq., P. II, p. 402 sqq.

ad conversionem“ in Conc. formulâ ¹⁾ optimo jure haec prodita exstant: „hominem in rebus spiritualibus prorsus emortuum esse ad bonum.“ Ubi vero sententia Augustiniana de hominis naturâ corruptâ sensu nimis effuso et quasi manichaeo explicatur, quo Flacius eam interpretatus est, qui peccatum in substantiam hominis redigit atque hominem nihil aliud, nisi cum reluctance consciâ ac constanti bono gratiaeque reniti posse contendit, — huic opinioni iterum Concordiae formula (loc. coll.) recte adversatur, quae in homine quaedam ponit residua imaginis divinae, q. s. residua libertatis originalis, quibus nihil aliud quam *capacitas mere passiva ad salutem accipiendam* retinetur. Cui quoque momento peccatorum distinctionem sensu quodam adungere licet.

Si homo secundum corruptionem naturalem aut habitum peccati originalem in statum obdurationis diabolicae incidisset, de discrimine et gradibus peccati non magis, quam, si in statu angelorum versaretur, de virtutis discrimine et gradibus agi potuisset. Nam deterius malo diabolico facinus ullum non magis quam bono divino melius esse potest. Sed homo naturalis neque diabolus est neque angelus: cui rei illa, quam et universa scriptura sacra docuit et ecclesia comprobavit, hominis ad salutem accipiendam *capacitas* atque *indigentia* salutis repugnat. Maxime vero repugnat salutis *capacitas*, quae scilicet non ita intelligenda, ut homo capax sit ad salutem sibi merendam vel ad gratiam salutiferam arbitrio libero se inclinandum, sed ita, ut redimi possit, quod etiamnum quasi scintillula

²⁾ Form. Conc. sec. edit. Müller epit. II., p. 523; sol. decl. art. II., p. 604 et 606.

vitae divinae in eo insit. Nempe in naturali quoque homine capacitas illa discrimen efficit inter statum peccandi naturalem atque peccatum diabolicum, ubi omnis redemptionis spes exclusa videtur. Falsa omnino cogitandi ratio est, quae vitam hominis naturalem ex solâ ejus parte impiâ et corruptâ contemplatur. Ἀνθρώπος παλαιός velut creatura prorsus a Deo alienata, sine ullâ indole sublimiore, sine ullo momento vitae divinae atque sine impulsu divino vel externo vel interno — omnino in terris, in rerum naturâ inveniri non potest, neque non solum intra fines revelationis, inter Christianos, sed etiam ne in gentilium quidem numero intra fines vitae naturalis. Ipse quoque homo vetus (ἀνθρ. παλ.) non omni caret elemento revelationis divinae neque omni vitae et veritatis communicatione. Tum regio naturae et historiae, creationis et traditionis religiosae, — quae extra eum sita est — tum regio subjectivae Dei cognitionis in conscientiâ documento sunt, solam ac nudam vitam flagitiosam, quae omni careat scintillulâ vitae divinae, pro statu ethico interno hominis veteris habendam non esse. Hoc etiam ratione directâ et strictâ testimoniis evidentissimis scripturae sacrae adversatur, in quâ proditum est, ipsos quoque ethnicos γένος ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ, unde etiam in iis aliquod ζητεῖν τὸν Θεόν vel ἀγνοοῦντας ἐδσεβεῖν τὸν Θεόν (Act. 17, 24—29) existat. Neque enim Deus nullo testimonio comprabatur se iis praebuit (οὐκ ἀμάρτυρον εἶντὸν ἀγῆκεν. Act. 14, 17), sed revelavit, atque invisibilia ipsius ab iis intelleta conspiciuntur (νοούμενα καθορᾶται) per ea quae facta sunt (Rom. 1, 19. sq.), ita ut ipsum ἔργον τοῦ νόμου scriptum videatur in eorum animis, id quod efficit συμμαρτυροῦση συνείδησις (Rom. 2, 14. 15.). Quae omnia quidem argumento non sunt, homini naturali inesse facultatem sese applicandi ad gratiam, ita ut suâ ipsius vi ad acci-

piendam gratiam se praeparet ¹⁾, sed utique probant, dissidio in homine per conscientiam posito, capacitatem salutis simul positam esse, ad quam Dei gratia applicetur. Liquet igitur, hominem non esse diabolum, neque omnis divinitatis expertem, neque peccati auctorem, sed modo ad peccata proclivem nec non aliquâ, quae etiam reliqua sit, divinae imaginis similitudine in conscientiâ praeditum. — Hac de causâ homo naturalis relativâ utitur libertate contra corruptionem hereditariam, quae quidem non est libertas positiva ad bonum conversa, sed tamen ea, quâ homo aut plane solutus in impiâ vitae actione sibi indulgere, aut vero hereditariae ad peccandum proclivitati vi conscientiae hactenus resistere possit, ut reliquum illud Dei similitudinis seu passiva illa redemptionis capacitas non deleatur sed conservetur. Certo igitur exstat discrimen inter corruptionem modo hereditariam, qualis in infantibus invenitur, atque impietatem habitualement, malâ voluntatis licentiâ usque ad animi obdurationem progressam, quae vel extremam accipiendae salutis capacitatem extirpare possit ²⁾.

Hinc nihil quidem significatum est, quod, ut ita dicam, *bonum positivum* seu meritum habeatur, si hominem capacitatem suam mere passivam non exstinguere dixerimus. Fieri enim certe non potest, ut capacitatem *activam* vi propriâ atque voluntate naturali adipiscatur. Verumtamen positum habemus

1) Uti et ipse Mueller, Lehre von der Sünde, II. p. 316 atque Martensen, Dogm. p. 400 contend.: „die Natur bewegt sich der Gnade entgegen“ cf. § 204, p. 405 sq. Conf. contr. illum errorem semipelagianum et syergisticum Form. Conc. sol. decl. art. II. de lib. arb. p. 607.

2) Hac de re Harless (Ethik edit. V. p. 46 sq.) his utitur verbis: „Es ist ein Unterschied zwischen dem ersten (angeboren) und dem letzten Grade der Herzensverhärtung (σκληροκαρδία Rom. 2, 5), und kein Mensch wird mit dem letzten Grade derselben geboren.“

status peccati et ipsorum peccatorum discrimen, prout homo aut ex libertate pravā innatam sibi corruptionem hereditariam, nullā obice positā, ad effectum perducit, aut vero, etsi tantum impotens, proclivitati malae renititur.

Discrimen quoddam peccatorum, quale naturali vitae conditione hominis veteris statui possit, praeterea inde efficitur, quod perpendimus, peccata *actualia* neque necessitatis viā neque naturae quodam processu utique necessario ex vitiositate innatā manare. Mueller ¹⁾ atque Thomasius ²⁾ peccata actualia ipsius hominis naturalis ex proprio arbitrio libero proficisci fatentur, eamque rem Thomasius his verbis probat: „Der Mensch hat das Bewusstsein, für den einzelnen Moment, ihr (der Thatsünden) Zustandekommen ver-
„hindern oder doch dagegen reagiren zu können, weshalb
„sie ihm auch das Gewissen zurechnet als seine Sünde.
„Und diese Möglichkeit des Auchanderskönnens neben jener
„(natürlichen) Uebermacht des Bösen besteht nicht blos
„für das subjektive Gefühl, sie ist eine objective Thatsache,
„ja sie berührt sich in der unleugbaren Erfahrung, dass
„der natürliche Mensch in einzelnen Fällen und auf einzelnen
„Gebieten des Lebens dem ungöttlichen Impulse wirklich
„widersteht und seinem Thun eine äusserliche Conformität
„mit dem Gesetze giebt, wodurch es den Charakter des
„*relativ Guten* annimmt.“

Etsi igitur hoc „bono,“ relative sic dicto, neque redem-

1) Lehre von der Sünde, I. p. 230. „Dieses Verfahren (der absoluten Gleichstellung der Sünden) beruht auf der einseitigen Ansicht, als wären die Thatsünden im Verhältniss zur Zustandssünde *nur* Wirkungen. Ist aber die Thatsünde in ihrem Verhältniss zum Zustande irgendwie verursachend, so lässt sich auch nicht einsehen, warum die Gradunterschiede der Verschuldung nur auf diesem Zustande beruhen, warum sie nicht auch unmittelbar an der verschiedenen Qualität der Thatsünden selbst haften sollten.“

2) Cf. Christi Pers. und Werk, I, p. 324 cum p. 390 et 410.

ptionis necessitas neque sola gratiae efficacia tollitur, aut modo etiam minuitur, quoniam basis interna corrupta, gratiaeque indigens manet, nihilo minus tamen factis illis relative bonis redemptionis capacitas, seu discordiae internae conscientia, ut paucis dicam, reliquiae illae Dei imaginis in homine naturali conservantur, quae ratione contrariā omnino exstingui possunt ¹⁾.

Hoc igitur sensu, si imaginis divinae reliquias vel redemptionis capacitatem, etiam homini veteri et naturali insitam quidem, sed vivendi et agendi ratione *aut exstinguibilem* aut *conservabilem* respicimus, discrimen peccatorum et status peccatorii necesse est concedamus, immo etiam contendamus. Nam et in scripturā sacrā certis ac perspicuis verbis illud discrimen statuitur. Quamquam omnes homines *νεκροί* sunt τῇ ἁμαρτίᾳ, seu — secundum Concordiae formulam — „trunci et lapides,“ quod attinet ad renovationem spirituales, re ipsā tamen discrimen existit inter ethnicam illam ἀγνοίαν (Act. 17, 30. *ἄγνοοι τῆς ἀγνοίας*) atque veram plenamque *πῶρωσιν* τῆς καρδίας (Eph. 4, 18 sqq.). Neque minus in epistola ad Rom. (cap. 1, v. 18 sqq.), ut inter omnes constat interpretatores ¹⁾, gradatio quaedam et quoddam incrementum peccati et impietatis apud ethnicos significata sunt, quae proficiscantur ex illo κατέχειν τὴν ἀλήθειαν ἐν

1) Idcirco vero, ut equidem opinor, nihil est, cur sententiam, quam Augustinus de splendidis vitiis (ex gr. ethnicorum virtute superbientium) proposuit, prorsus rejiciendam esse arbitremur: id quod Thomasius (loc. coll. p. 390) facit; profecto enim sententia illa notionem profundiorē semper continebit (ut supra explicavimus p. 24 sqq.). Hoc tantummodo Thomasius eodem loco vere dixit, apud ethnicos, ut cognitum satis est (cujus rei causam ex iis repetimus, quae supra exposuimus) doctrinam christianam, primo inter eos promulgatam, in solum incidere variae ac diversae indolis, i. e. vel levius vel acrius impugnari.

2) Cf. Philippi a. h. l. Meyer, Tholuck et a. pl. — v. quoque Harless Ethik p. 47.

ἀδικία (cf. imprimis v. 21: ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία); v. 24 παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν; ita quoque v. 26: διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός εἰς πάθη ἀτιμίας. Quae omnia fecit Deus propter peccatum crescens in cordibus et facinoribus ethnicorum, contra conscientiam patris, per quam cognoscere potuissent, Deum esse (v. 19. 20). Praeterea, teste eo loco, quem in ep. ad Rom. cap. 2, v. 12 sqq. legimus, ethnicorum opera secundum conscientiam peracta vel virtutes eorum *eandem* omnino hujus rei rationem nobis praebent atque ἔργα τοῦ νόμου hominis nondum regenerati. Haec enim ἔργα τοῦ νόμου regenerationem merere nequeunt, verumtamen — si acri studio aguntur — discrimen quoddam conditionis moralis efficere hominemque ipsum (propter τοὺς λογισμοὺς κατηγοροῦντας) redemptionis capacem conservare, aut — si temere repudiantur — perfidum eum reddere possunt, in quo evangelium vix ullum reperit solum, quo accipiatur.

Veteres dogmatici nostri ¹⁾, ut discrimen peccatorum demonstrent, haec etiam afferunt testimonia, quae exstant in Ez. 16, 47; Matth. 5, 21, 22; 10, 15; 12, 31. 32; Luc. 12, 47. 48; Joh. 19, 11; 1 Joh. 5, 16; 1 Tim. 5, 8; 2 Petr. 2, 20, 21. Ex his quidem locis haud dubie apparet, discrimen aliquod esse peccatorum; quatenus vero iidem loci ad disquisitionem nostram universam referri queant, satius statim perspiciemus, si quaesiverimus, quā quis lege et quo criterio discrimen peccatorum et, quae cum illo cohaereat, culpam majorem minoremve metiri possit.

¹⁾ Chemnitz, loc. theol. edid. Leyser 1633. P. I. p. 240. et Gerhard loc. theol. tom. V, p. 59 sqq.

C.

Constat, viros doctos, ut discrimen in gradu peccatorum metiantur, diversissima eorum genera, interdum quoque secundum categorias externas tantum, describere conatos esse.

Levissima et minime idonea nobis illa proxime videtur ratio, quae peccata in muta et clamantia dividit, ab Gerhard ¹⁾, Hollaz ²⁾, Quenstedt ³⁾, Baier ⁴⁾, Calov ⁵⁾, pluribus dogmaticis recentioribus ⁶⁾ scholae tum rationalisticae tum supra-naturalisticae prolata. Idem in hac divisione ab illis discrimen intelligitur, quod nomine „peccatorum *leviorum* et *graviorum*“ (feine und grobe Sünden) significatur. Peccata leviora vel muta (teste Calov) sunt „occulta neque ita publice nota, quae Deus poenam differendo quodammodo tolerat“ (cf. Buddeus inst. dogm. p. 650), graviora autem seu clamantia sunt ea, quae „vel tacentibus hominibus clamant ad Deum et vindictam expetunt“ (Gerhard, Hollaz et a. p.) ⁷⁾. Ex scripturā sacrā inter peccata graviora reputantur: fratricidium a Caino commissum (Gen. 4, 10), peccata Sodomitica (Gen. 18, 20), oppressio Israelitarum in Aegypto (Exod. 3, 9. cf. etiam Exod. 22, 22. Jac. 5, 4).

¹⁾ Loci theol. ed. Cott. tom II, p. 190.

²⁾ Exam. th. acroam. P. II, p. 179.

³⁾ Theol. did. pol. tom. II, p. 66.

⁴⁾ Comp. theol. pos. Lips. 1711, p. 402.

⁵⁾ Syst. loc. theol. Vit. 1655—77. tom. V, p. 399.

⁶⁾ Eckermann, Dogm. t. IV, p. 193; Mosheim, Dogm. I, p. 597; Reinhard, Dogm. p. 315; Bretschneider, Entw. aller Begriffe etc. p. 536 sq.

⁷⁾ Haec distinctio illi similis est, quam Hollaz l. c. proposuit, ubi ait: „peccatum unum altero gravius est ratione effectus: quo plura damna affert peccatum, eo gravius censetur.“

Quod discrimen cum *formis* peculiaribus iisque diversis, quibus secundum indolem hominis peccatum in agendo apparet, manifesto cohaeret. Quam ob rem in peccatis illis „*gravioribus*“ apparent impetus animorum acriter erumpentes, ratione simul habitâ indolis et ingenii ferocioris; in „*levioribus*“ saepius causa est impellens venenum illud lentum ac serpens cupiditatis internae, occultae, sine ullâ conspicuâ peccati formâ ardentis. Sed hinc jam sequitur, culpa et imputationis modum ex eâ re a nobis constitui non posse (quem inde metiendum et veteres dogmatici recusant v. II. cc.); nam *forma* peccatorum, utrum „*leviora*“ sint an „*graviora*“, maxime pendet ex hominis naturâ innatâ, ex peculiari ejus indole, quae — quum libera non sit — nobis imputationis modum non praebet. Saepissime enim peccatum violenter ac praeceps erumpens minus perniciosum est atque facilius sanari potest, quam lentum illud et occultum, quod cor erodit, peccati venenum, sub humilitatis atque pietatis angelicae (Col. 2, 18) imagine, serpens. Vere ac subtiliter a Luthero dictum est, ipsum nonum et decimum decalogi praeceptum, quod non peccata acrius erumpentia, sed malas libidines vetat, conditum esse non „*improbis in mundo nebulonibus*“, sed pessimis, i. e. iis, „*qui volunt esse vitâ inculpatissimâ, qui laudari cupiunt et videri longe omnium optimi et integerrimi*“¹⁾.

Neque aliud magis idoneum, quo modus peccati certius statui possit, discrimen est inter *peccata omissionis* seu

¹⁾ v. Catech. maj. edit. Mueller p. 441, cf. Luth. opp. X, p. 1438, ubi agit de peccato gravissimo, de peccato in spir. s. atque his verbis utitur: „Diese Sünde ist nicht *eine grobe Weltsünde*, sondern eine *heilige geistliche Sünde*.“ Cf. p. 1449, ubi disserit „von den schönen Teufelsheiligen, die in dem grossen Gottesdienst des Teufels gehen.“

negativa, quae committuntur adversus legem *jubentem*¹⁾ (Matth. 25, 24 sqq.) atque *peccata commissionis* seu positiva, quae committuntur adversus legem *vetantem*. Num dici potest, peccata „positiva“ longe graviora esse? — Tota haec descriptio nullius pretii est, quia formam tantum externam peccatorum spectat, quum — ut recte ait Bretschneider²⁾ — quaeque mali *commissio* simul *omissio* sit boni contrarii et versâ vice. — Hac formae distinctione nunquam fiet, ut discrimen ethicum statuatur.

Nihilo magis hoc fieri potest, si peccata *ratione objecti* inter se distinguuntur; quam distinctionem Hollaz adhibuit, qui e. g. haec profert: Gravius peccat, qui patrem, quam qui hostem interficit; aut — quod idem mihi videtur esse — gravius peccat, qui primam, quam qui secundam tabulam decalogi violat. Praeterea sunt, qui doceant, peccata, quae quis adversus se ipsum commiserit, minima, quae adversus alterum, majora, quae adversus Deum, maxima esse. Verumtamen, — ut praetermittamus, plane obscuram esse hanc descriptionem, quoniam *quodque* peccatum adversus me ipsum et fratrem idem adversus Deum est (immo sensu quodam odium fratris pejus esse potest odio Dei 1 Joh. 4, 20., cf. Matth. 25, 45) — peccatum illud, quod in scripturâ sacrâ his verbis „*εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνειν*“ significatur (1 Cor. 6, 18.), quamvis peccatum sit adversus ipsum peccantem, nihilo secius ob eam rem in gravissimis ducitur.

Hujus peccatorum distinctionis vix ulla nobis mentio facienda esset, nisi recentiore tempore Olshausen, vir arte exegeticâ praestans, illam opinioni suae de peccato in spiritum sanctum prolatae velut fundamentum subjecisset, quo

¹⁾ Cf. Reinhard, p. 313.

²⁾ Cf. Entw. aller in der Dogm. vorkomm. Begr. p. 533.

in explicandis rebus niteretur ¹⁾. In uberius interpretando eo loco, qui in Matth. 12, 31 sq. exstat, idem auctor contendit, sicut bonum augeatur objecto in quod exerceatur diverso, (id quod ex loco in Matth. 10, 41. 42. prodito patere ait ¹⁾), ita et peccatum tanto majus esse oportere, quanto objectum, in quod quis peccet, superius sit, ergo e. g. maledictum in regem pejus esse quam idem in mendicum. Ut taceamus hanc sententiam ad peccatum in spiritum sanctum neutiquam referri posse ²⁾, quippe qui non major sit quam pater, — illud tamen discrimen ejusmodi est, quod fortasse ante forum civile, nec vero coram Deo valeat, qui corda et renes tentat atque animum intuetur, quo adversus mendicum maledictio multo abjectior quam adversus regem esse potest.

Discrimen etiam statuitur inter *peccata interna* q. s. omnes voluntates et cupiditates internae et cogitationes cum lege divinâ pugnantes (Matth. 5, 8. 20—48) atque *peccata externa* q. s. peccata actualia, ubi cogitatio mala in facinus vertitur; (nec non peccata cordis, sermonis, operis distinguuntur). Facinus ipsum i. e. executio rei cogitatae pejor dicitur esse solâ cogitatione, verbum effatum pejus quam idem in animo volutatum. Aliquâ veritatis specie hi loci duo: Matth. 5, 20., Jac. 1, 13 sqq. argumento afferuntur ³⁾. Ex altero loco conclusum est, Deum ipsum discernere inter solam iram (in animo) adversus fratrem atque inter mentis affectionem in maledicta effusam; ex altero, τὴν ἐπιθυμίαν

1) Comm. bibl. l. c. p. 391 sqq. cf. quoque eandem opinionem in opere: Knapp, Vorlesungen über die christliche Glaubenslehre, II. p. 92.

2) Cf. opinionem illi adversariam a Grashof l. c. p. 954 sqq. luculentissime explicatam.

3) Vide veteres dogmaticos: Chemnitz l. c. I. p. 240. Gerhard l. th. V. p. 59 sqq.

συλλαβοῦσαν, de quâ apostolus dixit: τίκει ἁμαρτίαν (peccatum actuale), certo esse argumento, peccatum actuale gradum culpae superiorem involvere quam ἐπιθυμίαν πειράζουσαν, quae soli naturae adhaereat ¹⁾.

Non infitiamur, eâdem ad peccandum animi inclinatione positâ, facinore accedente peccatum ingravescere; verumtamen nec notio peccati actualis hinc certo significata videtur, (sunt etiam peccata cogitationis, quae indolem facinoris interni sensu ethico prae se ferunt), neque diversi status interni ethici satis habita est ratio. Pessimus et perniciosissimus peccati status multaue peccata actualia *intestina*, ut ita dicamus, sexcentie pejora sunt ac deteriora quam temere fortasse expleta ἐπιθυμία et, quod inde ortum, facinus flagitiosum. Libido mala ac dissoluta, cui quis tacite indulgeat, facinore temere erumpente multo deterior est. Ceterum, quatenus haec vera sit distinctio, in exponendâ opinionem ostrâ satius apparebit (cf. infra p. 48.).

Maximam denique verae distinctionis speciem praebent, qui *ratione culpae* peccata pro animo vel magis vel minus sibi conscio discernunt. Saepissime scilicet, quantum actionibus malis subsit culpae, ex voluntatis ratione ad conscientiam legis relatâ judicatur atque constituitur. Distinguuntur (eâ ratione ²⁾) „*peccata voluntaria* (προαιρετικά), quae deliberato consilio peraguntur, quibus homo legem divinam

1) Ita fere Quenstedt l. c. II. p. 63, in connexu cum discrimine inter pecc. habituale et actuale hanc rem tractat.

2) Ita jam apud vet. DD. Gerhard (loc. Theol. V, p. 192 sq.) peccata infirmitatis eadem esse contendit (apud renatos) atque peccata venialia. Cf. Calov l. c. V. p. 398; (Quenstedt II., p. 71.; Baier p. 482. Maxime accepta est distinctio illa a Rationalistis et Supranaturalistis saeculi superioris; cf. Baumgarten, diss. de peccatis contra, sine, cum et ex conscientia commissis, Halle 1750, p. 11 sq.; cf. de grad. pecc. p. 19.; Wagner,

contra dictamen conscientiae transgreditur¹⁾“, — atque „*peccata involuntaria*, seu actus legi divinae oppositi, non profecti ex certâ scientiâ, neque ex deliberato voluntatis proposito, sed ex ignorantia vel praecipitantiâ vel infirmitate.“ Hoc discrimen utique maximi est momenti atque re verâ etiam testimonia scripturae sacrae sibi vindicare videtur. Namque non solum in testamento vetere voluntaria legis violatio, cui opponitur involuntaria, ea significatur, quae sacrificio expiari non possit, ergo peccatum mortiferum sit (modo si quis peccat בַּשִּׁגָּגָה non voluntarie, sacrificio expiari potest Lev. 4, 2. 13. 22. 27) sed in novo etiam testamento discrimen statuitur inter peccatum voluntarium et involuntarium. Quae e. g. ibi praesertim patent, ubi Dominus (Luc. 12, 47 et 48) servum peccantem discernit, qui, quum sit γνωὸς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου, plus poenae meretur atque persolvit quam servus μὴ γνωὸς; vel ubi Dominus (Luc. 23, 34) peccatis eorum, qui ipsum interfecere, veniam petit, quoniam illi οὐκ ᾔδασιν, τί ποιοῦσιν; vel ubi Paulus (1. Tim. 1, 13), quum se prius Dominum insectatum esse spectet, sibi misericordiam impetrasse dicit, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησεν ἐν ἀπιστίᾳ (cf. Act. 3, 15. 17; 17, 30; Joh. 15, 22. 24; 9, 41; Matth. 11, 21—24.) Hinc jam veteres dogmatici,

diss. I et II de discrimine pecc. malitiae et infirmitatis; Töllner, „Ueber vorsätzliche und unvorsätzliche Sünden“ (theol. Unters. I, c. 2, p. 214 sq.), Reinhard, Dogm. p. 311 et a. p.

1) Cf. Quenstaedt I. c. II. 67. „Voluntarium hic dicitur peccatum, non quia cum voluntate et in voluntate est (sic enim etiam involuntariae praevaricationes voluntariae forent), sed accipitur hoc loco ita, prout opponitur ei, quod fit per ignorantiam et ἀπροαιρέτως.“ — Hollaz: Consideratur peccatum voluntarium tum in ordine ad conscientiam, tum in ordine ad voluntatis propositum.

Melanchthon¹⁾, Chemnitz²⁾, Hutter³⁾, alii discrimen peccatorum mortalium et venialium, quae in regeneratis observantur, ad discrimen inter peccata voluntaria et involuntaria referunt; ex Rationalistis multi etiam peccatum in spiritum sanctum peccato adversus meliorem scientiam et conscientiam par faciunt⁴⁾; multique auctores recentiores peccatum voluntarium ac praemeditatum ita proponunt, quo homines lapsi ex statu gratiae ideoque peccati periculosissimi rei exhibeantur⁵⁾.

Non ignoramus, ut jam diximus, illud veritatis momentum, quod hac peccatorum distinctione continetur; attamen perperam nobis facere videntur, qui scientiam normam *unicam* et *absolutam* esse volunt, quâ quis culpam atque poenam peccati metiatur: hinc enim *nimis leviter* neque ab omni parte, sed ex ratione tantum subjectivâ de eâ re iudicatur. — Nam, ut praetermittamus, hominem etiam ipsam boni *scientiam* eo, quod φιλαντία ductus bono impie renitatur, a se prohibere et avertere posse, — existit atrox, rudis et impia quaedam vitae actio, ex animi caligine nascens semperque accrescens, quâcum scientia subjectiva minime societur necesse est. Recte igitur Mueller haec affert⁶⁾: „Es werden doch nicht selten Sünden begangen,

1) Mel. I. c. p. 117; de discrim. pecc. p. 276.

2) loc. theol. p. III. loc. de discrim. pecc. mort. et venialis fol. 122 (edit. 1595).

3) loc. comm. de discr. pecc. mort. et ven. p. 356. v. ap. Mueller Lehre von der Sünde I., p. 233.

4) e. gr. Weiss I. c. p. 44; Ammon, Christliche Sittenlehre I., p. XVIII. sq.; ita fere etiam de Wette I. c. p. 31.

5) Cf. e. g. Harless Ethik, p. 127 sq. Jede Sünde wider das Gewissen ein Fall aus dem Gnadenstande. — ?!

6) Müller: Lehre von der Sünde I. p. 233. Cf. sententiam contrariam apud De Wette: Sittenlehre I. p. 111 (cf. p. 302 sqq.) prolatam, qui, in iudicandâ

„in denen das Princip der Selbstsucht sich *mit ausgezeichneter Energie* bethätigt, und die der Sündigende sich doch wegen „der gesteigerten Verfinsterung seiner Seele bei ihrer Be- „gehung nicht als Sünde zum Bewusstsein bringt. Hier- „nach werden wir zugeben müssen, dass der Gradunterschied „in der Schuld der Thatsünden, und der Unterschied zwischen „vorsätzlicher und unvorsätzlicher Sünde einander nicht „vollständig decken. Namentlich gilt dieses von *den* Schwach- „heitssünden *wider das Gewissen*, in denen *häufig* trotz „der vollständigen Verursachung durch das sündigende „Subject doch eine geringere Gewalt der Selbstsucht sich „offenbart, als in *den* Uebertretungs- und Unwissenheitssün- „den, deren Bewusstlosigkeit unzähligemal *in roher Nicht- „achtung der Stimme des Gewissens ihren Grund hat*.“ Haec vere et acute dicta sunt, quibus plane congruunt, quae Luther de eâ re disseruit ¹⁾: „Jene Sünden, die wider „die Gnade streiten und nicht wollen Sünde sein, die gehören „unter das Gebet Christi nicht (Luc. 23, 34). Denn die „Sünden, *so man nicht für Sünden erkennt*, sondern ver- „theidigt, sind unvergebliche Sünden, denn sie wollen nicht „Sünden sein und streiten wider die Gnade.“ Hinc evenit, ut peccata ignota atque incognita non modo per se profun- dissima sint et gravissima, sed etiam periculosissimum pec- cati statum efficere queant, qui est status securitatis, immo

peccati imputatione eo progreditur, ut peccata involuntaria omnino peccata non esse statuat: solum enim testamentum vetus (Ps. 19, 13) imputationem peccatorum involuntariorum docere. Cf. contra ea Mueller l. a. p. 238.

¹⁾ Opp. „Tischreden“ XXII. p. 560. Cf. VI. p. 55 sqq., XIII. p. 853. Cf. contra ea locum illum, quo Luther, quanti momenti sit scientia, denuo gravioribus verbis exponit: „Etliche Leute wissen, dass sie unrecht thun und thun's dennoch ohne alle Scheu — das heisset wider den heiligen Geist gesündigt etc.“ Cf. infra, ubi ad eam rem revertemur.

obdurationis, quam Harless nuncupat „die Schmerzlosigkeit des Herzens ¹⁾.“ Neque vero negamus, magni momenti esse peccatum contra conscientiam, quod — uti Thomasius jure contendit ²⁾ atque scriptura sacra evidenter declarat — primum efficit gradum ad infimam perniciiei voraginem, ubi ejusdem hominis deterior fit conditio quam antea fuit. Sed nimis angusta est illa divisio et subjectiva, quam quâ *modus* unicus seu praecipuus peccatorum atque diversi eorum discriminis in universum statui possit.

Ut vero statuatur *modus*, ad ea necesse est redeamus, quae jam supra (p. 32 sqq. sub *b*) exposuimus: Discrimen peccatorum omnino tantum eo niti intelleximus, quod homo naturâ sibi insitum aliquod capacitatis ad accipiendam salutem momentum etiamnum in se cohibeat, quod — quasi residua imaginis divinae — *vel minus vel magis* actione malâ exstingui aut conservari possi. In universum igitur dici poterit, peccatorum modum statuendum esse pro modo revelationis divinae ab homine repudiatæ vel acceptatæ. Hinc concludamus licet: Quo clarius Deus homini se revelavit, quo magis homo facinore impio contra hanc divinae revelationis evidentiam et veritatem et vim obnititur, ergo longius semper progrediens in pertinacissimâ obstinatione versatur, — eo gravius fit peccatum, eo magis exstinguitur imago Dei ex homine, eo insanabilior disjunctio a Deo, eo propior *πώρωςις τῆς καρδίας*, eo difficilior reditus; atque fastigium ipsum peccati, diabolica peccati maturitas, voraginem minatur, unde redemptio nullâ fieri potest. — Itaque non modo scientia subjectiva ipsius revelationis, sed etiam crescens magis magisque revelationis evidentia, si contra

¹⁾ Ethik, p. 47.

²⁾ Predigten III, Samml. 1856, p. 137.

eam homo, quamvis haud perspicue sciens, quid agat, continuo progressu sese obcaecat, — peccati culpam periculumque peccati adauget. Idcirco intra fines, quibus impia vitae actio hominis veteris naturalis coërcetur, *modus peccati maximus* omnino neque cogitari neque esse potest, quum *modus maximus* revelationis divinae existere nequeat. Modo sub splendidâ luce tenebrae plane caliginosae sunt. Quamobrem de summo peccati culmine in sequenti demum capite hujusce commentationis a nobis agi poterit, ubi de hominis apostasiâ, cui gratia divina opponitur, uberius exponemus. — Sed hoc loco plurimum interest, ut ante omnia quasi principium commune, canonem universum in judicandis peccati gradibus diversis teneamus. Hac ratione ea utique testimonia scripturae sacrae maximi sunt momenti, quae non solum de certâ quâdam hominis scientiâ, sed etiam, ut ita dicam, de quâdam sciendi *facultate* per revelationem homini praebitâ agunt, quâ, quum homo ei reluctetur, culpae imputatio adaugeatur et ipse homo reluctans profundius in peccati lacunam detrudatur. Ita in scripturâ sacrâ (Rom. 4, 15; cf. 5, 13) proditum est, sine lege neque ullam *παράβυσιν* esse. Sed *παραβάτης τοῦ νόμου* pejor est quam *ἁμαρτωλός*, nam *ἁμαρτία οὐκ ἔλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου* (Rom. 5, 13) ¹⁾. Evidentiâ manifestatae Dei voluntatis auctâ hominis etiam culpa augetur, et ejus quoque, qui hanc revelationem negligit seu scire non vult. Cf. eâdem de re Rom. 7, 7—13. „χωρὶς νόμον ἁμαρτία νεκρά, — ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν: — quâpropter lex neque rejicienda, neque profana est, sed sacra. Adest lex, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, vel: ἵνα γένηται καὶ ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς. —

¹⁾ Cf. Philippi, Comm. a. h. l., quo res quaestionis acumine maximo tractatur.

Talis est vis legis velut pneumaticae Dei revelationis, talis apparet vis cujusque verae revelationis spiritualis, reluctante contra eam peccato. Ita in Joh. 15, 22—24 leguntur haec: „Εἰ μὴ ἤλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον ¹⁾), i. e. quum iis dixerim certis verbis, revelatione meâ obstinatio et invidia eorum (v. 23) non modo crevit, sed ipsi illi καὶ ὑπερβολὴν ἁμαρτωλοὶ facti sunt. Neque aliter v. 24. Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον: — ergo et ipsa revelatio, per opera et miracula facta, quam non agnoscunt, sed vano odio rejiciunt (ἐμίσησάν με δωρεάν) — eorum peccatum adauget. Et tamen ii fuerunt, de quibus ipse Dominus loquatur: ὅτι οὐκ οὔδασιν τὸν πέμψαντά με; non sciunt, non intelligunt quidquam, neque de personâ meâ neque de personâ patris (cf. Joh. 9, 41). Eadem sententia saepe a Domino proditur, prorsus omisso eo, quatenus peccantes *sciant*, quid faciant. Quâpropter Grashof neutiquam recte judicat, quum diversum peccati gradum gradu *cognitionis spiritualis*, jamjam adeptae, metiatur ²⁾. Cognitio enim spiritualis ipso peccati obdurati statu in perpetuum recusari potest, neque status obdurationis semper talis apparet, qualis in Ebr. 6, 4 sqq. et 10, 25 sqq. describitur. Idem testantur hi loci: Matth. 11, 21—24. Luc. 10, 13—25, ubi legimus, urbes Chorazin, Bethsaida, Capernaum, non propterea quidem, quod altiore cognitione spirituali gauderent (haec quidem iis deerat) usque in loca inferna detrusas

¹⁾ His dictis minime significatum esse, quod De Wette de hac re judicat (qui illos sine Christi verbo peccati expertes fuisse statuit), satis liquebit, si ea, quae Luecke docuit, ad hunc locum nec non ad Joh. 9, 41 comparaveris. Idem hic auctor recte demonstrat, hoc loco tantum de *adauctâ* peccati culpa (πρόφασιν οὐκ ἔχουσιν) actum esse (cf. etiam Mueller l. coll. p. 238).

²⁾ Cf. „Stud. u. Krit.“ p. 962 sq. In explicando peccato in spiritum sancti ad hanc rem postea revertemur.

esse, sed quod *iis* major revelationis copia obtigisset, quam urbibus Tyro, Sidoni, Sodomae. Simile Domini dictum in Matth. 12, 41 sqq. invenimus, ubi Dominus monet Judaeos, ut peccati fastigium caveant (Matth. 12, 31. 32. Cf. Marc. 3, 28. Luc. 12, 10). Cujus peccati periculum comparatione cum Ninivitis atque βασιλίσσῃ νότου probatur. Γενεὰ αὕτη (cf. Matth. 24, 34 sq. Marc. 13, 36, teste viro cl. Dorner²⁾) „stirps Israël“ profundius peccatis imbuta est, quam illi gentiles, quoniam revelatio iis oblata major atque luculentior est. „Καὶ ἰδοὺ, πλεῖον Ἰωνῶ ὧδε“ Matth. 12, 41. „πλεῖον Σολομῶνος ὧδε“ v. 42. — Cf. illum quoque locum, quo Christus cum Pilato, quippe qui ex Christo minus et audiverit et viderit quam Judas, ita loquitur: Αἰὰ τοῦτο ὁ παραδούς μέ σου μεῖζονα ἀμαρτίαν ἔχει (Joh. 19, 11). Ex omnibus his locis concludamus necesse est: modum revelationis divinae unā cum modo voluntatis humanae reluctantis (velut momentum objectivum et subjectivum), etiam mensuram gradus peccatorum habendum esse. Quod non solum non discrepat cum iis locis, quibus de *scientiā* atque de imputatione *sciendo* adauctā agitur, sed illis etiam id perspicuitatis affert, ut recte intelligantur. Ipsa enim haec scientia (τὸ εἰδέναι), nisi eam cogitandi et judicandi rationem tantum subjectivam esse velis, in *conscientiā* (ἐν τῷ συνειδέναι) necesse est nitatur; quae quidem adauctā Dei revelatione plus in dies profunditatis capit: unde fit, ut contra revelationem illam in conscientiā probatam apostasia, q. e. obluctatio impia plus imputationis secum ferat. Sane igitur peccato quoque contra conscientiae vocem commisso idem homo deterior

2) De oratione Christi eschatologica, p. 72 sqq. Contra eum — ut mihi quidem videtur — frustra disserit Hofmann, Schriftbeweis I. p.)

redditur, immo tanto deterior, quanto magis Dei veritatem et benignitatem jam perceperat meliorque evaserat. — Ilinc de eā re apud Matth. 12, 45. haec exstant verba, quae maxime ad illam, quam supra attulimus, comparisonem cum Ninivitis referenda sunt: „Γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χεῖρονα τῶν πρώτων.“ Cf. Luc. 11, 26; 2 Petr. 2, 20. „Γέγονεν αὐτοῖς (qui ἡπῶνται) τὰ ἔσχατα χεῖρονα τῶν πρώτων. Ita loci omnes supra enumerati (p. 40), qui subjectivam imputationis partem imprimis respiciunt, omnino cum iudicio nostro pariter congruunt, atque ii, qui apostasiam a salute jamjam perceptā amplectuntur (Ebr. 6, 4 sqq.; 10, 26 sqq. 2 Petr. 2, 10—20.). — Unde tamen concludere non licet, modum cognitionis seu experientiae spiritualis utique pro modo communi, quo quis indignitatem atque nequitiam peccati propositi metiatur, habendum esse. Namque multi hāc experientiā spirituali nunquam imbuuntur, immo jam antea in voraginem irruunt atque tentatione diabolicā capiuntur.

Similiter de ratione, quae inter peccata actualia et pecc. cogitationis sit, judicandum est. Peccatum actuale per se non majore poenā dignum esse oportere quam peccatum cogitationis, jam supra explicavimus (cf. p. 39). Nihilolsecius recte contenditur in scripturā sacrā, τὰ ἔργα τῆς σαρκός a regno Dei excludere, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν (Gal. 5, 19—21; 1 Cor. 6, 9. 10; Eph. 5, 5; Rom. 1, 29. 32). — Necesse est quam certissime et evidentissime nobis exploratum habeamus, impiam *totius* vitae consuetudinem, quae peccatis actualibus inserviat, maxime id adjuvare posse, ut vis conscientiae minuatur et hebetetur, propiusque homo ad illud peccati fastigium admoveatur. Facinus nefarium, si fructus apparet libidinis (Matth. 12, 33. 34.; Luc. 6, 45), deterius certo est atque

coram Deo magis aspernandum, quam sola peccati libido, si hunc in modum impugnetur, ut ad ipsum effectum non maturascit. Ipsa fornicatio, ubi velut fructus (*καρπός*) cogitationis impiae existit, deterior est quam ipsa haec cogitatio, quae impugnatur, — ac quidem deterior etiam coram Dei iudicio. Sed quam ob rem? Non propterea, quod facinus deterius est cogitatione; nam facinus, quando temerarie committitur, minus impium esse potest quam cogitatio diutius et occulte in animo volutata. Immo propterea facinus est deterius, quod animi ad peccandum inclinatio, actionibus pravis manifestata, adversus Dei revelationem hominem magis hebetat, quam peccatum quod etsi exstat, tamen impugnatur. Vere dictum est a poëta illustrissimo: „Es ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend Böses muss gebären.“ Nam atrox est et horrificus mali progressus, nobis duplo atrocior, imminente tentatione diabolicâ. In hunc statum impietatis adauctae homo, qui commisso sine reluctance peccato actuali revelationi divinae obnitiatur, adeo sensim ac paulatim incidere potest, ut ipse non intelligat, ad quem finem pervenerit. Quâ de re saepissime accidit, ut status servitutis sensim transeat in illum securitatis statum, qui ab ipsâ obduratione diabolicâ non procul abest. Quantum vero aut propius aut longius homines singuli, sive ethnici sive Christiani, ab illa voragine absint, hoc non est, quod quis ex *categoriais subjectivis* aut externis metiri possit. Hac ratione nulla statuenda sunt delicta „leviora“ et „graviora,“ immo veteres dogmatici recte dicunt: „Peccatum distinguitur (mortale et veniale) non ob substantiam facti, sed per personam, non juxta differentiam peccatorum admissorum, sed peccatorum ea committentium.“ Major minorve peccati gravitas ex ejus pendet connexu partim

cum statu peccatoris subjectivo partim cum medio objectivo datae revelationis. — Hinc nobis concludere licet: *peccatum tanto gravius et periculosius et scelestius esse, quanto hominem, oppositâ revelationis luce, propius ad illum statum admoveat, quo capacitatem salutis accipiendae amittat.*

Quum vero intra limites vitae naturalis revelationis gradus inferior sit, fieri omnino non potest, ut ultimum peccati fastigium intra hos limites appareat; quamvis — ut infra satius videbimus — quaedam ad illud proclivitas excludi nequeat. Sed, quum lapsus profundissimus atque apostasia gravissima non nisi antegressâ revelatione vere supremâ ac profundissimâ fieri posse statuamus, jam in disquisitione nostrâ progrediemur, ut, praelucente nobis scripturâ sacrâ, atrox illud et horrificum peccati fastigium cognoscamus idemque cavendum moneamur.

CAPUT II.

De peccatorum fastigio.

Jam, ut nostris temporibus doctrina theologiae tractatur, sane ab omnibus hujus rei gnaris cognitum et probatum esse constat, locis illis, qui exstant apud Matth. 12, 31. 32; Marc. 3, 28; Luc. 12, 10. his verbis „ὅτι ἀφεθήσεται ἀδτιῷ, οὐτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐτε ἐν τῷ μέλλοντι,“ apud Marcum his adjectis „ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτήματος“ 1) — peccatum vel quendam

1) Ita nobis legendum esse videtur. In Cod. A. scriptum est „χοίσεως;“ sed in Codd. B. C. D. L. „ἁμαρτήματος“ seu „ἁμαρτίας.“ — Griesbach recepit in textum suum ἁμαρτήματος, quod et nobis optimum certissimumque videtur, quum vox „χοίσεως“ illius vocis gravioris et diffi-

peccati statum esse significatum, qui pro *fastigio peccati atrocissimo et periculosissimo* habendus sit. Sunt quidem exegetae, qui illud „ὄν“ vocabulo „νῆξ“ interpretentur ¹⁾, quoniam Christum nimio animi affectu locutum esse dicunt; vel alii, qui notionem vocis „αἰώνιος“ minime absolutam iudicent, sed modo longissimum temporis spatium intelligi velint (uti לְעוֹלָם ²⁾), quā significatione reditus ad salutem in verā fide et poenitentia non *excludatur*. — Nihilo minus concedunt (uti ex. gr. Fritzsche I. coll.), „facilius esse omnia crimina remitti, quam ut condonetur haec calumnia.“ Haud dubie βλασφημία εἰς πνεῦμα ἅγιον toto testamento novo unicum nobis obijcitur peccatum, quod certis verbis *irremissibile* esse probatur. Quod multum offensionis movit; atque fuerunt, qui illam doctrinae universae testamenti novi repugnare contenderent ³⁾. Sed iidem illi ignorarunt, peccatorum remissionem certis semper conditionibus obstrictam esse, quae ipso hoc peccatorum fastigio exclusae videantur. Id vero non possumus intelligere, nisi primum (a), quomodo Spiritus s., in quem peccatur, in salutis oeconomiā operetur, deinde (b), quomodo homo adversus eam se

cillioris velut interpretamentum sit, secundum alios synopticos factum. — Fritzsche perhorescit „delicti aeterni“ notionem, itaque causis dogmaticis permotus vocem „κρίσεως“ praefert.

1) Cf. Kuenöl et Fritzsche a. h. l.; ita quoque Erbkamm I. coll. p. 455; Hase, Dogm. p. 109.

2) Itaque Rationalistae (Eckermann, Hencke, Bretschneider) multi Supranaturalistae (Steudel, Glaubenslehre der evangelisch-protestantischen K. p. 465; Hase, Dogmatik p. 630 sqq.) multique alii, qui in statu pietatis subjectivae versantur (cf. Oettinger I. c. p. 63. Roos in diss. suā coll. p. 91. Schumann, Unsterblichkeitslehre, p. 63. Güder, Ersch. Jesu Christi etc. p. 366 ff. Kern a. a. O. p. 34 et a. p.) cf. in p. III. cap. 6.

3) Cf. Schleiermacher, Der christl. Glaube, P. I. § 74. p. 457; Bretschneider, Dogmat. II. p. 13 (edit. IV.); imprimis Delbrück I. c. cf. p. 5 not. I.

habeat, consideremus, ac denique (c) progressum reluctandi contra spiritum sanct. efficacem usque ad peccati fastigium respiciamus.

a.

Si locis supra memoratis τὸ πνεῦμα ἅγιον modo tertiae essentiae divinae persona intelligitur (secundum τρόπον ἐπάγγελμα^s seu aeternum Dei trini subsistendi modum), percipi non potest, cur peccatum in spiritum sanctum commissum majus et gravius habendum sit quam peccatum in Filium atque Patrem. Itidem si Spiritum sanctum cum ἰδέα quādam subjectivā atque cum conscientia hominis impersonali eodem loco habeamus, parum liquet, cur hoc peccatum omnium gravissimum sit. (v. s. p. 37 sq.). Si quis spiritum sanctum parem faciat cum eo, quod e. g. Ammon ¹⁾ „den religiösen Sinn im Gemüthe des Menschen“ appellat, vel cum eo, quod De Wette ²⁾ „religiöses Bewusstsein, auch des natürlichen oder des auf alttestamentlichem Boden stehenden Menschen,“ Reiche ³⁾, „christliche Gemüthsverfassung,“ Steudel ⁴⁾, „augenfälligen Eindruck der Wahrheit,“ Hase ⁵⁾, „das *erkannte* Göttliche“ nominant, — hoc quidem nihil aliud est, nisi divina et humana miscere, atque pro testimonio Spiritus sancti integro, divino et sincero propriam mentem humanam corruptam et tenebrosam statuere: id quod manifesto

1) Christl. Sittenlehre p. XVIII. sq. Cf. p. XX. ubi exstat vox synonyma, „religiöses Bewusstsein.“ Ita fere omnes Rationalistae.

2) Von der Sünde wider den h. G. 1819 p. 31.

3) Reiche, a. I. Röm. 8, 16. Comm. vol. II. p. 130.

4) Dogmatik 1834, p. 218.

5) Hase, Dogmatik edit. II. p. 109. Cf. quoque Mueller „Lehre v. d. Sünde“ vol. II. p. 572, qui peccatum in spir. s. eodem loco ponit cum odio „gegen das *erkannte* Göttliche“ — quod certe universali nimis et subjectivā ratione significatum est.

repugnat verbis illis, quae ad Rom. 8, 16. sqq. tradita exstant: „αὐτὸ τὸ πνεῦμα θεοῦ συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν.“ Quapropter Nitzsch ¹⁾ recte dicit: „Es besteht kein exegetisches Recht, den heiligen Geist mit dem Gewissen und mit dem Geist überhaupt oder mit dem religiösen Bewusstsein „gleich zu setzen.“ Sed ne iis quidem nobis satisfieri potest, quae ipse Nitzsch de eâ re statuit, quum spiritum sanctum eodem loco habet cum „Gott in seiner Unmittelbarkeit“ vel cum „der im Heiligthume des Herzens und Gewissens geoffenbarten Majestät und Herrlichkeit des Gottes Jesu Christi ²⁾“ Nam, et hac positâ sententiâ, hypostasis spiritus sancti propria, quae juxta hypostasin Patris atque Filii tenenda est, etsi non negata, tamen obscurata videtur ³⁾. Ipse locus ille, quem ex Matth. 12, 31 sq. repetivimus, atque loci similes, illud ὄνομα spiritus sancti et ab essentiâ divinâ, et a Patre Filioque discernendum esse, quam evidentissime declarant atque demonstrant. Blasphemia enim in spiritum sanctum, si peculiarem ejus notionem respicimus, testibus iisdem locis, a quâlibet et in Deum et in Christum maledictione certissime distinguitur. Quâ de causâ hypostaseos significatio, quam vox illa „ἄλλος παράκλητος“ (Joh. 14, 16. Cf. Joh. 16, 13—25) sibi vindicat, necessario tuenda est, si omnino quaestionem de peccato illo intelligendam volumus. Neque minus vero, sicut Delitsch ⁴⁾ testimonio in ep. ad Rom. 8, 16 sqq. (cf. Gal. 4, 6)

1) System: p. 290. Editio V.

2) Cf. l. I. p. 192. cf. p. 289.

3) Uti nuper Kahn recte contendit cf. „Moderne Unionsdoctrin“ etc. 1854 und „die Sache der luth. Kirche etc., ein Sendschreiben an Nitzsch 1854 p. 17 sqq.

4) Delitsch, bibl. proph. Theol. p. 193 sq. cf. „System der bibl. Psychologie 1855 p. 68 sq. p. 135 etc.

tradito nisus recte contendit et adversante viro doct. Hofmann ¹⁾ demonstrat, ratio peculiaris, quâ spiritum Dei a mente humana diversum esse statuimus, necesse est servetur ac sustentetur. Alias non solum quaestio nostra intelligi nequit, sed etiam — id quod quidem videtur — apotheosis pantheistica hominis ipsius mentisque humanae quodammodo defenditur.

His omnibus opinionibus sententia forsitan obijciatur extrema, longe contraria, quâ et ipsa imputatio atque reatus peculiaris hujusce blasphemiae parum explicetur. Existere enim possunt, qui — sicut e. g. Olshausen ²⁾ — in locis coll. de Spiritu sancto tamquam de personâ tertiâ essentiae divinae verba fieri atque Spiritum sanctum, quatenus immanentiam suam aeternam hypostaticam trinitariâ Dei naturâ inclusam habeat, dictum esse censeant. Sed spiritus sanctus in dignitate suâ ontologicâ-trinitariâ — ut jam Grashof ³⁾ recte docuit — neutiquam superior est Patre et Filio; ergo peccatum in eum non dignum est, quod gravius puniatur quam peccatum in Deum Patrem et Filium. — Hoc quidem non agitur in hac quaestione, ut persona immanens aeterna Dei ab omni ad locum nostrum connexu prorsus remota habeatur (sicut perperam censet Schaf ⁴⁾), sed ut vis et

1) „Weissagung und Erf.“ I. p. 17 sq. „Schriftbeweis“ I. p. 254. Cf. contra illum quoque Thomasius, Christi Person und Werk, I, § 19. 20.

2) Comm. I. c. p. 402. sqq. cf. p. 407.

3) Cf. Stud. u. Krit. I. c. p. 957. Similiter jam antiquissimâ aetate hoc peccatum ad personam tertiam trinitatis referendum multi detrectarunt patres ecclesiastici, in his Origenes (de princip. ed. Red. 1836, p. 130) et Athanasius (Opp. edit. Bened. 1777, tom. I. P. II. p. 561; epistola IV, ad Serapion. quâ in epistolâ gravissime et acutissime de quaestione nostrâ judicatum est).

4) I. c. p. 27. Non adducimur, ut eundem locum ad Deum spir. sanctum, quatenus tertia sit persona trinitatis, omnino referendum negemus, ut Schaf contendit.

ἐνέργεια propria oeconomica, qualis *insit in aeternā spiritus sancti personā*, percipiatur et cognoscatur. Recte Calvinus ait ¹⁾. „Ad haec notandum est, quod de blasphemiā dicitur, non referri ad spiritus essentiam simpliciter, sed ad gratiam, quā donati sumus. Statuendum est hoc peccatum dici in spiritum sanctum committi proprie ac specialiter, *non quatenus est sacrae triadis persona* (nec enim major est spiritus sancti dignitas quam vel Patris vel Filii, quum in his personis nihil impar aut inaequale concipi debeat, neque etiam offendi una trinitatis persona possit, quin peccati injuria in unicam Deitatem ipsam redundet), sed respectu ipsius in nobis energiae, quatenus nimirum Spiritus sanctus is est, qui peculiariter nos illuminat et in veritatis lucem introductis iter ad Patrem et Filium et se ipsum patefecit.“ — Magni igitur momenti est ad intelligendam peccati in Spiritum sanctum naturam, ut, facto discrimine inter blasphemiam Christi θεανθρώπου atque ipsius Dei Spiritus sancti, suppositā essentiā ontologicā ejusdem energiam oeconomicam velut principium *omnis* revelationis divinae examinemus atque disquiramus. Spiritus sanctus, a Patre et Filio procedens, jam propter rationem, quā ab aeterno ad Patrem et Filium versatur, *ea* est trinitatis persona, quā omnis Dei immanentia et efficacia in mundo, in hominibus, praesertim in ipsā ecclesiā diffunditur. — Non modo salus applicanda atque gratia salutem communicans a Spiritu sancto proficiscuntur, sed etiam — sicut omnia certe „opera ad extra“ indivisa sunt — quaevis revelationis actio divina, eaque et procreatrix et legitima et salutifera, a Deo *in* Spiritu sancto ad effectum adducitur.

1) Comm. a. I. 1 Joh. I, 15 sq.

Omnino vero *peculiaris* ejus efficacia, salutis oeconomiam spectans, ea demum est, quae ex redemptione Christi et glorificatione initium capit. Sensu quodam nimirum et ipsa naturalis Dei cognitio in conscientiā ethnicorum per Spiritum sanctum conciliata *videtur* (ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν; Rom. 1. 19); — immo in *quālibet* Dei φανερώσει Spiritus *divinus* principium est et organon manifestationis. Sed tamen πνεῦμα ἄγιον illud non est, quo cognitio religiosa hominis *naturalis* efficiatur; de quo haec prodita sunt in scripturā sacrā: „πρωτικὸς ἄνθρωπος οὗ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ“ (1 Cor. 2, 14); nec quisquam Jesum dominum appellare potest nisi *per Spiritum sanctum* (1 Cor. 12, 3), i. e. nisi eidem Spiritus sanctus velut principium regenerationis et *novae* vitae tribuitur. Ob id ipsum, quod homo naturalis Spiritum *sanctum* in conscientiā non percipit, conscientiae non inest vis regenerationis.

Quamvis praeterea illa salutis oeconomia praeparans veteris testamenti per Dei Spiritum conciliata videatur — quia ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἄνθρωποι (2 Petr. 1, 21; 1 Petr. 1, 11 cet.) — quamvis Spiritus Dei jam in membris ecclesiae veteris test. velut רוח אלהים, velut spiritus *sanctificationis* atque *illuminationis* efficax appareat (Ps. 51, 12; 143, 10; Jes. 63, 10), — nihilo magis tamen ea nondum est gratiae vis regeneratrix et salutifera, quae in oeconomia V. T. plenam suam efficacitatem aperiat ¹⁾. Est

1) Cf. Hengstenberg (Comm. in Psalm 1, 39–42; III, 524 et 528) qui in oeconomia Vet. Test. *διοθεσίαν* sensu integro jam affuisse, falso contendit (ita quoque Hävernick Comm. ad Ez. p. 217). Contra eum Hofmann (Weissagung und Erf. I. p. 60) a parte contrariā et extremā stare videtur, dum Delitzsch (bibl. proph. Theol. p. 233 sq.) medium tenet, quum initia quidem vitae novae per fidem sed non ipsam regenerationem perfectam in V. T. fieri posse contendit.

illa quidem vere divina revelatio spiritualis, sed indolis etiam praeparatoriae, nondum vero munus proprium Spiritus sancti, quod opere Christi salutifero atque salvatoris glorificatione nititur. Alias enim dictum illud Evangelistae Joh. 7, 39 simpliciter explicari non potest: „ὁὖπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτε Ἰησοῦς οὐδέπο ἐδοξάσθη.“ Hoc loco significatum non esse, essentiam hypostaticam Spiritus sancti (secundum sententiam Sabellianam) a Christo demum glorificato incipere, ipse quoque Luecke¹⁾ concedit, — quod quidem, si esset dictum, toti scripturae sacrae, jam prius non solum Christum (Matth. 3, 16; Act. 10, 38), sed et ipsos prophetas atque fideles Vet. Test. Spiritu sancto imbutos fuisse docenti, repugnaret. Immo potius loco illo docetur, peculiare Spiritus sancti et sanctificantis opus, quod salutis oeconomiam spectat, a Christi demum glorificatione, ἐκ τοῦ δοξασθῆναι incipere. In hoc quidem munere et opere oeconomico πνεῦμα ἅγιον, quatenus ecclesiae in Christo capite clarificato formandae principium est denuo procreans et regenerans, *nondum adfuit*, nempe datus nondum fuit²⁾. Etiam si non adducimur, ut viro cl. Tholuck (ad Rom. 8, 15) qui in testamento vetere tantummodo πνεῦμα δουλείας atque in Christo demum πνεῦμα ἅγιον adfuisse statuatur³⁾ plane adsentiamus, nihil tamen est, quin

1) Comm. P. II, p. 198.

2) Cf. Thomasius, Christi Person und Werk I, p. 68: „Es handelt sich hier offenbar nicht um das Sein, sondern um eine eigenthümliche Bestimmtheit des πνεῦμα. — In dieser Bestimmtheit, als den Geist Christi, der Christum in der Welt verklären wird, will er ihn senden.“

3) Cf. contra illum Thomasius l. c. qui recte dicit: „Es ist der Geist des Herrn, der Geist des prophetischen und königlichen Amtes, der dem Messias im vollsten Maasse innewohnen soll, Jes. 11, 1; 42, 1; 61, 1 vgl. mit Luc. 4, 18, 19, Joh. 3, 34. — Eben damit ist nun auch schon die Continuität und Identität des im A. u. N. Bund wirksamen Geistes bewiesen und wird überdies bestätigt durch Jes. 63, 2, vgl. mit Act. 7, 51 und Röm. 10, 21,

ubertatem et copiam Spiritus sancti ejusque vim reapse illuminantem ac regenerantem non ante redemptionem demum atque gratiae revelationem in Christo perfectas accedere et effundi potuisse concedamus. Ad quaestionem nostram satius intelligendam, imprimis ad discrimen inter peccatum in hominis Filium et Spiritum sanctum rectius statuendum, maximi sane momenti est¹⁾, ut perspicue cognoscatur, cur πνεῦμα ἅγιον Christo glorificato demum tribui possit. Illud enim δοξασθῆναι scriptura sacra nihil aliud esse docet, nisi manifestari (φανερωθῆναι Joh. 2, 11) Christi δόξαν divinam, quae statu ejus exinanitionis tamquam velata et oblecta necdum evidenter proposita erat. Humana σάρα Christi ejusque μορφή δούλου necessarius fuit transitus, quo glorificaretur; mors ejus et infima ejus humiliatio initium simul fuit ejus δόξης, quae a resurrectione incipit (cf. Luc. 22, 69; Marc. 14, 62; Matth. 26, 64; Joh. 12, 16. 23; 13, 31; 17, 1 cum 16, 7). Quamdiu autem Christi vita etiam latet in σαρκικῷ velamine naturae ejus humanae, tamdiu illa quoque μορφή δούλου, morte tollenda, *impedit*, quominus plane agnoscatur et glorificetur. Quà de causà et plena Spiritus divini effusio inter homines nondum exstat²⁾. Itaque ipse Dominus loquitur: „Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς (Joh. 16, 7). Quum infima Domini μορφή servilis deciderit, quum ad victoriam per illam penetraverit, tum demum munus Spiritus sancti, munus τοῦ δοξάζειν καὶ ἐλέγχειν³⁾ (v. 8) initium capiet, i. e. salutem in Christo adhuc abditam, attamen etiam in Christo solo conciliatam hominibus prope afferet atque ad hominum

1) Ut Tholuck, Stud. n. Krit, 1836 II. p. 408 recte contendit.

2) Cf. Luecke l. c. p. 199 atque Hofmann, Schriftbeweis I, 169 sq.

3) De discrimine utriusque muneris cf. part. II. cap. 3. a.

corda admovebit, ut eos ad accipiendam salutem excitet et moveat ¹⁾. — Itaque Spiritus sanctus, si eum a formâ sane etiamnum velatâ et occultâ, quâ *ὁ υἱὸς ἀνθρώπου* in terris induitur, exueris, profundissimam et supremam, clarissimam et proximam Dei revelationem repraesentat; idemque ille Dei claritatem in facie Jesu Christi reddit (*φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ* 2 Cor. 4, 6), atque principium existit glorificans, illustrans, sanctificans in magnâ et luculentâ salutis oeconomia, quae a Deo constituta est. Nemo ad Filium venit nisi *per Spiritum sanctum*, nemo ad aeternam veram Dei communitatem accedit nisi per eum. Ille enim est ipsius Dei revelatio in Christo, hominibus sese manifestans; ille est spiritus *μαρτυρίας Θεοῦ* in animis nostris (Rom. 8, 14); illi *τὸ λαλεῖν* (Joh. 16, 13) καὶ *ἐλέγχειν καὶ διδάσκειν* (Joh. 13, 14. 16; 16, 8) mandatum est; ille est *παράκλητος κατ' ἐξοχήν* (Joh. 14, 16; 15, 26; 16, 7). Spiritus sanctus igitur, quamquam superior non est Patre et Filio, a quibus proficiscitur, supremum tamen est *revelationis* principium, fastigium *revelatae* salutis.

Hinc vero, si respicimus, quod ex capite I. nacti sumus, jam ultro sequitur, peccatum in Spiritum sanctum efficacem, seu quamlibet rationem ei adversantem magis impiam atque nefariam magisque damnandam esse, quam oblationem similem contra formam speciemque *υἱοῦ ἀνθρώπου*, sane etiam objectivam et extra nos sitam, vel contra Deum incognitum, *Θεὸν ἄγνωστον*, dummodo per ipsum Spiritum non

1) Cf. Kahnis, die Lehre vom heil. Geiste I. p. 52: „Christus musste erst sterben, damit der heil. Geist, das Princip seines Lebens, losgelöst von seiner Person, an die er geknüpft war, sein Leben entfalte,“ Kahnis h. l. tantum mortem necessariam esse contendit, quamquam ipsa glorificatio spiritus sancti impertiendi conditio est. cf. Joh. 20, 22 „*λάβετε πνεῦμα ἅγιον*“ — quae verba Dominus non nisi glorificatus dicere potuit,

manifestetur. Immo vero peccati fastigium, nisi *opposito* fastigio salutis revelationis in Spiritu sancto, perfici non potest.

Haec autem salutis revelatio illuminans non fit per visionem neque sine mediis. Sp. S. non est „das Göttliche in seiner klar erkannten *Unmittelbarkeit* ¹⁾“; etenim Deus Spir. S., quippe est Deus ordinator, nunquam per se ipse sine *salutis ordine et mediis*, sed per *εὐαγγέλιον*, per *ῥῆμα Θεοῦ* operatur. — Neque prius ὁ Θεός ἄγνωστος sese homini offert, quam *καταγγελεῖς* (Act. 17, 23.) atque *τῆς πίστεως*, ὁ κηρύσσομεν (Rom. 10, 8) verbo adjuncto. Eaque demum est salutis revelatio Spiritus sancti, ad hominem hominisque animum prope accedens, de qua traduntur haec: *Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστίν, ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου* (l. c.). Idcirco evangelium, quum sit perspicua revelationis forma, quâ Spiritus sanctus se ipse manifestat, vera est *δύναμις Θεοῦ* (Rom. 1, 16), a Deo posita *εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι*. Ubi igitur evangelium, egregium illud revelatae gratiae divinae fastigium, hominibus praedicatur, ibi tantummodo et peccatorum fastigium perfici poterit. Quamdiu enim Spiritus sanctus quasi obtectus ac velatus est, sicut aliquatenus etiam fuit tempore foederis veteris, sicut nunc etiam sub caligine ethnicorum, tamdiu fieri quidem potest, ut contristetur ac violetur, nullo tamen accedente fastigio peccatorum. Quâ de re Luther his utitur verbis ²⁾: „Jene „(Sünde), — so da sündigen wider den zugedeckten, heiligen heiligen Geist, also dass sie blinzend anlaufen — „hat ja noch so viel Gnade, dass noch das (gute) Bekenntniss „mag dazukommen, wie St. Paulus von ihm selbst schreibt

1) Schaf l. c. p. 29 ubi pecc. in filium hominis et in spir. s. ita discernuntur, ut alterum committatur „gegen das *vermittelte* Göttliche,“ alterum autem „gegen das Göttliche in seiner *Unmittelbarkeit*.“

2) Opp. vol. X. p. 1443 sq.

„(1 Tim. 1, 13. 16). Aber wenn er sich so helle darstellt, „dass man ihn sehen und greifen muss, dazu vermahnet „und warnet, — und ihn dennoch öffentlich zurückschlägt, „ja unter Augen speiet, das soll und will er nicht leiden, „noch zu gute halten.“ — In pag. seq. Luther *hanc* obstinationem, *hunc* renisum adversus manifestum, quem dicit, spiritum sanctum „ein Dawiderlaufen mit offenem Auge und aufgerecktem Hals“ nuncupat. Hac quidem revelatione spirituali in evangelio „φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ“ datum esse, scriptura sacra certis verbis testatur (2 Cor. 4, 4); namque — ut veteres ajunt — sicut spiritus non sine verbo, ita verbum non est sine spiritu.

Nihilominus vero evangelium, pariter atque universa revelatio spiritualis, eorum animis, qui illud accipere *nolunt*, velut κεκαλυμμένον obversatur (2 Cor. 4, 3). Idem δῆμα θεοῦ aliis (τοῖς σωζομένοις) δύναμις θεοῦ (Rom. 1, 16. 17), aliis (τοῖς ἀπολλυμένοις) μωρία (1 Cor. 1, 18 sqq.) videtur; atque etiam τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας, etsi a Deo in Spiritu sancto revelata, aliis tantum cognoscenda (γινῶναι), aliis autem non cognoscenda, quamvis videant, neque intelligenda, quamvis audiant, data sunt (Luc. 8, 10. Matth. 13, 14. Marc. 4, 12. Cf. Joh. 12, 40. Jes. 6, 9. 10. Act. 28, 26).

Quamquam igitur revelatio spiritualis, in evangelio tradita, summam in semet ipsâ evidentiam *objectivam* amplectitur, nihilo minus tamen ex diverso hominis statu evidentia *subjectiva* vel perspicuitas pendet. Quoniam peccati fastidium nunquam tantum ex objectivo revelationis modo, sed semper etiam ex eo judicandum est, quomodo homo ad illam se habeat (cf. cap. I. p. 46 sq.), altera inde existit nobis quaestio, in illis, quae sequuntur, exponenda.

b.

Spiritum sanctum per evangelium nos vocare donisque suis ac beneficiis nos imbuere atque profundum illud mysterium regenerationis in animis nostris operari, quum gratiae in Christo Jesu participes nos faciat atque in communitatem ejus corporis nos recipiat, eaque omnia sine ullo nostro merito atque sine ullâ ne minimâ quidem dignitate nostrâ efficere — hoc sane est dogma, quod cum omnibus scripturae sacrae testimoniis congruit, principium doctrinae nostrae ecclesiasticae. Spiritus sanctus novum *in nobis* animum *creat*, naturam veterem frangit, vitiositatem nostram atque aeternam Christi justitiam nobis ostendit, illam nobis adimit, hanc donat, *poenitentiae* dolores nobis inducit per legis terrores, *fidei*que solatia nobis affert per evangelii lumen. Haec est regenerans illa operatio gratiae Spiritus sancti, cujus modo capaces simpliciter et mere patientes nos praebeamus oportet. Quod quidem ita non intelligendum est, ut mirabilis haec gratiae actio regenerans vi quâdam externâ peragatur. Spiritus sanct. non ita in nobis operatur, ut non quidquam ejus rei sentiamus, vel ut non quodam motu interno ethico simul afficiamur. Quanto certius adducimur, ut (contra omnem Strigelianismum) teste Concordiae formulâ synergiam voluntatis actualem in conversione et in regeneratione exclusam statuamus, tanto certius (contra omnem Flacianismum) tenendum nobis erit, Spiritum sanctum nec efficacem nec regenerantem se offerre *contra* voluntatem nostram, immo vero ne *sine* nostrâ quidem voluntate. *Gratia enim trahit, non cogit*. Profundum illud ac mirabile est mysterium gratiae liberantis, quod voluntatem frangit, non ut cogat, sed ut liberet eam; modo enim *in* voluntate

ipsâ vim suam exsequitur. Ubi igitur homo, efficiente Deo ad cognoscendam miseriam suam et inopiam adductus, patitur tantum et quiescit, os suum esuriens modo non occludit neque manum suam retrahit, ibi Spiritus sanctus regenerando et renovando vim suam exhibet.

Quod vero hic processus regenerationis atque conversionis divinitus effectae nunquam sine magnâ luctatione internâ, sine acerbo partus dolore peragitur, id nobis argumento est, internam hominis naturam ethicam ejus rei necessario participem esse ¹⁾. Convertimur quidem ad fidem, ἐπιστροφή fructus est actionis spiritus Dei; at etiam necesse est converti nos patiamur vel — a Spiritu S. ducti — convertamus nos ipsi ad gratiam. Nam ἐπιστροφή necessario simul μετάνοια, mentis morumque *mutatio* est.

Sed illum poenitentiae dolorem atque *plenam* sinceramque animi in Dominum *fiduciam* libidinosa peccatoris mens nimis facile reformidat. Nam vitam, ut in Deo reperiatur, amitti, veteris Adami cor nimis acriter mordet, gloriam ejus irritam reddit ejusque libidinem, γλαυτίαν et obstinationem frangit eumque ipsum in Dei potestatem se totum permittere jubet. Quam ob rem assidua hominis obluctatio contra vim et efficaciam Spiritus sancti

1) Cf. Harless Ethik p. 97: „In der Absicht des erlösenden Gottes wie in dem Verhältniss des menschlichen Geistes, als eines freien und selbstbewussten liegt es, dass das Dasein der Wiedergeburt als menschlicher Besitz nicht ohne eine *creatiſche Bewegung* gedacht werden kann, kraft deren die Bewegung, die vom Geiste Gottes ausgeht, zur *eigenen Bewegung des Menschen* wird. — Die Form dieser Bewegung wird immer den Charakter eines Empfangs des von Gott gegebenen tragen, welcher nie ohne *Gegenbewegung von Seiten des menschlichen Geistes* gedacht werden darf.“ Cf. quoque Martensen Dogm. p. 437; qui auctor videlicet modum excedit, quum opus conversionis *non minus* ex hominis arbitrio quam ex gratiâ divinâ pendere statuat: „Das Werk der Bekehrung ist *ebenso sehr* (!) durch die menschliche Freiheit bedingt, als durch die schöpferische Gnade.“ — ?

ea etiam est, quam et regeneratus ex ipsius usu et experientiâ minime ignoret. Est igitur manca suimet ipsius cognitio, si quis contenderit, hominem, qui re verâ gratiae divinae compos fuerit, labi non posse ¹⁾. — Non modo ille, ad quem gratia Sp. S. vocans et monens tantum accessit, sed is etiam, qui ipsam in animo suo jam expertus est, agenti Spiritui divino reniti potest. Regeneratio enim, quâ homo non physice transformetur, sed ethice renovetur (ἀνακαινόηται), vi externâ ac necessitate cogente perfici non potest. Vis efficax spiritus sancti profecto quidem renitentem naturam *vincit* eoque modo ipsa sibi fundamentum capax *comparat*, minime tamen cogens pertinaciam malam obstinatam perfringit. Nunquam enim necessitate externâ filii Dei nascuntur, neque ulla vera libertas fundatur. Gratia vero Dei filios gignens veramque libertatem fundans, libertate naturali, et ne malâ quidem *destruendâ*, omnino per necessitatem externam perfici non potest. — Βία ἐχθρὸν θεῶ — vere et acute dictum est a Clemente Alexandrino. Doctrina igitur de gratiâ *irresistibili* internam processus salutis naturam penitus subvertit atque ne minimum quidem ex scripturâ sacrâ adminiculi capit. Nimirum, si quis posuerit (uti Calvinus et Beza): quicumque infideles se praebeant aut Spiritui sancto usque ad vitae exitum resistant, ad eos, ut ab aeterno reprobatos, Dei spiritum vim non serie exercuisse neque gratiam divinam accessisse, — inde facultas quidem renitendi, scilicet in perditis ac reprobatis, servatur, at vero gratiam universalem et vocationem seriam esse, prorsus negatur. Cui opinioni scripturae sacrae certissima adversantur testimonia, et quae voluntatem gratiae

1) Cf. sententias, hac in re imprimis a theologis reformatis prolatas inf. part. II., cap. 4, a.

(Rom. 3, 9. 1 Tim. 2, 4. 2 Petr. 3, 9. Ez. 18, 23); et quae vocationem seriam (Luc. 24, 47. Matth. 28, 19; 11, 28. Col. 1, 23) universalem esse contendunt. — Sed scriptura sacra etiam evidenter testatur, illos quoque, qui vere et serio vocati sint, resistere posse saepiusque restitisse, id quod maxime in Israël apparuit, e. g. Matth. 23, 37., quo loco verbo divino „ἡθελήσα“ grave illud „οὐκ ἠθελήσατε“ oppositum videmus. Evidentius etiam in Rom. 10, 21 proditum est, Deum per totos dies manus suas expandisse ad populum, qui λαὸς ἀπειθῶν καὶ ἀντιλέγων appareat (cf. Jes. 65, 2. Prov. 1, 24). Neque tantum momentaneam, sed diuturnam etiam obluctationem contra gratiam Spiritus vocantis fieri posse, itidem quam manifestissime patet ex toto progressu salutis oeconomiae atque ex eventu finali regni divini terrestris. Ubi enim motus antagonisticus *universalis* magnā vi exsistere possit, ibi etiam singulos homines contra gratiam divinam obluctari posse necesse est concedamus. Immo vero miraculum divinum fractae voluntatis pravae naturalis longe mirabilius majusque nobis esse videtur, quam mysterium diabolicum repugnationis aut momentaneae aut diuturnae.

Omnis autem repugnatio in Spiritum sanctum indolem prae se fert seu *impoenitentiae* seu *incredulitatis*. Omne conditionis impiae, Deo infestae, initium exile inde oritur, quod peccatum lege nobis monstratum parum vere cognoscimus gratiamque divinam evangelio probatam fidenti animo accipere nolumus. Sine poenitentiā atque fideli ad Deum conversione fieri non potest, ut peccata remittantur (Act. 3, 19. 26; 2, 38). Homo naturalis neque sibi ipsi desperare vult neque gratiae divinae totum se dedere: quamobrem impoenitentia magis ad falsam illam *securitatem*, quae propria peccata

negat, incredulitas vero, si cum scientiā quādam propriae peccatorum miseriae conjuncta est, magis ad *desperationem* inclinat. Altera autem semper alteram excipit: securi enim sumus, quia gratiam divinam non desideramus, — atque ad desperationem adducimur, quia peccata nostra ex verā animi tristitiā (quae est ἡ κατὰ θεὸν λύπη, 2 Cor. 7, 9. 10. Cf. Ebr. 6, 1: μετάνοια ἀπὸ νεκρῶν ἔργων) agnoscere nolumus.

Uterque hominis animus, tum impenitens atque securus, tum impius atque desperans, *in sanctum gratiae Spiritum peccat*. Idcirco scriptura sacra ejusmodi peccatum non aliud esse significat nisi λυπεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον (Eph. 4, 30) ¹⁾, vel ἀντιπίπτειν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, quod Stephanus martyr Judaeis eorumque simul patribus (ac quidem αἰ) attribuit. Haec obluctatio populi Israëlitarum in vetere quoque testamento saepe ejusmodi dicitur, quā Spiritus sanctus exacerbetur et irretitur, uti ex. gr. Jes. 63, 10 והמה ברוי יוהוה ונצבו את רוח קדשו i. e. Ipsi illi Israëlitae, „gratiosissime adoptati et beneficiis cumulati“ (cf. v. 7. 8.) saepius rebellarunt (Jes. 1, 20. Num. 20, 24) et contristarunt spiritum sanctitatis Dei, unde conversus est illis in inimicum, id quod et Act. 19, 9 dictum est de quibusdam, qui ἐσκληρόνουντο καὶ ἠπεῖθουν κακολογοῦντες τὴν ὁδόν (sc. σωτηρίας). Cf. Num. 14, 22. Ps. 78, 57; 95, 9; 56, 6. Jes. 7, 13.

Ejusmodi obluctatio nihil aliud est, nisi *peccare in spiritum sanctum*. Attamen non est ipsum peccatum contumeliosum (βλασφημία), in Spir. S. commissum, i. e. nondum fastigium peccati, revelationi spirituali renitentis. Nam id quidem peccatum omnino hominis ad gratiam reditum intercludit, simulque illum prohibet, quonimus ad poeninen-

1) G. Harless Eph. br. a. h. I.

tiam renovetur. Sed contra fieri potest, ut obluctatio illa in Spiritum sanctum, si momentanea est vel aliquamdiu continuata, ex poenitentia sincerâ atque verâ per fidem veniam sane impetret. Atque etiam teste eo loco, quem in Eph. 4, 30 legimus, in ipso renatorum statu illud *λυπεῖν τὸ πνεῦμα ἄγιον* accidere potest: quâ quidem re peccatum post sinceram demum poenitentiam remissibile, nec vero apostasia absoluta ac perennis significatur. Immo obluctatio Israëliitarum non est etiam peccatum illud in Spiritum sanctum, quoniam et hujus populi ad gratiam reditus non solum fieri potest (*ἐκεῖνοι δέ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσιν τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς*. Rom. 11, 23), sed *certo* etiam fiet (*ἐγκεντρισθήσονται*, v. 24. *Ἰσραὴλ σωθήσεται*, v. 26). Omnino quidem quaevis impietas quaevisque cogitatio poenitentiae expers, si vim respicimus spiritualem in evangelio manifestatam, fieri non potest, quin quodam sensu etiam peccatum in Spiritum sanctum habeatur. Verumtamen, minime adducimur, ut hac re positâ, peccatum illud in Spiritum sanctum jam vere effectum esse statuamus: quod peccatum, velut fastigium impiae animi inclinationis, gratiae spirituali reluctantis, qualis sit indolis ac naturae, accuratius jam considerabimus.

C.

Multiplici ratione — praesertim ex quo Baumgarten¹⁾ operam et studium ad eam rem contulit — a viris doctis factum est periculum, ut peccatorum, quae ex obluctatione ac renisu contra vim Spiritus sancti proficiscerentur, certos quosdam status gradusque describerent-

1) Cf. loc. coll. de discrim. pecc. p. 41. Ejusdem „evangel. Glaubensl.“ II, p. 579 sq.

Distinxerunt¹⁾ plerumque prae aliis *statum servitutis*, respectâ „naturali peccati dominatione atque nimia hominis ad resistendum imbecillitate,“ deinde *statum securitatis*, quo conscientia discordiae internae et ipsius peccati nimis jam obscurata videatur, tum *statum hypocriseos*, quo peccatum specie indutum integri ac proprii juris existat, denique *statum indurationis*, quo homo ad omnem vim emendatricem Spiritus divini animum occluserit. Statum indurationis nihil aliud esse censuerunt nisi verum peccati fastigium, quod in scripturâ sacrâ nomine peccati in Spiritum sanctum, vel mortis spiritualis, vel peccati ad mortem significetur.

Sed hâc propositâ gradatione vel graduum distinctione vix quidquam certi ad rem, de quâ quaeritur, explicandam significatum est. Nam primum gradus illi obluctationis in Spiritum sanctum, in diversis hominibus perquam diversi sunt, uti jam Mueller²⁾ recte monuit. Fieri enim potest, ut ille hypocriseos seu simulationis gradus in homine certo, sese obduranti, omnino non perficiatur. Deinde vero *status servitutis* — quem Reinhard appellat statum eorum, qui scientes meliora et probantes, ita vi appetituum trahuntur, ut deteriora sequantur, — varius admodum est atque diversos ipse gradus complectitur. Sed ii quoque gradus, quos Mueller proposuit atque nomine „der relativen Bewusstlosigkeit des Gegensatzes,“ tum „der Knechtschaft nach erkanntem Zwiespalt,“ denique nomine „der Verhärtung durch die Nichtachtung des Zwiespaltes“ signat, — quamvis psychologicâ quadam subtilitate probati sint, — tamen non sunt idonei, quibus certa graduum series usque ad fastigium

1) Cf. ex. gr. Reinhard, Vorl. über Dogm. p. 325 sqq. — Döderlein, Instit. theol. christ. II, p. 99 sq.

2) Cf. L. v. d. Sünde II., p. 554.

peccati vel peccati in Spiritum sanctum constituatur. Jam Luther ¹⁾ testatus est, fastigium illud peccatorum pro diversis hominum conditionibus formam etiam diversissimam induere, aut, quas singulas affert, temporibus securitatis velut superbiam spiritualem atque impugnationem veritatis agnitae, aut temporibus turbulentis ac luctuosis velut desperationem, invidiam, impenitentiam usque ad mortem apparere posse. Luther et ipse animi obdurationem sensu universo fastigium quoddam peccati esse statuit, neque tamen certis verbis adjecit, illam parem et eandem esse atque peccatum in Spiritum sanctum. At sane, nostrâ quidem opinione neque par, neque eadem est. Notio obdurationis (πωρώσεως) magis universa est, quae etsi ad notionem peccati in Spiritum sanctum proxime accedit, tamen cum eadem par non habenda est. Obduratio juxta inferiorem revelationem apparere jam potest. Nam scriptura sacra de statu quodam, quem nomine τοῦ πωροῦσθαι nuncupat mentionem infert, qui status jam apud *ethnicos* fuisse dicitur; neque minus si naturalem adesse revelationem sumseris, naturalis exstat „πώρωσις τῆς καρδίας“ (Eph. 4, 18; cf. Eph. 2, 12. Rom. 1, 21 sqq. „ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος ἀντὶ τῆς καρδίας“). — Omnino quidem repugnatio *actualis* vel obduratio (τὸ σκληρόννεσθαι) non nisi salutis revelationi opponitur (Act. 19, 9. Ebr. 3, 8. 13; cf. 4, 7), ac plerumque etiam πώρωσις (τὸ πωροῦσθαι) ea est, quâ status vel ipse processus Israëlitarum pertinacissime in divinam *Spiritus sancti* revelationem obluctantium significetur (Marc. 6, 52; 8, 17; Marc. 3, 5. Rom. 11, 25. 2. Cor. 3, 14). — Atque etiam in Testamento vetere obstinatio indurata eodem habetur loco cum animi torpore et contumaciâ adversus *revelationis*

1) Opp. vol. VIII. p. 203.

vim ac lucem (Exod. 7, 13. 22; 8, 19. 1. Sam. 6, 6. Ps. 95, 8. Ez. 2, 4). — Verumtamen primum haec non est revelatio Spiritus sancti, qualis integrâ ac plenâ verbi notione intelligitur (v. s. p. 56 sqq.), ergo etiam repugnatio contra illam non est fastigium peccati. Deinde vero scriptura sacra animi obdurationem (πώρωσιν) non semper statum *immutabilem* impenitentiae finalis esse statuit: id quod ex finali Israëlis obdurati conversione (Rom. 11, 25. 26) atque ex multis illis casibus patet, quibus Israël in deserto animum sibi indurat atque postea ad poenitentiam convertitur (Ps. 95, 8. Ebr. 4, 9).

Est etiam obduratio quae aliquamdiu continuatur. Sed quaelibet omnino obduratio *via* simul est, quâ quis ad perpetuam impenitentiam moveatur. Quâ in re poena Dei protinus accedit omnemque reditum non raro intercludit (Ps. 95, 9 sq. v. 11). Adest *status* obdurationis, qui crescente revelationis luce, modo etiam obduratior evadit et evadere cogitur ¹⁾. Qui status inde ab illo „σήμερον“ (Ebr. 3, 7. Ps. 95, 7: היום אם בקליו תשמעו) initium capere progrediensque adeo obfirmari potest, ut exitus (τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν θεοῦ. Ebr. 3, 11; 4, 7 seqq. Ps. 95, 11: מנוחת לא יבואוּן אם יבואוּן cf. Num. 14, 23. Ps. 106, 26) q. e. via ad pacem jam reperiri nequeat. Et quia interiorem ejus rei causam ipsa scriptura sacra incredulitatem finalem, τὴν ἀπιστίαν, esse testatur (Ebr. 3, 19: „Ὅτι ἡδυνήθησαν εἰσελθεῖν εἰς ἀπιστίαν.“ Cf. 4, 6. 11: ἀπειθεία), nihil jam dubii restat, quin πώρωσις cum peccati fastigio internâ quâdam propinquitate cohaereat. Nihilosecius vero πώρωσις

1) Cf. Kurtz, „Geschichte des A. B.“ Vol. II. p. 76 sqq., ubi luculentissime agit de cordis induratione, revelationis lumine adaugendâ. — Vide infr. cap. 3, a.

cum fastigio peccati confundenda non est. Obdurationis enim amplior, peccati in Sp. S. angustior est notio. Peccatum enim in Sp. S. est ejusmodi obduratio, cui summa Spiritus sancti in Christo revelatio opponatur, ita ut contemptâ poenitentia et fide gratia Dei assidue rejiciatur atque contra testimonium Spiritus sancti, quod in Evangelio et in cordibus nostris patet, pertinaciter blasphemetur.

Priusquam, testimoniis innixi scripturae sacrae, ultimum illud ac summum cacumen omnis peccatorum progressus certioribus signis describamus, quaestionem hanc diversissime solutam necesse est examinemus: utrum peccatum illud tantummodo pro *facinore singulo* an pro *internâ mentis inclinatione* haberi possit? — Utriusque opinionis exstiterunt auctores, utraque, si separata respicitur, falsa nobis videtur.

Ex vocabulo „βλασφημία, βλασφημεῖν“, quo omnes synoptici utuntur (apud Luc. ev. in connexu cum voce „ερεῖν“, apud Matth. cum voce „εἰπεῖν λόγον κατὰ τινός“), sequi videtur, idem peccatum esse *facinus* quoddam in *verbo* peractum, quod Nitzsch¹⁾ nomine „einer Redethat“ significat. Βλασφημεῖν enim non aliud est nisi *impie loqui*²⁾, nec semper quidem in Deum ipsum³⁾ (cf. Act. 26, 11. 1 Petr. 4, 4. Rom. 3, 8 etc.), neque omnino tantum „*quodvis* obscene et impie dictum“⁴⁾, sed quo imprimis *divini aliquid* sive res sive persona, saltem cui praecipua ac gravior auctoritas attribui solet, petitur⁵⁾. Plerumque tamen in Testamento

1) System der christlichen Lehre, p. 288.

2) Ut Schaf l. c. p. 5 sq. uberrime demonstravit. Cf. Suicer, thes. eccl. Amstel 1762. tom. I. p. 696. Schleussner, Thes. s. h. v.

3) Sicut Olsh. Comm. I. c. p. 399 sq. contendit cf. αἱ βλασφημίαι, ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν.

4) Joach. Camerarius Comm. in N. T. Cambr. 1642 p. 8.

5) Cf. Wahl, Clavis N. T. s. v. βλασφημέω.

novo illud βλασφημεῖν ad ipsas res divinas refertur (cf. 1 Petr. 4, 14. Apoc. 13, 6; 16, 9. 1 Tim. 6, 1. Matth. 9, 3; 26, 65; — cf. Marc. 14, 64 etc.). — De blasphemiâ, velut periculosissimo peccati fastigio, jam et in Testamento vetere crebrior fit mentio, nam e. g. loco illo, quem in Lev. 24, 15. 16 legimus, blasphemia (נָקַב) in nomen Dei-Jehovah, ergo Dei in Israële se revelantis inter eosque habitantis (שם-יהוה), inexpiabilis dicitur¹⁾. — Ex quo intelligitur, cur Pharisei atque pontifices maximi propter Christi in Deum blasphemiam, quam esse credebant (Matth. 9, 3; 26, 65), tam graviter irati fuerint. — Ille autem, quem hebraicum illud „שם יהוה“ significat, Deus est promissionis ac foederis, qui non est incognitus, vel θεὸς ἄγνωστος, sed Deus cognitus, qui ut Deus certis promissis Israëli se patefecerat atque Israeli dux et auctor fuerat (Exod. 3, 6 sqq.; 6, 3; cf. 1 lib. Reg. 8, 27, 29. Exod. 23, 21; Deuter. 12, 5. 11). — Idcirco blasphemia in ejus nomen fastigium quoddam peccati est. — Hoc est Testamenti veteris fundamentum, quo verba Christi nituntur. Praemonet Dominus Phariseos, ut peccatellam caverent, quam ipse blasphemiam contumeliosam in sanctissimam atque apertissimam Dei revelationem esse significabat.

Quam ob rem Harless, vir doctissimus, habitâ hujus loci ratione, rectissime monuit²⁾, non *solum* statum ibi dictum et intellectum esse. Hoc sane esset ipsa testimonia scripturae sacrae in levius trahere, si quis negaret, Dominum

איש איש כי יקלל אלהיו וגשא חטאו: ונקב שם יהוה מות 1) Unde elucet (cf. 1 Sam. 3, 13), non idem esse, utrum quis קלל אלהיו, an נקב שם יהוה. In altero casu „feret peccatum et poenam peccati sui“, in altero autem „a populo interficiendus est.“

2) Ethik p. 130.

ipsum facinus in animo habuisse, quod igitur unâ simul ad hujus peccati notionem pertineret. Itaque falso utique judicio utuntur, qui — uti Augustinus, nimis contrariâ ratione Tertulliano adversatus, — blasphemiam in Spiritum sanctum nihil aliud esse interpretantur nisi *duritiam cordis usque ad finem hujus vitae* ¹⁾, *vel impenitentiam finalem*, quae ipsa cum irremissibilitate necessarie conjuncta sit. Immo potius ex ipsis Domini verbis elucet (Matth. 12, 33 sqq.) in blasphemiâ intimum mentis obduratae statum *per verba effata* necessarie apparere. Omnis enim animi atque cordis obstinatio adversus sanctam Dei revelationem aliquâpiam blasphemiâ manifestabitur atque *necesse est* manifestur. Secundum ipsius Domini verba fieri non potest, ut non „πονηρὸς θησαυρὸς τῆς καρδίας ἐκβάλλει πονηρά.“ Nam „πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες“ (v. 33. 34). — Omnino Dominus hominum verbis vim magnam tribuit: ex iisdem enim homo judicabitur: ex iisdem vel damnabitur vel justificabitur (Matth. 12, 37; 15, 11. 18; cf. Hiob. 15, 6: ירשיעך פֿיך וְלֹא יִשְׁפֹּטֶנּוּ אֱלֹהִים Eph. 4, 29. Luc. 12, 10; 19, 22: ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε) ²⁾. Ubi obstinatio animi antichristiana ad maturitatem pervenerit, ibi blasphemando sese manifestabit (Apoc. 13, 6; 16, 9. 11. 21; Luc. 23, 39). — Sed ipsa blasphemia κατὰ τοῦ πνεύματος ἁγίου cacumen est obstinationis internae adversus evidentissimam et sanctissimam Dei revelationem

1) Cf. supra p. 8 not. 1.

2) Recte quidem Nitzsch (Syst. der christl. Lehre p. 288) contendit, Jesum saepius quoque operum externorum mentionem facere, ubi de interno animorum statu loqui velit, ex. gr. Matth. 5, 22. 39. 40. „Dass Jesus nicht selten von Thaten, von sinnenfälligen Werken etwas behauptet, welches schlechthin nur (?) von der ihnen entsprechenden Gesinnungs- und Handlungsweise gelten kann, dafern er nicht für einen ganz sonderlichen und unbegreiflichen zweiten Moses gehalten werden soll, ist mehrentheils anerkannt. Vorzüglich das etwas *Sagen* ist — nach allgemeiner, jedoch besonders morgenländischer (!) Darstellungsweise — das Symbol (?) der Gesinnung und stätigen Handlung.“

manifestatae; et haec illius est indoles saeva, quae facultatem ad poenitentiam fidemque redeundi prorsus excludat.

Ex iis, quae hucusque attulimus, simul apparet, perperam de hac re judicare illos, qui — sicut Harless — blasphemiam *modo facinus* impium esse fateantur. — Quae sententia, uti jam vidimus (p. 7 sq.) sub variis admodum formis percerebit. Quam qui sequebantur, blasphemiam vel negationem evidentium Jesu miraculorum nefariam (Döderlein, Cramer) vel facinus illud proprium Pharisaeorum, qui Christi miracula ad vim quandam daemonicam referrent (Reinhard, J. D. Michaëlis, Brettschneider) vel omnino quodvis peccatum singulum actuale in conscientiam per Spiritum S. illuminatam commissum (Weiss, Ammon) intelligendam esse contenderunt. Procul sane absumus, ut ignoremus, quantum momenti tam *facinus singulum* quam *verbum singulum*, quod manifestam Dei revelationem petat, habere possit. Fieri enim potest, ut — quod jam (cap. I, p. 39) commemoravimus — ex facinore singulo (nam et ipsum verbum pro facinore est), in conscientiam fidei commissio, primordia vitae actionis impiae atque obdurationis internae nascentur. Hinc etiam, ut cum aliis recte dicit Roos ¹⁾, omnis blasphemia in veritatem agnitam certis verbis prolata eam exercere potest vim hebetantem, ut mentem humanam a veritate prorsus alienatam reddat vel in odium veritatis propellat. — Sed minime tamen facinus quoddam singulum, contra conscientiam fidei commissum, pro peccato habendum est irremissibili, neque homo eodem commissio prohibeatur necesse est, quo minus per poenitentiam ad Dei gratiam

1) Cf. Roos, „Abhandlung von der Sünde w. d. h. G. p. 43: „Nicht bloss aus fortwährenden Zuständen entspringen einzelne Handlungen, sondern auch aus einzelnen Handlungen entsteht ein fortwährender Zustand.“

redeat. Quod si ita sese haberet, totius scripturae sacrae doctrinae perpetuae repugnaret, quae nullo loco propter peccatum *singulum* poenitentiam atque remissionem excludi testatur. Quapropter et ipse Harless, qui (l. c. p. 130) blasphemiam in Spiritum sanctum facinus singulum esse iudicat, non aliter potest, quin — quamvis nimis anxiam nisus argumentatione — profiteatur, loco nostro, de quo agitur, neutiquam significatum esse fieri non *posse*, ut hoc peccatum veniam impetret. Harless modo concedit, ejusmodi facinus poenam amittendae beatitudinis commerere, „vorausgesetzt, dass der Sünder sich nicht bekehre ¹⁾.“ Sed contra ea jam Hofmann ²⁾ recte monuit, — si quis locum ita intellexerit, ut modo dictum est — verbum *οὐκ ἀφεθήσεται*, adversus alterum illud *ἀφεθήσεται* positum, omni sensu carere. Nam blasphemia quoque in Filium hominis (sicut „πάντα ἁμαρτήματα“ Marc.) non remittitur, nisi veniam poenitendo et fidendo in Christum impetratā. „Was wäre es denn „sonderliches (ait vir doct. Hofmann), um die zeitliche „und ewige Behaltung der Lästerung des heiligen Geistes, „wenn dieselbe nicht hervorginge aus einem Sündenstande, „der sich selbst unüberwindlich macht.“

Ipsa Domini verba, praesertim quum eorum spectas connexum in Matthaei evangelio, evidenter demonstrant, non peccatum singulum dictum esse, sed *internum quendam mentis statum*, qui *in loquendo vel in agendo necessarie*

¹⁾ Similiter fere hoc loco disserit Luther: X, 1436: „Wo sie (die Sünde wider den heil. Geist) wird abgethan (?), mag der Glaube einziehen und alle Sünde abfallen.“ Cf. XIII. p. 852. „Obschon unser Herr Gott einen oder mehr aus solcher Sünde bekehren kann, so er's thun will,“ etc. — quae nobis non liquet verba.

²⁾ Schriftbeweis II, 2, p. 318.

manifestetur ¹⁾. Nam explicatur sententia haec Domini verbis, quae sequuntur: „ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ“ (v. 34; cf. Luc. 6, 45), atque inde τὸ δένδρον σαπρὸν *necessario* etiam καρπὸν σαπρὸν ferre argumentatur.

Ut accuratius etiam hanc rem perscrutemur, ad eos locos necesse est animum advertamus, qui simili modo statum vitiositatis insanabilis exponere videntur (uti imprimis 1 Joh. 5, 16. Hebr. 6, 4 sqq.; 10, 26 sqq. 2 Petr. 2, 10—20).

Loco illo, qui in 1 Joh. 5, 16 exstat, in universum de peccato ad mortem, de ἁμαρτία πρὸς θάνατον agitur, cui τὸ ἁμαρτάνειν ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον oppositum videmus. Profecto igitur eodem loco non intelligendum est peccatum singulum, directum, vel quod certo nomine significari queat, sed genus peccatorum ²⁾, cujus id proprium est, quod mortem spiritualem amplectitur atque homini spiritualis vitae capacitatem adimit. Quam ob rem pro illo, — scilicet peccato, non peccatore (περὶ ἐκείνης enim scriptum est non περὶ ἐκείνου) — deprecandum non est. Hinc minime vetatur quisquam, quo minus pro homine quodam vel fratre deprecetur, qui quantumvis maxime in peccatis haereat; sed monet tantum apostolus, ne illum qui verbo ac facinore manifestetur statum obstinationis in Spiritum sanctum ita in

¹⁾ Ita quoque Stier (Reden Jesu, vol. II, p. 35), Hofmann (l. c. p. 317 sq.), Tholuck (l. c. p. 412 sq.) rem intelligendam esse censent; item Grashof (l. c. p. 945) satis recte contendit, eum perperam facere, qui ex duobus alterum solummodo statuatur atque quaerat, *utrum* facinus singulum *an* status internus ad blasphemiam referenda sint — (uti Olshausen l. c. p. 390 sq. statum tantummodo, *nec vero facinus esse singulum* contendit). Immo vero mentis inclinatio interna semper in facinus vertitur, sive in *verbo blasphemanti*, sive in *blasphemanti facinore*.

²⁾ Cf. Luecke ad h. l. p. 233 et p. 316, atque eandem opinionem ap. De Wette a. h. l.

levi habeamus, ut in deprecatione nostrâ sanctitati et gravitati gratiae divinae adversetur¹⁾, Luther haec de eâ re profert²⁾: „Hier soll ich nur wohl bitten für *die*, dass *sie* „(si fieri potest) von solcher Sünde los und bekehret würden; aber dass Gott ihnen sollte gnädig sein *in* solchen „Sünden und lassen seine Gnade mehr gelten in ihren Herzen, „*wie es gehet in den anderen Sünden*, das ist ein unmöglich Ding. Denn da betete ich zugleich, dass Gottes Gnade „sollte weniger gelten und doch mehr gelten, denn solche „Sünde; da wird nichts aus; sondern *ich will wider solche „Sünde* bitten, gleichwie Moses that wider Korah, 4 Mos. 16, 15: Du wolltest ihr Opfer ja nicht ansehen.“ — Johannes igitur peccatum mortale a reliquis distinguit peccatis, quae non sunt ad mortem. Hinc jure nobis concludendum arbitramur, hoc loco non quodvis dictum esse peccatum, quod, ut veteres ajunt, „fidem secum non habeat“ (hoc enim proprium est omnium peccatorum, quod non proficiscuntur ex fide, nec nisi per fidem rursus expiari possunt) sed illud potius peccatum, quod *pro suâ indole ac naturâ* fidem et *fidei capacitatem* excludat, q. e. idem omnino peccatum atque blasphemia in Spiritum sanctum³⁾. Neque igitur ἁμαρτία πρὸς θάνατον cum eo, quod Luecke, „Die Sünde des Unglaubens und die daraus hervorgehende

1) Cf. Harless, Ethik p. 131 atque p. 235: „Wenn es 1 Joh. 5, 16 heisst: es gebe eine Sünde zum Tode und er sage nicht, dass man da zu Gott bitten solle, so wie man für *den* bitten könne und der Erhörung zur Rettung des Sünders gewiss sein dürfe, welchen man eine Sünde begehen sieht, die nicht zum Tode führt, so spricht Johannes nicht davon, für *welcherlei* Sünder man bitten und nicht bitten solle, sondern *welcherlei Sünde* Anlass zur Fürbitte werden könne, *bei welcher man der Erhörung gewiss sein dürfe*.“

2) Cf. Opp. tom. VI. p. 2611 sq., cf. X p. 1446.

3) Eodem sensu illum locum interpretantur Hofmann: Schriftbeweis, II, 2 p. 315 sqq. Hahn, Dogmatik, p. 640 et a. pl.

Lieblosigkeit überhaupt“ appellat, eodem loco habenda est. Nobis quidem Luecke perperam judicare videtur, si peccatum in Spiritum sanctum nihil nisi peccatum singulum vel *speciem aliquam in genere peccatorum mortalium* esse censet¹⁾. Immo potius Mueller²⁾ recte contendit: „Die „Lästerung des heiligen Geistes darf überhaupt nicht als „eine besondere Art und Species unverzeihlicher Sünden „bezeichnet werden, sondern als die allein unverzeihliche „Sünde im ausdrücklichen Unterschiede von allen übrigen. „Die Steigerung der Sünde im Menschen langt nicht etwa „in verschiedenen Richtungen an verschiedenen Spitzen an, „so dass die Sünde w. d. h. G. nur einer unter diesen „Höhepunkten wäre. Vielmehr muss die sündliche Entwicklung, wenn sie nicht durch die Erlösung (per fidem „scilicet) umgebogen wird, sich überall in der Lästerung „des h. Geistes vollenden.“ Itaque fastigium illud peccatorum, quod Johannes ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον appellat, idem est, quod Dominus βλασφημίαν εἰς τὸ πν. ἁγ. nominat, quia utrumque peccatum et fidem et remissionem prorsus excludit.

Ita fere et duobus illis locis, in ep. Hebr. 6, 4 sqq. et 10, 26—31 obviis, de quibus multum jam disputatum est, peccatum in Spiritum sanctum modo uberius explicatum et illustratum nobis videtur. Auctor epistolae ad Hebraeos inscriptae saepe memorat, lascivâ revelationis

1) Cf. eandem fere opinionem a Böhmer (die christliche Glaubenswissenschaft I. p. 302) et a Schaf (I. c. p. 31) prolatam. Schaf de hac re his utitur verbis: „Die ἁμ. πρ. θάν. ist *nicht absolute* (!) Todsünde, sondern nur die Gattung, in welcher die βλασφ. τοῦ πνευμ. die *strafbarste* (!!) Species derselben, d. h. die absolute Todsünde wäre“ — quae distinctio mihi quidem non liquet.

2) Lehre v. d. S. II, p. 569.

Spiritus divini in testamento novo manifestati despicatione et contemtu hominem iudicium ac damnationem adauctâ culpâ sibi parare. Cujus rei testimonium jam in Ebr. 2, 3. 4 profertur, ubi apostolus nos admonet, ne summum salutis modum (τηλικαύτην σωτηρίαν) negligamus, quae salus ab ipso Deo comprobata sit vi admirabili et effuso Spiritu sancto. Qui talem beatitudinem despiciant, eos Dei iudicium non effugituros. Praeterea omnia, quae progressu certo ac necessario inde a cap. 3, 7 usque ad cap. 4, 13 nobis oblata videmus, in eâ re gravissimâ vertuntur, ne ii, qui admonitionem ac revelationem Spiritus sancti perceperint, adversus illam obdurentur fraude peccati (ἀπάτη τῆς ἁμαρτίας 3, 13). — Namque et ii, qui Christi participes facti sunt, in periculum ab eo desciscendi neque ad finem usque fideliter perseverandi incidunt (ἀρχὴν μέχρι τέλους βέβαιαν κατέχειν, v. 14). Hinc vero illis, ac multo quidem magis, idem accidere potest, quod Israëlitis propter τὴν ἀπιστίαν accidit, ut scilicet non perveniant ad quietem, quam Deus populo suo paravit, ut tempus ad recuperandam gratiam iis datum prae-terminant atque beatitudine careant. Neque minus ipse λόγος τοῦ Θεοῦ ζῶν καὶ ἐνεργῆς acumine suo critico hoc efficiet (4, 12 sq.), ut aut ad gratiam adducantur, aut vero, si iis obduruit animus, tanto major poena merito accipienda sit. Evidentissime hanc sententiam, quae peccati periculum poenamque graviolem ex neglectâ Christi gratiâ fieri significat, in cap. 12, 15—25 expositam videmus: quo loco admonemur μὴ ὀστερεῖν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. — Jam Esau propter contemptam Dei gratiam, in foedere veteris testamenti manifestatam, in perniciem datus est ita, ut in apostasiâ suâ nequidquam *poenitentiam* quaereret (v. 17). Quanto magis ii perdentur, qui contra gratiam,

in novo testamento per Spiritum Dei oblatam (v. 22—24), obdurati fuerint. Certis enim verbis haec traduntur in v. 25: εἰ γὰρ ἐκεῖνοι (in oeconomia V. T. versantes) οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα (quae est inferior revelationis forma), πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι. Nobis, quoad membra sumus ecclesiae N. T., Deus per Jesum Christum in Spiritu sancto locutus est quasi de coelis, formâ igitur revelationis summâ ac clarissimâ. Quâ de causâ nos, si illam revelationem accipiendam recusamus, poenas majores dabimus, quam illi, qui V. T. revelationem accipere recusarunt. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῶρ καταναλίσκων (v. 29). Hoc igitur consilio, ut discrimen revelationis in vetere ac novo testamento nobis traditae illustretur, auctor per omnia epistolae ad Hebr. capita munus sacerdotale *V. F.* cum aeterno *Christi* sacerdotio atque salutis oeconomîâ componere studet.

Quanto enim sublimior est et luculentior et manifestior salutis oeconomia, tanto apostasia periculosior atque perniciosior est. Hoc imprimis in Ebr. 10, 26—29 demonstratur: qui locus, si eum connexum ceteris hujus epistolae respiciamus, simplex apparet et facilis intellectu. Agitur hoc loco de illo „ἐκουσίως ἁμαρτάνειν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας.“ Quae ἀλήθεια vero conciliatur per πνεῦμα τῆς χάριτος (v. 29), in quo sanctificamur. Si ei igitur, qui Moysis legem neglexerit, moriendum jam est sine ullâ miseratione: πόσῳ δοκεῖτε χεῖρονος ἀξιωθῆσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας; — Hoc loco igitur agi videmus de voluntariâ ac temerariâ (ἐκουσίως) revelationis divinae repudiatione atque irrisione blasphemâ (id quod significant haec: Ἐνυβρίσας τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος)¹⁾. Quod vero ubi fit atque diuturne fit (ἁμαρτανόντων, non:

1) Cf. Bleek Hebr. br. II, p. 685, cf. p. 197 seqq.

ἁμαρτησάντων, scriptum est)¹⁾, ibi nullum jam pro peccato sacrificium seu hostia restat (οὐκέτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία); — i. e. sacrificium Christi etsi momento suo universali inde non exiit, verumtamen *vim suam expiandi* amittit, quoniam *in fide jam accipi non potest*²⁾. Tum vero nihil amplius relinquitur nisi φοβερά ἐκδοχὴ κρίσεως.

Manifestum atque ab omnibus fere exegetis recentioribus probatum est, hac hujus rei descriptione blasphemiam in Spiritum sanctum accuratius tantum explicatam et illustratam esse. Recusata nempe atque atrocissime et constanter rejecta gratia divina, quam homo Spiritus sancti testimonio in Christo expertus est, status ille obstinationis internae provocatur, quo nullus ad gratiam reditus homini concedatur, quoniam nulla in eo vitae spiritualis capacitas jam supersit. Ex loco tractato, ad illum gravissimum locum, qui in ep. Hebr. 6, 4 seqq. exstat, lux clara transfertur. Hoc ipso loco ante omnia — ut nobis quidem videtur — evidentissime primum illud nobis objicitur verbum horrenda promittens et monens: „Ἀδύνατον πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν!“ — Evidenter et simpliciter consignatum est: „Fieri non potest!“ Nec nobis quaerere fas est, cur et quomodo? Qui hujus verbi notionem (sicut e. g. Harless)³⁾ ita circumcidere volunt et definire, ut eo significetur, *quandiu* homo, qui gratiam divinam expertus sit atque vires mundi futuri gustaverit, in apostasiā suā, in deridendo et cavillando Dei filio *persistat, tamdiu „fieri non posse,“* ut

1) Cf. Harless, Eth. p. 130: Es heisst ἐκουσίως ἁμαρτανόντων (nicht ἁμαρτησάντων) und ist von muthwilligem Beharren die Rede. Der Charakter dieses Sündigens ist ein Preisgeben der Mittel der Gnade.

2) Cf. Bengel: fructus ex sacrificio Christi semper patet non repudiantibus; qui autem repudiant, non aliud habent.

3) Cf. Ethik I. c. p. 130. cf. Bleek, Comm. II, 2. p. 177 sq.

ad salutem sese convertat aut ad poenitentiam renovetur, — hi sententiam, quam verbum illud amplectitur, plane deformant et imminuunt. Quod si concederetur, eisdem verbis (v. 4—6) sensus prorsus tritus ac tautologia subesset, quae diceret, „quicumque in peccato aliquo haereat, eum poenitentiam agere non posse, quamdiu etiam ejusdem peccati tenacissimus sit.“ Idem vero in quolibet peccato accidit atque omnino per se intelligitur. Quamdiu quis in statu aliquo peccatorio perseverat atque se obfirmat, fieri non potest, ut ad poenitentiam renovetur. Quid opus est totā descriptione longā et copiosā peccati illius atrocissimi, cujus id quidem κατ' ἐξοχὴν proprium est, ut se ipsum deficere nequeat, quoniam ad fastigium diabolicum maturuit? Nimirum fieri non posset, ut locum illum recte intelligeremus, si *statum* peccatorium, qui ibi describitur, *facinus* singulum esse judicarem. Luther, quum haec opinaretur¹⁾, a sensu suo evangelico impetrare non potuit, quin eidem ipsi loco et propterea toti epistolae ad Hebraeos reluctaretur. Sed hanc opinionem falsam esse, ex formā temporis praesentis, quae in participiis — „ἀνασταυρόντας“ atque „παράδειγματίζοντας“ exstat, quam evidentissime demonstratur. Si auctor facinus singulum intelligendum vellet, necessario forma temp. aorist. adhibenda esset²⁾.

Maximi igitur momenti est, (versu 6) *primum* adhibitum esse Aoristum (παρεπέσοντας), quia status ille obduratus

1) Cf. Opp. Vol. XIV p. 146 seqq. Sed, *quanti momenti sit τὸ ἀδύνατον*, bene cognovit, unde adductus est, ut potius canonicam hujus epistolae auctoritatem addubitet („es lautet wider alle Evangelien und Episteln Pauli“), quam ut sententiam hujus loci, ac praesertim τὸ ἀδύνατον secus interpretaretur („Er verneinet stracks die Busse und lauten die Worte klar“).

2) Sicut recte docuit Harless l. c., etiamsi falsa ejus argumentatio est.

semel atque actu initium capere potest; tum autem ad significandum ipsius obdurationis *statum* formam part. praes. inductam esse. Quâ de causâ hic fere sensus inest verbis illis: Quia, semel illuminati atque participes facti Spiritus sancti, simulac prolapsi sunt, perpetuo cruci affligunt atque ludificantur filium Dei, cujus bona gratiamque jam experti sunt, *propterea fieri prorsus non potest, ut renoventur ad poenitentiam*.

Minoris momemti ad id, quod nobis proposuimus, ad explicandam scilicet naturam peccati in Spiritum sanctum, ille denique locus est, quem in 2 Petr. 2, 10 et 20 sqq. traditum legimus. Apostolus v. 9. docuit, Dominum injustos retenturum esse ad diem iudicii cruciandos, qui libidinibus serviant neque contremiscant maledicentes „honoribus“ (δόξας οὐ τρέμονσι βλασφημοῦντες), iis scilicet, qui imaginem gloriae divinae prae se ferunt (Bengel: dignitates = κυριότητες, Luther: „Majestäten“). — Deinde jam protinus progreditur ad describendam vitam libidinosam et blasphemam τούτων τῶν δούλων τῆς φθορᾶς, quos v. 20 seq. dicit post ἐπίγνωσιν τοῦ κυρίου καὶ σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ deteriores ac peiores factos esse, quam antea fuerint. Quamquam non negatur fieri posse, ut ad salutem revertantur, nihilo minus tamen ex toto descriptionis connexu patet, illos reditum non adepturos, quum pro hominibus habeantur iudicio maturis (v. 21), *quibus melius fuisset, si τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης nunquam cognovissent* (cf. Matth. 12, 45).

Ex hoc loco atque saepius etiam ex locis duobus epistolae ad Hebraeos a viris multis conclusum est ¹⁾, peccatum in Spiritum sanctum nisi sub formâ *apostasiae a gratiâ jam acceptâ* non occurrere, ergo apostasiam ad *notio-*

1) Praesertim jam a veteribus dogmaticis (Gerhard, Hutter, Quenstedt et aliis; v. inf. pars II, cap. 4, a).

nem peccati in Spiritum sanctum referendam esse. Cui rei nos quidem ut assentiamus non adducimur. Haud dubie his ipsis locis, ac praesertim in Ebr. 6, 4 seqq. de apostasiâ eâque hominum jam regeneratorum agitur ¹⁾. Sed nullo loco significatum est, illos *solos* Spiritum sanctum blasphemare posse, qui eundem velut vim gratiae regenerantem in animis suis jam experti fuerint. Nam utique fieri potest, ut homo, libero mali capiendi arbitrio usus, inde ab initio vocem Spiritus S. in animo suo reprimat atque manifesto Christi testimonio mente suâ resistat, immo *assidue* reluctetur ²⁾. Itaque, sicut rectissime Hofmann ³⁾ contendit, blasphemia in Spiritum S. non semper idem est atque *infitiari* Christi gratiam jam compertam, (quod Judam fecisse novimus Matth. 26, 24), sed etiam velut *obluctatio*, quâ constanter sancta Dei in Christo revelatio repudietur, inde ab initio existere potest. — Hinc quidem sequitur, quicumque homo ad illud peccati fastigium processit, eum apostatam, *οἶδὼν τῆς ἀπωλείας* esse (Joh. 17, 12), seu *οἶδὼν τῆς ἀπειθείας* (Eph. 2, 12), ut qui primitus a Deo creatus et ad salutem destinatus omnibusque salutis mediis instructus sit. Verumtamen non est, quod quemque in Spiritum S. peccantem jam antea regeneratum esse statuamus ⁴⁾. In epistolâ ad Hebr. ipsa apostasia utique atrocissima, quae fit post regenerationem jam acceptam, *exemplum horrificum* apostasiae universalis, quae est

1) Contra Schaf p. 110. In parte II. ad eam rem revertimur.

2) Cf. Bleek, Com. zum Ebr. br. II, 2 p. 199: „die Sünde w. d. h. G. kann nicht bloss von solchen begangen werden, welche vom Glauben wieder abfallen, sondern auch von Solchen, welche der christlichen Gemeinschaft niemals angehört haben.“

3) Hofmann, „Schriftbeweis“ II, 2 p. 318.

4) In omnibus baptizatis il nostra quidem opinione sane accidit. Cf. Gal. 3, 26 seq. cf. 2 Thess. 2, 3, ubi de ἀποστασία sensu universo agitur.

pecc. in Sp. S., nobis proponitur; idque propterea, quia auctor epistolae Christianos, jam *in fide stantes*, monet ut apostasiam illam caveant ¹⁾.

Si autem, disquisitione hucusque continuatâ innixi, hoc denique quaerimus, quâ tandem in re peccatum in Spiritum sanctum consistat, quodvis responsum a vero abesse putamus, quo quis singulas aliquas hujus peccati formas et species pro universâ ejus notione statuere velit. Perperam judicant, qui peccatum illud nihil nisi *impoenitentiam*, nihil nisi *incredulitatem*, nisi *securitatem*, vel nisi *desperationem* esse dicant. Peccatum in Spiritum sanctum sub omnibus formis illis maxime variis perfici potest. Sed in quibuslibet formis, si ad rem ipsam spectamus, peccatum illud monstrat *impoenitentiam et incredulitatem, in quâ quis adversus evangelicam salutis veritatem, Spiritu sancto revelatam ideoque ipsi non ignotam, pertinaciter usque ad finem perseverat*: quae impenitentia et incredulitas *verbis* contumeliosis vel blasphemio *facinore* necesse est manifestatur. Utraque enim hujus peccati forma (sive impenitentia sive incredulitas) mutuâ inter se ratione nititur. Altera enim ex alterâ pendet. Altera alteri semper adjungitur (v. s. p. 64 sq.). Nam, sicut poenitentia et fides separari inter se non possunt, ita non minus, quae iis contraria sunt. Modo id quidem differt, utrum impenitentiae an incredulitatis forma praeponderet. Ubi impenitentia praeponderat, ibi ea potissimum peccati, in Spiritum sanctum commissi, forma exstat, quam nomine *securitatis* significatam velimus, quae teste Luthero apud eos invenitur, qui bonis suis operibus superbiant ²⁾. In his

1) In excutiendâ quaestione, num regeneratorum apostasia fieri possit, ad hunc locum revertemur in parte II, in cap. 4.

2) Opp. Vol. VI, p. 2611.

hominibus peccatum, quod induruit, saepissime pietatis seu justitiae simulatam indolem prae se fert, quia rejecto testimonio conscientiae evangelio illustratae peccatum pro peccato *habere et agnoscere* nolunt. Ili non sunt ejusmodi „welche (ut ait Luther) wider den zugedeckten, heimlichen „heiligen Geist sündigen, also dass sie blinzend anlaufen. „Da ist ja noch so viel Gnade, dass noch das Bekenntniss „(der Busse) mag dazu kommen, wie St. Paulus von ihm „selbst schreibt (1. Tim. 1, 13. 16) ¹⁾.“ Immo potius Luther commodissime hoc genus hominum appellat „die schönen „Teufelsheiligen, welche im grossen Gottesdienst Satans gehen, und welche wider den heiligen Geist laufen mit offenen „Augen und aufgerecktem Hals, wo es nicht heisst in den „Wind geschlagen. . . . Daraus kannst du nun selbst „schliessen, dass die Sünde wider den heiligen Geist eine „solche Sünde sein müsse, *die sich nicht will kennen lassen*, „auch nicht erkannt werden kann, und heisset nicht eine „grobe Weltsünde, sondern eine heilige, geistliche Sünde, „darum dass sie das Bekenntniss umwendet, und *nicht will „Sünde heissen, sondern köstlich gute Werke, und will „nicht gestrafet, sondern gelobt und gerühmt sein.*“ In hac formâ, quam peccatum, simulatque induruit, nonnumquam induere potest, etiam atrox ejus situm est periculum, quippe quod sensim ac furtim accedere soleat.

Paulo aliud, etsi eodem principio nititur, ibi apparet peccatum in Spiritum sanctum, ubi ex *incredulitate* procedens formam *desperationis* induit. „Wer in Sünden ver- „zweifelt, der sündigt wider den heiligen Geist.“ Haec sane, ut ita dicamus, hujusce peccati forma maxime lugenda,

1) Opp. Vol. X, p. 1443 seq.

hoc genus miserrimum est. Sed de eo dicendum etiam est, quod ait Luther: „Sie gehet stracks wider die Vergebung „der Sünden, sintemal Vergebung der Sünden will beides „haben, dass man das Unrecht (Schuld) bekenne und *dass* „*man um Vergebung bitte*.“ Itaque sola peccati sui *scientia*, quae exclusâ fide cum evidenti ac perspicuo veritatis testimonio in animo congruit, *horenda* utique scientia est, quum sit simul poenae necessariae et damnationis *scientia*. Sed in eâ nec poenitentiae nec fidei ulla inest scintilla. Immo extrema est desperatio, quae et ipsa statum damnatorum internum significabit. Ibi ne minima quidem adest vera et humilis peccati agnitio aut sincerus ex commisso peccato dolor ¹⁾ „sondern eitel kalte, todte Verzweiflung, welche „Gottes Gnade leugnet,“ — „weil das stolze Ich sich nicht „beugen will ²⁾ und demüthigen unter die Gnade, welche „der heilige Geist durch das Evangelium *Allen* verkündigt „und auch diesem einzeluen verzweifelnden und verstockten „Herzen angeboten hat“ ³⁾.

Etsi igitur concedimus, futurum esse, ut peccatum in Spiritum sanctum, quod indutâ *securitatis* formâ efficiatur, saepius cum *indifferentiâ* veritatis (Gurlitt), peccatum vero, quod sub *desperationis* formâ in effectum transeat, cum

1) Qui dolor *non* deerat apud virum illum infelicem, F. Spiera, quem igitur hoc peccatum commisisse certo contendere non possumus. Cf. Luther (opp. Vol. X, p. 1447): „Der Zusatz macht allen Jammer, dass sie in der Lästerung bleiben, . . . dass man keine Reue über die Sünde haben kann noch will. Darum ist mit der Sünde nicht zu scherzen.“

2) Cf. Müller, L. v. d. S. II, p. 572: „Das innere Motiv für diese Sünde des Hasses der Gnadenwahrheit ist die Selbstheit die sich nicht beugen will.“

3) Hic fere — ut nobis quidem videtur — fuit status illius, quem Dominus appellat τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας (Joh. 17, 12) Judae scilicet, de quo Scr. S. his utitur verbis (Matth. 26, 24): „καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος.“ Cf. autem part. II, cap. I, b.

odio veritatis agnitae (Grashof) ¹⁾ jungatur, — non est tamen cur alteram hujusce rei formam unicam statuamus, cum altera alteri non renitatur.

Hoc vero in formis omnibus, quascunque peccatum in in Spiritum sanctum induit, *commune* est momentum *continuum*: ἀνθρώπων τῆς ἁμαρτίας (2 Thess. 2, 3 seqq.) in gradu obdurationis diabolicae atque peccati tenacitatis versantem repraesentari. Nam idem hoc peccatum — jam ex omnibus supra dictis concludamus liceat — nihil profecto est nisi *impoenitentia perpetua atque incredulitas usque ad finem*, quae ex *rebellante et obstinatissimâ repudiatione testimonii Spiritus sancti, evangelio sese manifestantis et in hominum cordibus operantis, profecta, blasphemando in Sp. S. per verbum vel facinus in lucem prodit*.

1) Cf. Mueller l. c. II. p. 574: qui odium illud cum procacissimâ arte sophisticâ („mit der frechsten Sophistik“) conjunctum esse, recte contendit.

PARS SECUNDA.

De peccato in spiritum sanctum, quâ conditione et a quo committi possit.

CAPUT III.

Quâ conditione hoc peccatum committi possit.

Jam demum ad partem quaestionis vere practicam aggredimur. Hucusque enim, quatenus blasphemiae in Spiritum sanctum subsit notio, cognovimus eandemque illam fastigium peccati diabolici, cui sanctissima Dei revelatio opposita sit, continere vidimus. Nunc accuratius quaerendum nobis est, num et quale idem peccatum inter homines in vitae consuetudine reperiatur.

Hanc quaestionem practicam viri docti saepe ratione nimis practicâ tractarunt ita, ut uberius disquirerent, num homines certi ac singuli hoc peccatum potuerint committere atque commiserint. Exstant literae monographicae, quibus id potissimum excutitur, num Judas 1), num Phari-

1) Cf. Schaf I. c. p. 35 seqq. — Dr. Schollmeyer „Jesus und Judas, ein historisch-kritischer Versuch etc.“ Lüneburg 1836; (cf. p. XIX). Daub, „Judas Ischarioth“ 3 Vol. — Contra eum scripsit Ullmann „Sündlosigkeit Jesu“ p. 122 sq. — Göring, „die Wahl des Judas Ischarioth zum Jünger Jesu“ (in Röhr, „Magazin für christl. Prediger“, VIII, 2, p. 27 sqq.) — Cf. quoque Neander Leben Jesu etc. p. 574 sq. Kern, „die Hauptsachen der evang. Geschichte“, Tüb. Zeitschrift f. Theol. 1836, II p. 156; cf. ibidem 1838, IV p. 89. Fischer, „Bemerkungen über den eschatol. Aufsatz von Weisse. — Hase (Leben Jesu edit. II p. 230 sqq.) simili ratione, quâ Dr.

saei 1) hoc peccatum committere potuerint et num re verâ ad peccati fastigium pervenerint. Immo ultra processum est, quam quod in literis sacris de eâ re proditur, — (de Judâ enim et Pharisaeis exstant certe verba divina) — atque quaesitum, annon ille Franciscus Spiera, annon (quod Weiss 2) certis verbis testatur), omnes Deistae Britannici peccatum in Spiritum sanctum commiserint. Verumtamen ex hac disquirendi ratione speciali ad quaestionem recte solvendam nihil sane proficitur, dum positum non sit, *quâ omnino conditione id peccatum committi possit.*

Quae quaestio idcirco inanis non est nec supervacanea, quod viri multi negarunt, omnino et animi obdurationem (uti Schleiermacher 3) censuit), et peccatum proprium, de quo agitur, inter *homines* occurrere posse (id quod gravissimus omnium C. L. Nitzsch 4) perseverat). Qui in primis contendit, blasphemiam in Spiritum sanctum nequaquam ab ullo homine, sed solo a Satanâ committi posse. Blasphemiam enim indolis esse diabolicae. Uti igitur homo plane divinus fieri nequeat, ita eundem plane diabolicum evadere non posse. Nam propter „desiderium emendationis homini insitum“ fieri non posse, ut certum boni melius intellecti odium in eo existat. Peccatum *humanum* nimirum semper conjunctum esse cum jucunditatis appetentiâ; illud vero

Schollmeyer de Judâ apostolo judicat, quum his utitur verbis: „Furchtbar von sich selbst und vom Schicksale betrogen, ging dieser tragische Charakter unter, auch noch im Tode der Verzweilung ein Trümmern apostolischer Grösse.“ — ! — ?

1) Cf. Grash., Tholuck, Gurlitt locc. coll. Knapp, Glaubenslehre II, § 84, p. 92. Schaf I. c. p. 50 sqq.

2) Cf. „Untersuchung der Frage, was die S. v. d. h. G. sei“, p. 31.

3) Der christliche Glaube I, p. 458 seqq.

4) C. L. Nitzsch, de discrim. revelat. cet. fascic. I, p. 270. — v. s. p. 7, not. 5.

peccatum, quum sit odium veritatis melius agnitae, eandem appetentiam excludere, ergo in hominem minime cadere posse. Similiter et ipse Gurlitt ¹⁾, adversante Grashof ²⁾, *odium* veritatis cum veritate *cognitâ* in homine quodam conjungi posse prorsus negat. Atque Schleiermacher, ut notum satis est, ab eâdem argumentatione profectus, vel diabolus existere negat ³⁾.

Si peccatum in Spiritum sanctum ab hominibus prorsus committi non posset, severa illa Domini verba praemonentia certo fine et usu plane carerent. Sed contra illam falsam sententiam a Nitzsch propositam nos quidem contendimus, non solum fieri *posse*, sed faciendum *esse*, ut quisque homo, si gratiam recusat, ad peccati culmen progrediatur. Immo argumentis confirmabimus, fore ut homines *omnes*, qui gratiam sibi oblatam accipere nolint, ad hoc peccati fastigium *a Deo propellantur*. *Ipsius gratiae universos vocantis* vis atque effectus sola est *conditio*, quâ hoc peccatum ab hominibus committi potest ⁴⁾. Quae res manifesta nobis fiet, simulac a) *naturam seu vim criticam gratiae in universo efficacis*, b) *statum intermedium* — quanti discriminis sit iis, qui in hac vitâ vocati non fuerint — c) *hanc vitam terrestrem, ex quâ decisio extrema pendeat*, — diligenter perspexerimus.

1) Cf. I. c. p. 600.

2) Cf. I. c. p. 923.

3) Der christliche Glaube I, p. 209—222.

4) Sententiam, quae homines peccatum in Spiritum sanctum committere posse statuit ac defendit, Nitzsch „usum haud dubie impium“ nominat, qui — ut ipse ait — „a verâ religione non minus, quam ab humanitate alienissimus est; ducit enim ad particularismum et omnem ethico-theologiam evertit.“ Sed propositum in hoc capite id nobis est, ut demonstremus, *universalitatem* gratiae Spiritus sancti efficacis conditionem esse necessariam, si peccatum in Spiritum sanctum committi *posse* contendimus.

α.

Controversia inter veteres theologos, qui gratiam Spir. Sanc. efficacem aut *absolute particularem*, aut *absolute universalem* esse docebant, utrobique — ut nos quidem arbitramur — non semper justâ ratione producta est. Momentum enim, in quo res vertitur, parum certis limitibus viri illi descripserunt, potius in utramque partem ad extrema progressi: unde haec quaestio perdifficilis multo etiam magis complicata et obscurior reddita est.

Hujus rei causa non tantum, ut Martensen ducit ¹⁾, est neglectum discrimen inter praedestinationem universi *generis humani* ad salutem (qui verus est universalismus) atque praedestinationem omnium *hominum singulorum* ad beatitudinem (universalismus falsus). Immo causa dissensionis longe altius repetenda est. Stabat inter utrosque sententia, gratiam Dei *solam* efficere salutem, nihil adjuvante voluntate humanâ. In solvendâ autem quaestione, cur tandem, quum sola efficax sit gratia divina, eadem tamen gratia aliis interitum (*πτῶσιν*), aliis vitam (*ἀνάστασιν*) efficiat, cur praesertim tanta hominum multitudo vi gratiae Spiritus sancti non superetur, sed magis animo obdurescat, — alteri (Calvinistae) *tantum in consilio divino*, alteri (Lutherani) *tantum in humano mali eligendi arbitrio* causam sitam esse statuere. Utrique nobis rem unâ tantum ex parte respicere atque ab illis, quae literae sacrae docent, discrepare videntur. Nam altera quidem sententia *universis* gratiae tribuendae consilium perfringit, quod literae sacrae evidenter docent; altera vero manifestis scripturae sacrae testimoniis repugnat, ex quibus patet,

1) Dogmatik p. 411. Cf. Thomasius Christi Person und Werk I, p. 293 sqq.

Deum obstinationem infidelium non modo — ut veteres dicunt — praescire et admittere, sed etiam *velle* et *efficere*.

Quod ad hanc sententiam attinet, quam qui tuentur dogmatici Lutherani arbitrium liberum hominis *unicum* auctorem obstinationis et incredulitatis esse statuunt, concedendum sane nobis est, quo jam pag. 62 seqq. argumentati sumus, in libero committendi peccati arbitrio propriam utique causam sitam esse, cur homines perdantur. Quum enim gratia divina homines non cogat, fieri sane potest, ut eorum oblectatio usque ad finem procedat et continuetur, quin etiam, ut ad illud peccati statum augescat, ubi capacitas salutis accipiendae desinat. Conditio misera obstinati peccatoris, gratiam denique repudiantis, ex libero ejus arbitrio nata, necessarie *in hominis culpā* ponenda est. — Qui a salute excluditur, qui animum sibi offirmit et obdurat, is suā ipsius culpā et peccato cadit. Nam causa, quae ejus casum affert, non sita est in necessitate quādam externā, sed in malā ejus voluntate, — „cadit ille suo vitio“ ¹⁾. Itaque dogmatici veteres ad probandam hanc sententiam recte illis in scripturā sacrā locis nituntur, qui reprobationem hominis, gratiam usque ad finem rejicientis, poenam peccati humani culpaque humanae esse docent.

At vero *is* peccati status, quo ipsa quasi scintillula extrema vitae divinae extincta apparet, nempe status ille obdurationis finalis, *solo* hominis arbitrio ac *sola* libertate naturali pravā aut *praesciente* tantum et *permittente* Deo nec perficietur unquam neque perfici potest ²⁾. — Quae sententia,

1) Calvin, Inst. fid. christ. III, § 24. 12; cf. 13, 14.

2) Quod optime demonstratum est a viro cl. Kurtz: Geschichte des alten Bundes II, pag. 77, ubi leguntur haec: „Die Verstockung kann nur

quamvis audacter proposita videatur, tamen, quum scriptura sacra eandem veram esse testetur, certissime statuenda nobis et obtinenda est, si omnino naturam atque progressum divinae salutis oeconomiae intelligendam volumus. Fieri nullo modo potest, ut homo naturalis, non oppositā gratiā divinā, ad peccati maturitatem perveniat. Nam illas divinae imaginis reliquias, quae in eo insunt (cf. p. 30), homo per se extinguere non *potest*, neque ex se ipso ad diabolicam peccati profunditatem descendere, quoniam velamen illud, vita scil. naturalis humana („Naturleben“), quae cognitionis evidentiam ei obscurat, a diabolicā rebellante peccati energiā eum semper etiam tuetur. Nimirum homo pro malā suā voluntatis libertate conscientiam reprimere atque imaginem divinam, quae in eo inest, usque eo potest depravare, ut vix agnosci queat. Sed tamen ad veram diaboli naturam recidere non potest, nisi veritate melius *agnitā* pertinacissime *impugnatā*, nisi *rejectā*, quam *infitari* non possit, gratiā divinā. Haec autem veritas et gratia divina ei non offertur nisi ipsā luce divinā, in Christo per Spiritum S. revelatā. Quae lux revelationis, ubi non illustrat hominem, necessarie (uti supra jam vidimus, p. 43) eum *obcaecat* *atque profundius etiam in tenebras et caliginem detrudit*. Ea est interna ac necessaria veritatis indoles, quae mendacium tenebricosum prorsus aperiat, pariter atque omnis lux terrestris lucem ambiguam in tenebras vertit. Sicut adversus Christum, quum sit τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἡ σκοτία seu peccatum mundi atrocissime manifestatur (Joh. 1, 5. 10. 11), ita etiam adversus gratiam Spiritus sancti, quae Christum glorificatum nobis affert, impia reluctatio animi obdurati apertissima red-

im Konflikte der menschlichen Freiheit mit der göttlichen Gnade sich entfalten.“ — Cf. Hengstenberg, Beiträge III, p. 462 sqq.

ditur. Multi, qui alioquin, nec temporis neque aeternitatis memores, in torpidâ saepius apathiâ et securitate vitam degunt, praedicato de Christo evangelio per ipsum Spiritus Dei operantem *ad discrimen propelluntur*. Quibus Christus, si non *resurrectioni, ruinae ac perniciiei* (εἰς σήμεϊον ἀντιλεγόμενον) positus sit, *necesse* est. Adversus enim gratiam Spiritus sancti in evangelio nulla conceditur animi indifferentia perpetua, neque magis adversus Christum. „Ο μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστίν“ (Luc. 11, 23; Matth. 6, 24). Haec sane est gravissima gratiae Spiritus sancti *vis critica*. Spiritus enim sancti munus et efficacia non modo τὸ παρακαλεῖν (Joh. 14, 16. 26; 15, 26; 16, 7), verum etiam τὸ ἐλέγχειν (Joh. 16, 9; cf. Eph. 5, 13). Mandatum ei est, ut mundum de peccato *arguat*, ὅτι οὐ πιστεύουσιν. Per eum, sive evangelio praedicato, sive lege pronuntiata, ipsa fit ἁμαρτία κατ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλός. Idcirco verbum divinum, quamvis gratiae verbum sit, λόγος ζωῆς καὶ ἐνεργείας in scripturâ sacrâ (Ebr. 4, 12) vocatur, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκρονόμητος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος. Quin etiam κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας dicitur, quoniam datum ei est negotium, ut omnis creaturae speciem veram detegat et aperiat: οὐ γὰρ ἐστὶν κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ. Hoc autem efficitur per Verbum illius, cujus ῥήματα πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν (Joh. 6, 63. Eph. 6, 17. 1 Petr. 23—25). Domini enim verba sunt quasi ignis et quasi malleus conterens petram (Jer. 23, 29). Idem gratiae verbum, peccatori salutem praebens, de eo judicat, si illam aspernatur. Quamobrem ait Dominus (Joh. 12, 48): ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν (scil. τὸν ἀθετοῦντα ἐμὲ) ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Immo infesta hominis in Deum obstinatio hac demum verbi vi criticâ ad maturitatem *adducitur*. Nam lex divina

nullum patitur hominem tepidum esse. Τὸ χλιαρὸν εἶναι excludatur necesse est (Apok. 3, 16). Aut calor aut frigus — haec *sunt*, haec esse *debent*, quae petantur¹⁾. Itaque, habitâ ratione eorum, qui in incredulitate perseverant, sane haud *eventus fortuitus*, sed potius *necessarium* gratiae divinae τέλος est, ut homines perditos, quos benignitate superare non possit, ad iudicii maturitatem perducatur. Ultimus enim gratiae divinae finis humani generis beatitudinem spectans expleri non potest, nisi elementa omnia Deo adversantia, quae expiationi resistunt, ad eum statum promoveantur, quo ab omni bono sejuncta plane nuda ac sola appareant, ut puniantur et judicentur secundum sanctitatem ac omnipotentiam divinam. Et hunc sane effectum re verâ evangelium praedicatum praestat. Nam vim salutarem et regenerantem tantum exhibet, ubi in animos incidit esurientes, fidem non recusantes. Ubi vero evangelium sine ullâ fide accipitur, ibi fit δυνάμις θεοῦ non εἰς σωτηρίαν, sed εἰς τὸ κατάκριμα, quoniam animos incredulorum magis etiam obdurat. Hoc igitur sensu dicimus, obstinatos non modo ipsos se obdurasse, sed Deum Spiritum S. eos obdurasse et obcaecasse, ut non intelligant, quamvis videant, ut non percipiant, quamvis audiant. Quae quidem gratiae vis critica-teleologica non in singulis tantum ac paucis manifestatur, sed etiam in plurimis, qui — uti scriptura sacra docet, — perpetuâ in obstinatione perseverabunt. Haec tandem illa, quae in terris nimirum a nobis cognosci non potest, multitudo est universa eorum, qui perduntur, illa scilicet „massa perditionis,“ in quibus atrox divinae san-

1) Cf. infra. P. III. cap. 6, b. quo loco amplius demonstrabitur, cur status praesens, quo bonum et malum miscentur, in perpetuum manere nec possit nec debeat.

ctitatis et justitiae severitas apparet, quosque Deus propter assiduum eorum incredulitatem caecitate mentis et obduratione punit, ut status eorum peccatorius plane nudus conspiciatur. Ideoque illi dicuntur a *Deo* obdurati ac simul tamen *semet ipsos* obdurantes, qui in omne tempus a Deo rejecti et damnati sunt atque simul tamen semet ipsi perdiderunt. Quà de re rectissime ait Kurtz ¹⁾, effectum malae voluntatis esse obdurationem hominis *in suam ipsius perniciem*, effectum gratiae divinae esse obdurationem hominis *in gloriam Dei*. — Propria hominis culpa, quae ex arbitrio malo proficiscitur, atque sancta Dei judicantis voluntas irata, cujus est mala a bonis segregare, hae quidem duae in hoc eventu sunt causae efficaces ac discriminantes, mysticà quādam ratione inter se conjunctae et implicatae.

Quae opinio, si omni ex parte eam tentamus, connexu universo scripturae sacrae tantopere innititur, ut argumentum proprium, quod quis ex locis singulis petiverit, vix necessarium videatur. Nam universa salutis historia cum exitu ejus extremo haud dubie gravissimum hujus rei praebet argumentum. Quod idem ex nonnullis quoque scripturae s. vocibus evidenter perspicitur, atque iis praesertim locis, ubi de Israëlis obstinati sorte agitur. Jam ipsā suā lege Deus Israëlis peccatum perquam impium et damnable reddit (Rom. 4, 15; 5, 20; 7, 8. Gal. 3, 19). Atque in iis, qui perduntur, quia gratiam divinam negligunt, praedicatio prophetica et evangelica nihil nisi oculi spiritualis caecitatem atque aures spiritualis hebetudinem efficit (Jes. 6, 9. 10). Quà de re haec certa exstant verba in ev. Joh. 3, 19:

1) Cf. l. c. p. 77.

„*Ἄτις δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον*“ — unde lucis timor seu lucis odium ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ multo gravius punienda (cf. Joh. 1, 5. 9). Quāpropter etiam (uti in 2 Cor. 4, 3 legimus) evangelium divinum, per se dilucidum, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις tamquam ἐδαγγέλιον κεκαλυμμένον est, quoniam ἄπιστοι sunt (v. 4; cf. Rom. 10, 16). Hic quidem est necessarius ille διαμερισμός, quem ut terris afferat ipse Dominus (Luc. 12, 51) se dicit venisse: „*Ἦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν*“ (v. 49). Immo teste eo loco, qui in Luc. 8, 10 legitur, τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ non exhibentur nisi ἐν παραβολαῖς, ut solis animis esurientibus aperta et perspicua fiant; de iis autem, qui gratiam recusant, scriptum est: „*ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν*. Conferendi sunt loci similes in Act. 28, 26. Joh. 12, 40. Matth. 13, 14; ac praesertim Marc. 4, 12 ubi certis verbis ἡ ἄφροσύνη excluditur: *μήποτε ἐπιστρέψουσιν καὶ ἀφραδίῃ αὐτοῖς*. Proinde gratia divina, in parabolis evangelicis proposita, hoc utique intendit, ut quilibet fidem recusantes ad id peccati fastigium propellantur, de quo in ev. Marc. 3, 29 scriptum est: „*οὐκ ἀφραδίῃσιν*“. Itaque Paulus apostolus testimoniis iis, quae exstant in Deut. 29, 4 et Jes. 29, 11 (cf. Ps. 69, 22. 23) nititur, quum in ep. Rom. inscripta (cap. 11, 8) haec de Israële perhibeat: „*Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανόησεως, ὁφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκοῦειν*“. Gravissimum vero hujus rei testimonium, ad quod Paulus congruens cum iis, quae in ep. Rom. cap. 9—11 dicta sunt, revertitur, illud demum est, quod in Exod. 9, 7. 34. (cf. 7, 15. 19; 7, 13. 12; 4, 22 sqq.) legimus, quibus locis de Pharaonis obduratione, eāque *tam saepe a semet ipso quam a Deo* provocatā, agitur. — Quin etiam graviore vi proponitur *causa*, cur *Deus* illum obdu-

raverit. Sunt haec Dei verba: εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὥπως ἐνδελξωμαι ἐν σοὶ τὴν δυνάμιν μου (Rom. 9, 17). Ergo divinitus constitutum et decretum est, ut ea obduracy expleatur. Quae vero quod in *Pharaone acciderit*, nimirum intima sita est causa in pertinaci regis oblutatione, quam Deus non ignoravit, quamque revelationis luce ad ultimum discrimen, ad animi obduracy propulit. Pharaonem quidem suo vitio in perniciem irruisse, Deum autem per gloriam suam revelatam obduracy ad finem fastigiumque adduxisse, Kurtz contra sententiam parum perspicuam ab Hengstenberg propositam acutissime explanavit ¹⁾.

Sed hanc probatam sententiam forsitan videatur *universitas* gratiae salutisque consilii sublata atque negata esse. Nimirum — si gratia in omnibus hominibus serio vocatis beatitudinem utique modo irresistibili efficeret, — fieri non posset, quin ubicunque homines ad beatitudinem non pervenirent, gratiam decreto quodam divino recessisse vel omnino non accessisse diceremus. Constat, deterministas qui dicuntur hac in re illo potissimum loco, quem in ep. Rom. cap. 9—11 legimus, nixos esse, ubi obduracy ad Dei voluntatem sensu quodam refertur. Verumtamen secundum sententiam nostram, quam modo exposuimus, ne particularismi quidem aliquid apparere potest. — Verba illa, quae in tribus his capitibus exstant, congruentia cum iis, quae per totam epistolam ad Romanos conscripta leguntur, hoc spectant, ut demonstretur, non hominum actionem et liberum arbitrium, sed potius solam Dei voluntatem et consilium causam esse salutis accipiendae. Qui autem salutem aspernantur atque

fidem recusant, ab ipso Deo obdurati, atque secundum ipsius voluntatem perditioni dicuntur. Hoc maxime testantur varii illi casus populi Israelitarum, cujus obduracy atque salutis rejectio sane ex iudicio divino, ipsa evangelii vi ad finem et culmen perducta proponitur (cap. 9, 12 seqq.), ita ut inde cognoscamus, *Deum obdurare, quos velit, atque misereri, quorum velit* (9, 18). Sed cur (διὰ τῆς) Deus populum illum obduraverit, in v. 32 explicatur: „ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων,“ i. e. quia iustitiam sectati sunt non *ex fide* sed ex operibus. Propterea fieri non potuit, quin offenderent in lapidem offensionis (προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, v. 33; cf. cap. 10, 16 sqq.). Itaque τοῖς σκεύουσιν ἐλέους, in quibus πλοῦτος τῆς δόξης Θεοῦ apparet, quum per fidem in Christum gratiam accipiant — τὰ σκεύη δόξης ὁρῶντες ὀpponuntur, quae Deus sustinuit ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, quae vero parata sunt ad perniciem (εἰς ἀπώλειαν, εἰς ἀτιμίαν), quia fidem recusarunt (Rom. 9, 21—23). In his quoque ipsis gratia Dei efficax fuit, et magis quidem fortasse quam in aliis. Unde non est, cur dicamus, „Deum illos sibimet ipsis permisisse.“ Immo vero Deus gratiam suam per evangelium revelatam eosdem ad plenam apostasiam *propulit*. Quam ob rem uti in illis, quibus data venia est, ἡ χρηστότης, ita in his, qui gratiam non acceptarunt, ἡ ἀποτομία Θεοῦ nobis agnoscenda est (cap. 11, 22). Ἡ ἀποτομία videlicet acies est atque *severitas separans et secans*, seu ipsa *gratiae vis critica*, quae incredulos ad obduracy necessario propellit: „ἐὰν ἐπιμείνωσιν ἀπιστίᾳ“ (v. 23). Quod si ita non esset, fieri utique posset atque flet, ut Deus illos denuo insereret in bonam olivam.

Itaque ex ipso *eventu* particulari, quem gratia Spiritus sancti efficax nanciscitur, ipsa gratia universalis esse probatur. Quia Deus omnes homines ad ultimum discrimen admovere

1) Cf. l. c. p. 75—81; imprimis p. 77 contra Hengstenberg disserit.

vult, ipsa δύναμις Θεοῦ, quod est evangelium gratiae, *ad omnes accedat necesse est*. Quamquam non omnes servantur, sed plurimi perduntur (nam „ὁ πάντες ὑπάρχονσαν τῷ εὐαγγελίῳ“ Rom. 10, 16); attamen non perduntur, nisi gratiā per evangelium praedicatum iis oblatā. Quā de causā epistola ad Romanos conscripta *in ipsis his tribus capitibus gratiae universalitatem non minus evidenter declarat*, quam in ceteris. Jam in cap. 1, 16 τὸ εὐαγγέλιον, tamquam δύναμις Θεοῦ propositum est παντὶ τῷ πιστεύοντι. Sicut in cap. 3, 9 peccatum universale (πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι), ita in cap. 11, 32 misericordia divina universalis (ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ) certis verbis docetur (cf. Rom. 10, 12). Ita quoque secundum cap. 5, 11 sqq., uti ex Adamo peccante *omnes homines* peccato et morte obstricti, ita quoque *omnes* per Christi justitiam justificandi sunt. — „Ὁ γὰρ ἐστὶ διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου“ ὁ γὰρ αὐτὸς κύριος πάντων πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν (Rom. 10, 12). Deus enim non vult mortem impii, sed ut convertatur a viis suis et vivat, studet (Ez. 18, 23; 33, 11. 2 Petr. 3, 9). Est profecto manifesta ac severa Dei voluntas, πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι (1 Tim. 2, 4), at minime tamen neglecto salutis ordine (1 Rom. 8, 28 — 30). Idcirco ad omnes vox Dei defertur. Nam omnes homines omnesque populos vocatos esse vult¹⁾ (Luc. 24, 47. Matth. 28, 19 sq.; 11, 28. Col. 1, 23), quoniam, nisi universis vocatis, decisio ultima universa fieri non poterit. Idcirco

1) In ep. Rom. 8, 28 — 30 huic rei nihil contradicitur. Nam hoc loco scriptum non est, Deum solos, οὓς προώρισεν, τούτους καὶ καλέσαι, verum potius eos, οὓς προσέγνω — quos praesciverit — non nisi per κλήσιν beatificare potuisse i. e. secundum ordinem salutis. Verba haec: κατὰ πρόθεσιν κλητοὶ (v. 28) necessarie simul significant, multos immo plurimos οὐ κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς esse, eos scilicet, qui vocati quidem sint, quibus autem vocatio propter incredulitatem modo obdurationem efficiat.

in ev. Matth. 24, 14 his verbis certissimis proditum est: „Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ.“ Et sane fieri non potest, ut finis prius accedat, quam universi vocati fuerint (τότε ἔξει τὸ τέλος). Quae quidem vocatio universalis fiet εἰς μαρτυρίαν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν. Ergo non omnibus εἰς σωτηρίαν, sed omnibus utique *in testimonium*, ut evangelio adversantes inexcusabiles sint atque justā poenā afficiantur (cf. Rom. 10, 18)¹⁾. Hanc vero vocationem universalem, haud dubie seriam esse, ex eo jam probatur, quod *nusquam inefficax manet*, quod, quocunque deferatur, τὴν συντέλειαν *praeeparat*, quum alios per fidem ad beatitudinem in Christo, alios, qui omnem fidem recusant, ad obdurationem adducat, quā ad perniciem et ad

1) Non possum, quin haec Lutheri verba asseram, quae de evangelii praedicati vi criticā agunt (Opp. Vol. XI p. 2401: Kirchenpostille, Predigt über Matth. 18, 22 — 35): „Das ist's, das St. Petrus von denen gesagt hat, die das Evangelium gehört haben und wieder zurückfallen: Es wäre ihnen besser, dass sie den Weg der Gerechtigkeit nicht erkannt hätten (2 Petr. 2, 20. 21). — Warum wäre es besser? — Denn wenn sie zurück treten, so wird es zweimal ärger, denn es vorher war, ehe sie das Evangelium gehört hatten (Matth. 12, 45). Also gehet es uns jetzt auch und wird noch mehreren also gehen Gottes Gnade, so durchs Evang. verkündigt wird, ist so gross, dass es die Leute nicht fassen. Darum muss auch eine grosse Strafe folgen. Also werden wir auch sehen, dass eine redliche Strafe über uns gehen wird, sintemal wir dem Evangelio, das wir haben und wissen, nicht gehorchen. Denn so oft Gott eine greuliche Strafe hat kommen lassen, hat er zuvor ein gross Licht aufgerichtet Darum wird solche schreckliche Strafe jetzt auch über die gehen, so das Evangelium hören und nicht annehmen: wie denn dieser Knecht im Evangelium (Matth. 18, 22 ff.) hingeworfen wird und muss bezahlen, das ist so viel gesagt, er muss die Pein tragen. Wer aber die Pein trägt für die Schuld, der wird nimmermehr selig Darum lasst uns solches annehmen zur Warnung. — Den harten Köpfen und Verstockten ist dieses Evangelium ein erschrecklich Urtheil und sonderlich, weil der Knecht nicht ein Heide ist, sondern unter das Evangelium gehört und einen Glauben gehabt hat Darum ist das nicht eine Strafe für die Heiden, noch über den gemeinen Haufen, die kein Gottes Wort hören, sondern derer, die das Evang. mit den Ohren fassen und auf der Zunge haben, wollen aber nicht darnach leben. Cf. Opp. Vol. X, 1436 sqq.; VII p. 263 sqq.

judicium maturescant. — *Qui* autem se trahi sinant, *qui* non sinant, *qui* inter ἐκλεκτοὺς, *qui* inter σκευὴ δόξης numerentur *cur* alteri trahantur, alteri obdurescant, jam soli Deo compertum est. Nobis quidem haec res recondita est et maneat necesse est, quum *particularis* ille gratiae universalis *eventus* ex ipso quoque mysterio malae in homine voluntatis seu libertatis pravae pendeat.

b.

Ex illis quae hucusque exposuimus patet, fieri non posse, ut salus per Christum conciliata non ad *omnes* homines singulos per evangelium accedat, seu ad mortem, seu ad resurrectionem. Itaque dubitatione nimirum necesse est moveamur, si majorem hominum numerum hac vitâ decedere videamus, ad quos ne minima quidem evangelii vox delata sit. Vocationem in terris reapse universalem non esse, nec unquam fuisse, adeo manifestum est, ut nemo nisi caecus vel opinione quâdam praesumptâ ductus contra disputare possit. Hinc adducimur, ut sententiae a veteribus dogmaticis (praesertim a Gerhardo ¹⁾) jam propositae, qui vocationem ad omnes jam populos reverâ *delatam esse* censent, quam certissime adversemur. Dogmatici veteres praedicantem Adamum, deinde orationes Noe ejusque filiorum, tum Israëlitae fusos ac dissipatos, qui semina verbi divini quoquoque pertulerint, denique Apostolos, qui per totum illius temporis orbem terrarum evangelium praedicaverint — inter argumenta proferunt, quibus opinionem suam tueantur. Atque recentiore aetate imprimis Loehe eandem opinionem ratione non minus coactâ renovare conatus est ²⁾. Quae ratio

1) Cf. loc. theol. tom IV. p. 188. Hutter loc. comm. p. 789. v. II. al. ap. Schmid, Dogmat. der luth. Kirche p. 349 sqq.

2) Cf. Drei Bücher von der Kirche, edit. II. p. 35 sqq.

ad eam rem probandam jam ideo non sufficit, quod — etiamsi universis *quondam* gratiam praedicatam esse concedamus, — nihilominus tamen *hodie* quoque permulti homines, nullo re verâ audito evangelio, moriuntur. Si quis statuât, Deum homines non vocatos damnationi dedere velle ¹⁾, omnibus sane scripturae sacrae testimoniis repugnat. Si quis vero statuât, hominibus solius conscientiae revelationem jam sufficere (id quod Zwingli atque Rationalistae docent), salutem in Christo utique necessariam esse negat. Cf. Act. 4, 2: οὐκ ἔστιν ἐν ἅλλῳ οὐδὲν ἢ σωτηρία cet. — Si quis denique contendat, futurum esse ut ethnici omnesque alii, quicumque in terris evangelium non audiverint, die supremo ad vitam novam terrenam a Deo resuscitentur (uti Stroebel vult) ²⁾, mirum quidquam a se excogitatum in medium profert, unde tantum demonstrat, homines evangelicae mentis eo adduci non posse, ut magnam humani generis partem quamvis non vocatam tamen damnamam esse fateantur ³⁾.

Sane et nos quidem — sicut multi fecerunt theologi ecclesiastici, viri graves ac severi — in eo acquiescere possemus, si simpliciter diceremus, nihil nos de hac re cognitum habere, quia scriptura sacra nihil patefecerit, ergo Deum videlicet noluisse, nos manifestam hujus rei notitiam

1) Ut veteres quidam DD. judicant; v. s. p. 17, nota 2. Cf. eandem fere sententiam, hodie prolatam a Kahnis „De statu intermedio“ (Sächs. Kirchen- und Schulblatt, 1856 Nr. 2, p. 11 sq.) atque Hebart (Christl. Eschat. p. 231.). Sed hi quoque scripturae sacrae interpretes recentiores, qui rationem stricte ecclesiasticam sequuntur, potius caliginem quandam huic rei obducunt atque fatentur, ipsos quoque ethnicos misericordiae divinae permitti posse.

2) Cf. Zeitschr. für luth. Theol. 1855, III. p. 509.

3) Contra ea recte dicit Kahnis l. c. 1855, Nr. 77 p. 639: „Eher will „ich bei gänzlichem Nichtwissen mich bescheiden, als zu einer Annahme mich „entschliessen, welche in der Schrift nicht einmal andeutungsweise enthalten ist.“

adipisci, sed potius, ut arcano ejus consilio, quod haud dubie luculenter exsecuturus sit, nos submittamus voluisse. Omnino haec melior judicandae hujus rei ratio est, quam si quis statum intermedium obscurum latius atque verbosius coloribus imaginibusque a se ipso electis et excogitatis expingit ¹⁾. Adversus hanc in explicandâ hac re arrogantiam integrum sibi jus vindicat sententia Lutheri, qui de loco et statu intermedio agit „welcher ausserhalb dieses leiblichen Lebens, „ausserhalb aller Jahre, Tage, Stunden und alles leiblichen, „zeitlichen Wesens ist, da die Seele hinführt, *welches mit „Vernunft nicht zu begreifen* ist. Wo aber und was das „sei, *ist verborgen und kann niemand wissen*, denn die „Schrift sagt nichts davon, bis dass Gott die Todten aufer- „wecket und Alles offenbaret“ ²⁾.

1) Pari modo plerique theologi recentiores, praeantibus scholasticis atque theologis romanis, de hac re disserunt eamque doctrinâ suâ de igne purgatorio exornant, sicut Luetkemüller in commentationibus, quas inscripsit: „Unser Zustand nach dem Tode bis zur Auferstehung. Gespräch zwischen zwei evangelischen Geistlichen.“ Leipzig. 1852. Atque: „Meine Erlebnisse seit dem Erscheinen jener Schrift“ etc. Regensburg. 1853. Maywahlen: „Der Tod, das Todtenreich und der Zustand der von hier abgeschiedenen Seelen. Berlin. 1854. Nec minus in ea re vituperatur Koenig (cf. l. coll. p. 226 seqq.); imprimis etiam Gueder l. c. p. 366 sqq. Schumann l. c. p. 63 sqq. Conferenda est commentatio superioris aetatis, a Dr. Erich Pondoppidan. „Von der Unsterblichkeit menschlicher Seelen, von deren Befinden in dem Tode, von deren Zustande gleich nach dem Tode bis an das jüngste Gericht.“ Edit. II. Kopenhagen und Leipzig. 1766. Doleo, hanc commentationem modo ex locis nonnullis, quos Stroebel excerptis (loc. coll. p. 461 sqq.) me cognovisse.

2) Lutheri opera V. p. 2304. Cf. VI. p. 2651; V. p. 2054: „Was aber der Scheol für ein Ort sei, ingleichen was oder wie die Seelen an selbigem Orte sein, thun, sich befinden, das *wissen wir nicht*, weil die Schrift nichts davon sagt.“ Hoc sane aliud est, quam quod Luetkemüller dementer proposuit, loc. coll. p. 28. „Die Lehre v. der Unterwelt ist der Fundamentalstein für das Christenthum.“ Contra ea Stroebel recte dicit (l. c. p. 520): „Den um ihr eigenes Seelenheil wahrhaft und ernstlich bekümmerten Gemüthern vergeht die vorwitzige Lusternheit, sich über das jenseitige Schicksal der Heiden und ungetauften Christenkinder zu beschäupeln.“ Ita et illud vere dictum est a Kahnis, l. coll. p. 638: „Gemeinsam ist allen modern-

Sed nostra quidem opinione res, de quâ agitur, non est ejusmodi, ut scripturam sacram de statu hominum non vocatorum, qualis futurus sit, omnino reticere fateamur. Non est, quod assentiamus viro doct. Luthardt, qui haec profert ¹⁾: „Mit der uns naheliegenden Frage, wie Christus, „der doch aller Menschen Richter sei und zwar nach dem „Verhältniss, das sie zu ihm eingenommen, diejenigen richten „könne, die bei Leibesleben nichts von ihm vernommen — „mit dieser Frage beschäftigt sich die Schrift überhaupt „nicht.“ Immo etiam, si scriptura sacra vix certi quidquam exhiberet de iis, qui hac in vitâ evangelium non audiverunt, fortasse *post mortem* vocandis, nihilo secius manifestis scripturae vocibus, quae gratiae vocantis *universalitatem* testantur, necessarie adduceremur, ut post mortem ethnicos vocari posse statueremus. Aliter enim scriptura sacra secum ipsa discreparet, atque una ex legibus gravissimis, quibus doctrina Christiana nititur, ad nihilum recideret. Si Sc. S. certis verbis nihil de eâ re proferret, tacendum sane nobis esset de *modo* hujusce vocationis, attamen re verâ eandem *feri necesse esse*, id quidem evidenter ac certo liceret contendere.

Sed haec hujus rei ratio non est. Scriptura sacra, quamquam nullam de eâ re doctrinam accuratam ac copiose tractatam amplectitur, nihilo tamen minus *tantum* significat,

gläubigen Theologen ein Characteristicum, dass sie durchgängig den Ernst der göttlichen Busspredigt abschwächen, indem sie mehr oder minder eine Bekehrung hinter dem Tode in Aussicht stellen.“

1) Cf. Reuter's Repertorium, Jahrgang 1855. Heft XI, p. 108. Luthardt, etsi his utitur verbis moderatis, sententiam tamen perquam jejunam et inanem, quae ad auctoritatem Zwinglianam se applicat, tueri videtur, quum continuo haec perhibeat: „Wohl aber kennt die Schrift ein aus der Wahrheit Sein als eine proleptische *Christus-Angehörigkeit auch auf auserchristlichem Gebiete*.“ — ! ? —

ut habeamus, quo spes nostra fidelis firmissime fulciatur ac sustineatur.

Primum quidem omnino *negamus*, in illis Christi verbis, quae in ev. Matth. 12, 31 sq. leguntur: „οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι,“ argumentum situm esse ¹⁾, unde pateat, in illâ quoque vitâ peccata remitti. Nam eadem verba, uti jam Luther, Chemnitz, Gerhard, Calvinus, novissime et ipse Schaf²⁾ contendunt, haud dubie non aliud spectant, nisi quod peccata remitti non posse *maiore vi* significant: quod praesertim ex his, quae in ev. Marc. 3, 29 exstant, verbis: „εἰς τὸν αἰῶνα“ concludi licet. Praeterea, uti Weizel³⁾ et Gueder⁴⁾ copiosius exponunt, ὁ αἰὼν μέλλων non est status intermedius, sed illud potius, quod *συντέλειαν* sequitur, mundi tempus, quo secundum testimonia totius scripturae sacrae neque ulterior hominum progressus neque ulla mutatio iudicii supremi, in omnia aeva discriminantis, amplius fieri potest (cf. P. III. cap. 6).

Verumtamen de ipso statu intermedio in scripturâ sacrâ quaedam sane obijciuntur mentiones, ex quibus elucere videtur, futurum esse, ut iis hominibus, qui nullo accepto evangelio mortui sint, etiam statu intermedio illud praedicetur. Cujus rei primum id jam testimonium est, quod *Christus ad inferos descendit*. Christum non proprie ad illa loca inferna, q. s. sedes ipsae damnatorum, descendisse, sed

1) Quod contendere De Valenti (Christl. Eschatologie p. 70—74), Kern (l. c. p. 18 et 35), Hahn (Lehrbuch der Glaubensl. 1828. p. 640), Koenig (Höllenfahrt Christi, p. 238). Ipse Augustinus ad eandem sententiam falsam jam inclinavit. Cf. De civ. Dei lib. XXI, c. 24 atque Gregorius M. Dial. IV, 39, 40, 45.

2) Cf. l. c. p. 128; Heidegger diss. de pecc. in spir. s. Tigur. 1675, p. 17 sq.

3) Cf. l. c. p. 606 sqq.

4) Cf. l. c. p. 103.

potius in illud ποῦ, quo omnes hominum animae descendunt et usque ad extremum iudicium permanent, hoc tempore ab omnibus concessum atque etiam in verbis symboli apostolici: „descendit ad inferna“ alio sensu intelligendum non est ¹⁾. A re nobis propositâ nimis abduceremur, si quaereremus, num et quonam modo Christus in regnum Αἰδου delatus esset. Testibus locis manifestis scripturae sacrae, praesertim iis, qui exstant in Act. 2, 27—31. Luc. 23, 45. 1 Petr. 3, 18—20²⁾, descensus Christi ad inferos pro explorato nobis habendus est. Maxime autem, quod attinet ad locum illum, quem in 1 Petr. 3, 18—20 legimus, mirandum nobis est, virum doct. Hofmann⁴⁾, notione vocabuli „πρωτευθείς“ in levius versâ, eundem locum ad Christi descensum ad inferos referendum negasse. Qui vir d. eo pervenit, ut Christum omnino ad inferos non descendisse atque igitur verba, quae huc spectent, ex Apostolico delenda esse statuât. Jam vero locum, quem diximus, respectis simul iis, quae in 1 Petr. 4, 6 traduntur, necesse est accuratius perscrutemur: qui locus ad explicandam rem nostram maximi nobis momenti est ac praesertim de *vero* Christi descensu ad inferos et de ipso munere, quod illic ei obeundum fuerit, certiores nos reddit⁴⁾.

1) Cf. Luther, ubi de descensu ad inferos agit, non solum in concione illâ, in arce Torgensi a. MDXXXIII habitâ, (v. Form. Conc. sol. decel. p. 696) sed etiam in Opp. vol. V, 2304; VI, 2651. Quam ob rem viro doct. Gueder minime concedendum est jus, ut verba quae huc pertineant ex Apostolico deleat vel immutet. Cf. l. c. p. 381.

2) Gueder subtilissime demonstrare conatur, descensum ad inf. loca iis, qui exstant in Matth. 12, 40; Eph. 4, 8—10; Rom. 10, 6—8 parum certâ ac directâ ratione doceri (p. 15 sqq., p. 68—88). Nobis quidem duo illi loci priores nihilo secius inter testimonia, quibus Christi decensus ad inferos probetur, afferri posse videntur.

3) Cf. Schriftbeweis II, l. p. 335. Ita jam Gerhard, Beda, Augustinus hanc rem interpretati sunt. His viris quam maxime adversatur Luther l. c. p. 107; Huther Comm. a. h. l.

4) Qua in re plane assentimus viro doct. Gueder, qui (l. c. p. 304)

Priore illo loco (1 Petr. 3, 18—20), si ejus connexum respicimus, Petrum apostolum in admonitione paraeneticâ (inde a versu 8) Christianos cohortari videmus, ut forti et alacri animo, sine ullo hominum timore bonam confessionem propter Christum faciant, neve timeant mala, si qua inde nascantur. Si enim homo Christianus propter spem, quae in eo esset, injurias sustineat, hinc eum officio suo satisfacturum esse proprioremque suo Domino futurum. Idcirco *συνείδησιν ἀγαθὴν* sibi tueantur atque in *ἀγαθῇ ἐν Χριστῷ ἀναστροφῇ* eos se praestent, qui patiantur *ἀγαθοποιούντες*, quod melius sit, quam si propter maleficia (*κακοποιούντες*) patiantur. Hinc enim ipsos Christi similes fore, qui *δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων* *semel* passus sit propter peccata nostra, ut deinde in aeternum glorificetur. Nam (v. 18) ¹⁾ Christum, quum pro peccatis semel passus sit, in morte non permansisse, sed quamvis interfectum secundum carnem — nihilominus vivificatum esse secundum spiritum.

Adversus opinionem Gerhardi multorumque aliorum interpretum superioris aetatis ²⁾, qui *τὴν σάρκα* humanam Christi naturam, *τὸ πνεῦμα* divinam significare contenderunt, jam Bengel recte haec protulit: „Caro et spiritus non denotant proprie naturam Christi humanam ac divinam.“ Sed et opinioni viri d. Huther, qui *τὴν σάρκα* naturam terrestrem in *homine* (corpus et animam), *τὸ πνεῦμα* illud Dei simile in

haec profert: „Man hat, im Hinblick auf die Verwendbarkeit der Lehre von dem descensus Christi ad inferos für die Seligkeit der Heiden, die Hand zu hastig nach dem *Resultate* ausgestreckt.“ Tanto magis ratione strictâ *exegetica* descensum Christi ad inferos cum quaestione vocationis *universalis* omnino cohaerere, demonstrandum nobis est.

1) „Ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ἡμῶς προσάγῃ τῷ Θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι.“

2) Cf. Huther Comm. p. 126.

homine („das Gottverwandte im Menschen“) ¹⁾ significare docuit, nuperrime Luthardt ²⁾ jure adversatus est, quum dicit: *τὸ πνεῦμα* Christi mortuum non esse, ergo fieri etiam non potuisse, ut Christus, „secundum *πνεῦμα*“ *vivificetur*. Omnino igitur alteri huic auctori nos quidem adstipulamur, qui *τὴν σάρκα* atque *τὸ πνεῦμα* non ad duas, quae Christo insunt, naturae *partes*, carnalem scilicet et spiritualem sed ad duos referimus *status*, sc. statum *σαρκικὸν* sive exinanitionis, in quo Christus interfectus sit, atque statum *πνευματικὸν* sive exaltationis, in quo per *vivificationem* ad Dei aeternitatem accesserit. Nam verbum *ζωοποιεῖν* — id quod, praeunte Steiger ³⁾, nuperrime Gueder ⁴⁾ fidenter contendit — non idem esse atque *vivum servare* (am Leben erhalten), sicut hebraicum illud *חיה* atque graecum *ζωογονεῖν*, verum potius *vivificare* (lebendig machen), — per se jam intelligitur. Idem ille igitur *Χριστὸς ζωοποιηθεὶς* — quae res maximi nobis momenti est — in statu pneumatico vivificationis ⁵⁾ dicitur *τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι* ο-

1) Ita eandem rem interpretantur Gueder l. c. p. 42 sq. Grimm, Stud. u. Krit. 1835, III, p. 633. Grimm totius loci vim atque momentum parum intelligit; nam eodem loco nihil aliud significari vult nisi „eine temporale und locale Verstellung, welche für uns nach ihrem ganzen Umfange nicht als Lehrbestimmung gelten kann.“ Cf. contra ea Koenig, l. c. p. 253.

2) Luthardt l. c. p. 106 sq.

3) Comm. a. h. l.

4) Gueder l. c. p. 40, Not. 2. — Similiter Beck disseruit in libro, qui inscribitur: Die christliche Lehrwissenschaft, I, p. 530; quo loco ait, Christum, in *statu mortis* versatum, mortuis evangelium praedicasse.

5) Duo haec verba „ἐν ᾧ“ significare non posse „quam ob rem“ (Gueder l. c. p. 43) jam per se intelligitur. Referenda potius sunt ad illud „πνεύματι;“ nam ἐν πνεύματι Christus, isque *ζωοποιηθεὶς* (uti ex contextu, etsi adversantibus Hofmann II, I, p. 336 atque Luthardt, p. 107, evidenter apparet) — vivificatus, ergo *corpore* clarificato pneumatico (corpus enim solum clarificari poterat, 1 Cor. 15, 44) ad inferos descendit. Itaque ad vetustiore Lutheri sententiam accedimus (quam et Huther l. c. et Kahnis l. c. sequuntur) quâ Christus *θεάνθρωπος* cum corpore et animâ in orco apparuisse dicitur: quam rem ut satius demonstramus, a connexu disquisitionis nostrae alienum est. Consentimus omnino cum viro doct. Quenstedt, qui ait:

ρευσθὲς κηρύξαι. Quae verba, quamvis manifestissima ac certissima videantur, nihilominus tamen ab aliis aliter explanata sunt. Τὰ ἐν γυλακῇ πνεύματα haud dubie (cf. Joh. 20, 7; 2 Petr. 2, 4; Jud. 6) habendae sunt animae non redemptae, quae statu intermedio versantur, neque eorum quidem, qui per fidem in terris justificati sunt, sed potius — ut ex v. 20 liquet — ἀπειθήσαντων ποτέ, incredulorum illorum ex Noae temporibus, qui statu intermedio ad diem iudicii loco iis destinato reservantur. Ad easdem animas Christus descendit, ac quidem — uti ex contextu optime perspicitur — non *quondam* (πότε), Noe temporibus uti, Augustinus, Beda, Gerhard, Hofmann, alii volunt ¹⁾ — (tum certe dicendum fuit „ἀπειθουσιν“, atque vocabulum πότε ad illud πορευθεὶς adnectendum) — sed *post vivificationem descendit, abiit*. Namque πορεύεσθαι minime unquam significat „spiritualiter alicubi adesse.“ Immo vero, sicut paulo inferius in v. 22 illud πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν latine redditur „postquam in coelum *adscendit*,“ ita hoc loco interpretandum est, Christum *descendisse* ad inferos ²⁾. — Quidnam vero illic muneris

„Christus θεάνθρωπος totaque adeo persona (non igitur secundum animam tantum, nec secundum corpus tantum) post reduntionem animae ac corporis ad istud damnatorum ποῦ descendit, — illo scilicet momento, quo intercessit inter ζωοποίησιν et ἀνάστασιν Christi stricte ita dictam.“ (Cf. apud Huther Comm. p. 135, not. *; item fere iudicant Hollaz, Hutter, Baier, Buddeus et a. pl.

1) Hensler a. b. l. τὸ κηρύξαι de praedicatione apostolicā intelligit. — !? —

2) Cf. Weiss „Petrin. Lehrbegriff 1855 p. 211, not. 2. — Hofmann (l. c. II. 1. p. 338) ad tuendam eam rationem, quā illud πορευθεὶς interpretatus sit, locos affert, qui leguntur in 1 Cor. 10, 4 atque Eph. 2, 17, ubi Christus, dum spiritualiter adfuerit itidem, in deserto vel inter ethnicos et Iudaeos traditur praedicasse. (Ita quoque Besser Bibelstunden über die Briefe St. Petri p. 259 sq.). Verumtamen in 1 Cor. 10, 4 scriptum est ἀκολουθεῖν „sequi“, seu comitari aliquem, atque in Eph. 2, 17 — uti Harless in explicando hoc loco demonstrat — „ἐλθών“ non significat, Christum spiritualiter adfuisse, sed re verā in terris ex Mariā virgine natum apparuisse. Praeterea ἐρχεσθαι atque πορεύεσθαι saepe etiam inter se distinguenda sunt.

obiit? Ἐκήρυξεν, i. e. praedicavit; quae vox saepissime in script. sacrā sensu praedicationis *evangelicae*, interdum quoque sensu medio adhibetur ¹⁾. Nostrā vero nihil omnino interest, ut statuamus, utrum praedicatio illa *legalis* (uti Flacius, Calov, Hollaz, alii volunt) an *evangelica* (uti Zwingli, Calvinus, Bengel, alii plures testantur) fuerit. Nam omnis praedicatio, quae a Christo proficiscitur, non alia esse potest nisi praedicatio legis ac *simul* gratiae ²⁾. Nam Christus κηρύσσων non potest nisi se ipsum praedicare. Modo id ipsum falsum est, quod Huther, Gueder, Koenig, alii recentiores contendunt, κηρύσσειν *semper* ejusmodi intelligendam esse praedicationem, quam *poenitentia* atque *conversio* sequantur ³⁾. Ipse enim Christus κηρυχθεὶς aliis εἰς πῶσιν aliis εἰς ἀνάστασιν fieri potest (Luc. 2, 34 v. supra p. 94). Nostro loco nihil omnino scriptum est de conversione. Immo ex contrario — probabile est, illos πότε ἀπειθήσαντας etiam Christi adventum ejusque gratiam oblatam aegre tulisse, quippe qui in terris spiritu Dei se puniri recusarint (Gen. 6. 3.) ⁴⁾. Haec igitur praedicatio, ut nos quidem opinamur, vim suam criticam in iis exercuit eosque ad maturitatem obdurationis et obluctationis in testimonium Spiritus sancti

1) Cf. Wahl: Clavis N. T.

2) Adversus Stroebel, qui illud κήρυγμα nihil nisi praedicationem legalem damniferam esse statuit: „Zeitschrift für luther. Theol.“ 1855. III. pag. 498 — 502.

3) Cf. Huther, pag. 133.

4) Profecto quidem viro doct. Kahnis (Sächs. K. u. Schulblatt Nr. 2, p. 13) assentire non poterimus, qui peccatum eorum, qui Noe temporibus mortui sint, „wesentlich die Sünde wider den heil. Geist“ fuisse statuit. Rogamus virum doct. Kahnis, num infantes plurimi, quotcunque universali terrarum inundatione obruti sint, iidem quoque pecc. in Sp. S. commiserint?! — Cf. autem supra p. 55 et infr. cap. IV, b.

perduxit ¹⁾. Omnino autem loco nostro minime *negatur* fieri tandem *posse*, ut ejusmodi κήρυγμα Christi etiam in solum incidat quo accipiatur. Quam vero capacitatem ex agendi ratione, qualis hac in vitâ fuerit, pendere inferius cognoscemus ²⁾.

Neque minus locus in 1 Petr. 4, 6 traditus, quippe quo alter ille locus (1 Petr. 3, 20) suppleatur, magni sane momenti est ³⁾. Apostolus enim (postquam exposuit, Christum et suâ ipsius *personâ* (3, 18) et offerendo hominibus redemptionis *opere* (v. 19—22) per carnis mortem ad vitam pneumatiscam, per mala et dolores ad gloriam et potestatem penetrasse) — ad versum 17 capitis III. revertens denuo cohortatur atque admonet, ne carni inserviant et indulgeant (v. 1, 2), uti olim ethnici fecerint (v. 3). Deinde pergit ita: hi quidem — ethnici — mirantur etiam blasphemantes, vobis non incurrentibus in eandem vitam sceleratam (v. 4). Sed ratio iis reddenda erit coram eo, qui paratus est ad judicandum de vivis atque mortuis (v. 5). Tum vero (v. 6), — demonstrans futurum esse, ut homines *universi* iudicium supremum subeant — haec effatur: „Εἰς τοῦτο καὶ νεκροῖς ἐδηγγεῖσθαι, ἵνα κοιθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν πνεύματι.“ — Qui locus eo tantum differt ab altero (3, 19—20), quod pro iis, qui illic speciatim dicuntur ἀπειθήσαντες ex Noe temporibus, hic universi νεκροὶ appellantur.

1) Vis aliqua inest in voculâ καὶ, quae significat, *ipsis* his, non iis solis, qui fidem habere, sed *ipsis etiam* incredulis in ἔθνη evangelium praedicatum esse. Falso contendit Weiss l. c. p. 231, not. 3, conversionem hominum olim incredulorum inde concludendam esse.

2) Cf. cap. III, c atque IV, b.

3) Idem enim locus omnes mortuos spectat, id quod de loco altero (cap. 3, 20) non pariter (sicut Weizel l. c. p. 930 vult) dicere licet, quoniam ἀπειθήσαντες minime „exempli causa“ afferuntur (sicut Grimm ducit: Studien und Kritik. 1855. III, p. 312. Cf. contra eum Weiss, Petr. Lehrbegr. pag. 229).

tur. Nam ab opinione eorum, qui νεκροῖς hoc loco non alios nisi *spiritualiter* mortuos intelligi volunt (Augustinus, Beda, Luther, Gerhard, alii), hoc tempore paene omnino decessum est ¹⁾. Huic rei contextus orationis nimium repugnat, quum in v. 5. nomine νεκρῶν non spiritualiter mortui sed vere mortui significantur. Praeterea vox illa tantummodo in ev. Luc. 9, 60 notionem capit mortis spiritualis: quo loco pro rerum connexu haec notio spiritualis requiritur. Intelligendi igitur illo loco sunt *vere* mortui. — Quia autem Christus de *omnibus* mortuis iudicabit (cf. v. 5) — verisimillimum redditur, versu 6 quoque de *omnibus* mortuis verba fieri, ita ut *omnibus* mortuis evangelium praedicatum esse intelligendum sit ²⁾. Weiss ³⁾ certis argumentis demonstrat, ex contextu orationis id potissimum postulari, ut omnes mortui hoc loco dicantur, quoniam eâ tantum re datum sit fieri posse, ut de omnibus iudicaretur. — Existit autem quaestio, quando mortuis evangelium praedicatum sit? Hofmann, Luthardt, Stroebe ⁴⁾, Kahnis dicunt, mortuis illis, *in terrâ etiam versantibus*, praedicatum esse. Hofmann in decernendâ hac re satis sibi constat, quum et in cap. 3, 19 verbo ἐκήρυξεν modo spiritualementem quandam Christi in terrâ praedicationem significari velit. Qui autem (uti Kahnis, Stroebe, Luthardt) loco illo de verâ in ἔθνη praedicatione agi concesserit, is hoc quidem loco haud sane aliter de eâ re iudicare poterit. Praeterea Luther jure monuit, si mortuis in hac vitâ terrestri evangelium praedi-

1) Cf. Luther a. h. l. Kahnis, Gueder II. cc. Luthardt l. c. p. 108.

2) Neque etiam deficiente articulo (uti De Wette censet) excluditur *omnibus* evangelium praedicatum esse. Cf. Luther, pag. 151. Winer Gramm. pag. 140.

3) Cf. Petr. Lehrb. p. 228 sqq.

4) Cf. Luth. Zeitschr. l. c. p. 503.

catum esse statuatur, tamen νεκρὸς illos *modo* ad aliquam mortuorum partem referendos esse quia in hac vitā minime *omnes* evangelium audiverint (v. s. p. 102 sq.). Quae res explanationi nostrae supra propositae repugnat; nam quum iudicium necesse sit ad *omnes* pertinere, *omnibus* etiam necesse est evangelium praedicatum fuisse. Denique autem ex enuntiatio finali, cui praeposita est vocula „ἵνα,“ satis liquet, *non vivis solis, sed etiam (καὶ) mortuis* evangelium praedicatum esse, ut (ἵνα) iudicentur quidem in carne, vivant autem in spiritu.

Quidnam vero significant verba illa: „κρίνεσθαι κατὰ ἀνθρώπους σαρκί,“ si respicimus haec, quae illis opponuntur: „ζῆν κατὰ θεὸν πνεύματι“ — Σὰρξ atque πνεῦμα, quae hoc loco referenda sunt ad duas humanae naturae partes, nihil aliud significant, nisi elementum naturale, peccato corruptum (σὰρξ), atque elementum divinum in aeternum vivens (πνεῦμα)¹⁾. Non est, quod σάρκα ad terrenam corporalitatem referamus (Hutter, Steiger, De Wette) atque ita interpretemur (propter formam temporis aoristi κριθῶσιν, quae sane distinguenda sit a tempore praesenti ζῶσιν): „mortuis evangelium praedicatum esse, ut, quamvis iudicium passi sint in carne (i. e. per mortem penetraverint), nihilo tamen minus vivant in spiritu.“ — Quod si ita esset, scribendum certe fuisset: κριθέντες σαρκί etc. Discrimen formarum temp. aor. (κριθῶσιν) atque praes. (ζῶσιν) inde simpliciter explicari potest, quod altera rem semel actam, altera rem continuatam significat. — Praeterea graecum illud „κατὰ ἀνθρώπους“ non licet reddi „nach menschlichem Urtheil“ (uti Kahn

l. c. alique volunt¹⁾, sed potius „nach der Menschen Weise“ (uti Huther, Gueder, Luthardt recte dicunt), „sicut homines decet.“ Pariter interpretandum est illud „κατὰ θεόν,“ sicut Deum decet atque efficientiam divinam. Ergο κρίνεσθαι σαρκί nihil aliud est nisi iudicari, quod attinet ad carnem, naturam scil. hominis corruptam carnalem, quale iudicium in omnibus hominibus flat necesse est. Nam evangelium, si hoc spectat, ut hominem ad vitam redigat, ante omnia necesse est iudicet de iis, quae carnalia (σαρκικά) sunt in homine. Sine poenitentia atque partus spiritualis dolore nulla est fides nec regeneratio. Qui dolor autem non est nisi κρίσις *veteris Adami*, κρίσις τῆς σαρκός. Hinc igitur secundum Dei vim atque efficaciam (κατὰ θεόν) per evangelium praedicatum vita nova spiritualis (ζῆν πνεύματι) proficiscetur. Sensus ergo hic fere inest loco illi: *Ut Christus, si quando redeat* (cf. v. 7. πάντων δὲ τὸ τέλος ἡγγικεν), *iudicium justum exercere possit de omnibus, vivis atque mortuis, evangelium ipsis quoque mortuis praedicatum est, ut — quod omnes homines expectent, — vi critica evangelii iudicentur quidem in carne, i. e. in homine naturali vetere, attamen ut — sicut Deum decet atque divinam ejus gratiam efficacem, — vitam aeternam fruantur in spiritu, tamquam homines novi, divinitus regenerati.*

Jam, quae hucusque argumentati sumus, docere videantur, omnes mortuos per evangelium ad fidem conversum iri. Sed hoc non esset nisi locum istum de industria aliter accipere, ac dictum est. Hic enim non agitur de certo *eventu*, sed de eo, quod praedicatio evan-

1) Gueder l. c. p. 52 sq.

1) Hoc sensu adhibetur semper forma singul: „κατ' ἀνθρώπον.“ Cf. Rom. 3, 5. 1 Cor. 3, 3; 9, 8; 15, 32.

gelica *spectat* (ἴνα). Quod omnis praedicatio evangelica *spectat*, illud quidem est, ut „in spiritu vivamus“; *eventus* autem ibi tantum huic rei respondet, ubi praedicatio in fide accipitur (v. s. p. 95 sqq.). Ergo scriptum hoc loco non est, certo futurum esse, ut, quicumque in hac vitâ evangelium non audiverint, postea ad fidem convertantur. At significatum sane est, eosdem converti *posse*.

Ex locis expositis patet certe, statu quoque intermedio fieri posse, ut homines per poenitentiam et fidem conversi ad vitam progrediantur, quoniam scriptura sacra eodem statu intermedio Spiritum sanctum praedicaturum statuatur. Quod etsi semel tantum factum esse scriptura sacra testatur¹⁾ — ubi scilicet de Christi ad inferos descensu agitur — nihilominus tamen, praesertim ex 1 Petr. 4, 6 concludere possumus, semel factam praedicationem etiam iterari, ut *omnibus* quidem νεκροῖς occasio praebeatur salutis in Christo cognoscendae.

Hoc autem scriptura sacra omnino occultat, quatenus mortui statu intermedio alii aliter ad eandem praedicationem sese habeant. Status intermedius in scripturâ sacrâ plerumque quamvis non velut somni vel somnii status nobis obijcitur, attamen velut requies in mortis nocte, eâ quidem nocte, quâ nemo operari possit (cf. 1 Thess. 4, 13 cum Joh. 9, 4; 6, 44. Marc. 5, 39. Luc. 8, 52. Hiob 3, 13—19; 10, 21 sq.; 30, 23. Ps. 88, 11 cet.). De certo quodam salutis ordine apud inferos vel de eo, quod hujus temporis theologi „die Missionsanstalt im Hades“ nominare solent²⁾,

1) Adversus Maywahlen loc. coll. p. 59, qui ad libidinem ex Matth. 11, 2. 3. 2 Tim. 1, 11. 12. Ps. 128, 17. colligi vult, apud inferos quoque consociationem esse fidei propagandae. Cf. Ittig: dissert. de evangelio mortuis adnuntiato cet.

2) Gueder l. c. p. 330; Kern l. c. p. 47; Koenig, p. 237. 245. —

nullo loco agitur, neque magis de igne purgatorio, et loco purificationis. Omnino status hominum in regno intermedio obscurus videtur, isque non „evolutionis,“ ut ait Steffens²⁾, sed „involutionis.“ Recte quidem Martensen³⁾ dicit: „Der Zwischenzustand ist kein Thatenreich, sondern ein Reich der Innerlichkeit, der Selbstbesinnung.“ Ex locis jam expositis atque ex contextu scripturae sacrae hoc tantum apparet, in statu intermedio progressum quemdam existere continuum ac necessarium ad maturitatem sive peccati usque ad obdurationem in Spiritum sanctum, sive Dei cognitionis usque ad extremam glorificationem ἐν τῇ συντελείᾳ. Quâ de re infra⁴⁾ videbimus, hominibus singulis iis, qui hac in vitâ ad maturitatem non pervenerint, illic statu intermedio ejusmodi ultimi discriminis momentum incidere posse.

Sed hae quidem obscurae sunt quaestiones parumque enodatae, quae limites perspicientiae nostrae exiguae excedunt, nec nisi incertâ quadam ratione in scripturâ sacrâ significantur. Una vero haec cernitur per totam scripturam sacram lex certa et evidens, quae doceat, futurum esse, ut ex hac vitâ terrenâ discrimen ultimum in aevo futuro, in statu intermedio, in judicio supremo pendeat.

C.

Dignum est memoratu, adeo frequenter nostra aetate accidere, ut vis et gravitas, quâ verbum divinum *hac in*

Lindel: „Schriftmässige Untersuchung der Frage: Gibt es einen Mittelort, cet. 1841. Edit. III. p. 72. v. Meyer, „Hades“ p. 25; Blätter für höhere Wahrheit; fasc. VI. p. 233. Luetkemüller l. c. et a. pl. — Et ipse Martensen (Dogm. p. 515) contendit: „der Zwischenzustand soll in rein geistigem Sinne ein purgatorium sein, bestimmt zur Läuterung der Seelen.“ !? —

2) Cf. Relig. phil. II. p. 307.

3) Cf. Dogmatik, p. 516.

4) Cf. cap. IV, b.

vitâ poenitentiam poscit, detrectetur ac minuatur. Omnes auctores, quos testes protulimus, Kern, Koenig, Gueder, Steinbeis, Maywahlen, Fr. v. Meyer, LuetkemueLLer, alii multj, magis minusve mutatâ formâ, in libris, quos de hac re composuerunt, statum intermedium non esse nisi *statum purificationis* judicant¹⁾: unde plane defendendus est Stroebel, qui de turpi furore, quo viri illi purgatorium Romanum quodammodo agnoscunt, summopere exacerbat²⁾. Immo purgatorium *Romanum* propterea tamen plus etiam gravitatis sibi vindicat, quod ex hac vitâ terrenâ genus ac modum purificationis pendere et saltem conversionem in hac vitâ fieri statuunt theologi Romani. Hoc vitae tempus ad salutem merendam divinitus datum esse fatentur mortemque momentum horrendum et gravissimum existimant: a quibus dissentiens e. g. Gueder fidentissime contendit³⁾, nullo scripturae sacrae loco terminum vitae destinatum esse, qui rebus futuris discrimen afferat.

Nimirum illud quidem ei tantum contendere licebit, qui locum hunc scripturae sacrae gravissimum, quo hac de re agitur — 2 Cor. 5, 10 — vix breviter attigerit. Apostolus, in cap. 5, 1—9 edocuit, nos quidem — qui hac in vitâ per fidem, non per speciem ambulemus — desiderio domicilii coelestis

1) Cf. supra p. 13, not. 1; p. 15, not. 1; p. 104, not. 1 et 2.

2) Zeitschrift f. luth. Theol. 1855, III.

3) Cf. Gueder l. c. p. 331. Cf. quoque p. 305: quo loco Gueder sententiam illam, quâ quis progressum ethicum religiosum hac in vitâ vere finitum esse crediderit, nomine „einer fixen Idee“ denotat. Idem auctor, quamquam in p. 329 statu intermedio quoslibet homines praeteritae vitae mercedem accepturos concedit, nihilo secius tamen hanc mercedem ad illorum dignitatem ethicam majorem minoremve esse referendam, eandemque neque ex fide, qualem hac in vitâ praestiterint, neque ex incredulitate pendere statuit. Ipsi quoque Christianis fidelibus pariter atque ethnicis incredulis nova illic stadia, quibus progrediantur et purificentur, emetienda esse. Semper igitur via patet poenitentiae dilatae.

teneri, hoc tantum caventes, ne nudi coram Deo reperiamur (*γυμνοὶ ἐφρεθησόμεθα*). — Idcirco, inquit, omni ope enitimur, *είτε ἐνδημοῦντες είτε ἐκδημοῦντες*, ut grati Deo acceptique simus. Tum in v. 10 ita pergit: „Τοὺς γὰρ πάντας ἡμῶς δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ᾧ ἔπραξεν, είτε ἀγαθὸν είτε φαῦλον.“ — Prorsus igitur manifestum est, omnes homines (*πάντας*) *ex sua ipso- rum vitâ et actione* (*πράσσειν* amplissimâ verbi notione) ante tribunal Christi judicatum iri. Sunt sane (uti Koenig, Meyer a. h. l.), qui hanc sententiam non pertinere nisi ad Christianos dicant. Verumtamen in universum nimis, quam quae idem valeat, sententia proposita est: *ἵνα κομίσῃται ἕκαστος*, secundum ea quae fecerit, quo modo vixerit in terrâ, *sive bene sive male* (cf. Rom. 14, 10). Neque minus alii jure monuerunt¹⁾, eundem apostolum *alioquin* etiam significare, judicium ultimum ex hominum actione, qualis in terrâ fuerit, necessarie pendere. Ita in Act. 17, 30 sq. scriptum est, Deum praecipere, ut per omnes *terrarum* fines poenitentia fiat, propterea quod diem praestituerit, *ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ* cet. Manifestius etiam in ep. Rom. 2, 9—16 judicium ultimum describitur ejusmodi futurum, quod ad universos homines pertineat, quodque ad eorum vitam, qualem in hac terrâ degerint, conveniat. Eodem hoc loco certis verbis statuitur, ex ratione diversâ, quâ homines ad diversum revelationis medium sese habeant, ultimum judicium pendere. His apostoli dictis, qui in v. 12 exstant: „ὅσοι ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται“ damnationem omnium ethnicorum significari non posse, ex contextu orationis satis perspicitur. Nam in v. 9 et 10 his ipsis verbis

1) Kahnis l. c. p. 11.

proditum est: „Θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν — δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εὐρὴν παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν,“ — ac quidem ad utrumque eventum iudicii supremi haec referuntur: „Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι.“ Ergo et ipsi Graeci ethnici τιμὴν καὶ εὐρὴν impetrare possunt. Modo si legem divinitus sibi datam (v. 14. 15. cf. 1, 19. 20), q. e. conscientia, adspernantur et conculcant, si hoc igitur sensu „sine lege,“ i. e. sine ullâ lege revelatâ peccant, futurum est, ut *secundum vitam, qualem in terrâ egerint*, etiam perdantur. Hoc igitur evidentissime ex loco nostro patet, prout *haec* acta sit vita, prout sit ratio, quâ quis ad revelationis medium in hac vitâ sibi datum se habuerit, ita discrimen ultimum eventurum esse.

Optimo quoque jure a veteribus dogmaticis ad rem nostram probandam laudantur ea, quae in ep. Ebr. 9, 27 leguntur, ubi verba ἡμᾶς ἀποθανεῖν, si ad illa „καὶ μετὰ τοῦτο κρίσις“ referuntur, magni sane momenti videntur. Inter κρίσιν atque mortem quod interjectum sit, vix quidquam commemoratur. „Mors et iudicium, ait Bengel, immediate conjunguntur.“ Quam veram esse sententiam, imprimis v. 10 probatur: quo loco scriptum est, uti Christus semel accesserit multorumque abstulerit peccata, ita eum iterum venturum esse ad iudicium iisque, qui eum exspectent, beatitudinem donaturum. Quo quidem loco status intermedius pro vi suâ ac momento minime — uti Kahnis et Bengel volunt — *excluditur*, sed silentio tantum praetermittitur. Quapropter idem locus, si solum per se respicimus, non est, quo strictius aliquod argumentum huic rei afferri possit, at certo tamen, si cum iis comparatur, quae in 2 Cor. 5, 10 exstant, aliquantum sibi auctoritatis capit.

Sed nobis ne opus quidem est locos singulos afferre,

quibus sententiam nostram probemus. Universa enim scriptura sacra hanc vitam terrenam homini divinitus destinata esse testatur, in quâ operetur (ἐργάζειν), ut in iudicio aeterno mercedem hujus vitae accipiat. Ante omnia per scripturam sacram haec apparet lex continua, qua liquet manifestissime, Deum de homine iudicaturum κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, i. e. ex ejus *operibus*, videlicet non in illâ coelesti sed in hac vitâ terrenâ effectis. Nam ἔργα, quae dicuntur, ad hanc vitam referenda sunt, in illâ vero nox est, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι (Joh. 9, 4). In ep. Rom. 2, 6 autem, ubi de iudicio supremo, de apocalypsi δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ agitur, his ipsis verbis scriptum est: ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Neque minus in Col. 3, 25 προσωποληψία Dei negatur, quia ὁ ἀδικῶν κομίσεται ὃ ἠδίκησεν (cf. Eph. 6, 8. Rom. 6, 21—22). Magni vero momenti hac de re descriptio est ipsius iudicii supremi, quae exstat in ev. Matth. 25, 31 sqq. (cf. locos similes nec non 1 Thess. 4, 16), ubi certis verbis proditur, iudicium factum iri ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε, atque v. 45: ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε. Ergo hinc quoque intelligimus, futurum esse, ut de hominibus iudicetur secundum ea, quae in terra fecerint. Quae hominum opera, uti per se intelligitur, habenda non sunt nisi pro iis, quae intimo corde conceperint, manifestatis; namque Deus illo die τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων iudicabit (Rom. 2, 16; cf. 14, 12. Phil. 3, 19. 1 Tim. 6, 19). Quum vero bona opera atque animi sinceritas non proficiscantur nisi ex fide, discrimen iudicii supremi in eo maxime ponitur, utrum in hac vitâ fides in Christum servetur nec ne. Ex *fide in evangelium* sors hominis futura pendet (Rom. 1, 17; 3, 22—30; 9, 30; 10, 9—11. Gal. 2, 16; 4, 6. Eph. 2, 8. 1 Tim. 2, 15. 2 Tim. 3, 15. Joh. 3, 16 cet.). De eo, qui non credit, his certis verbis

scriptum est: Ἦδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (Joh. 3, 18; cf. cap. 5, 24; 6, 40. 47). In ev. Joh. 3, 36 haec exstant: „Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum (1 Joh. 5, 10). Ipsum Dominum mortem increduli peccatoris magno in discrimine ponere, ex ev. Joh. 8, 24 apparet, ubi scriptum est: „Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν“ (cf. v. 21). Quod admonitum omni sane momento careret, nisi in morte *discrimen peculiare* situm esset, quo sors futura hominis decerneretur. Sicut in Apoc. 14, 13 his verbis „Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνῆσκοντες“ omnibus in Domino morientibus spes beatæ sortis præbetur, ita in Marc. 16, 16 his severe et graviter dictis „ὁ ἀπιστήσας κατακριθήσεται“ omnes homines increduli poenitentiae in hac vitâ faciendæ admonentur (cf. Joh. 12, 48),

Praeterea vero, ut notum est, scriptura sacra hanc vitam terrenam illamque coelestem semper sub imagine sementis quæ fit in hac vitâ atque messis quæ flet in illâ proponit. Hic laborandum atque seminandum, illic autem merces accipienda atque fructus metendus est. Quod evidentissime probatum esse videmus in ep. Gal. 6, 8 (cf. Rom. 8, 13. Prov. 22, 8): Ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἐαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν — deinde v. 7: Ὁ ἂν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Sementis autem fit in hac vitâ, i. e. tempore ad impetrandam gratiam in terrâ dato: cui rei conferenda sunt ea, quæ leguntur in ev. Matth. 13, 24—30, praesertim v. 30: μέχρι τοῦ θερισμοῦ utrumque, et bonum et malum necesse est αὐξάνεσθαι. — Teste et interprete ipso Domino ager non est nisi ὁ κόσμος, ergo hic mundus terrester (v. 38), sed ὁ θερισμὸς συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν (v. 39; cf. Matth. 9, 37. 38. Marc. 4, 29. Apoc. 14, 15. 16). — Conferatur his locis

parabola illa de vinitoribus in vineto (Matth. 20, 1—16). At vero — quod in quaestione nostrâ magni sane momenti est — messis non flet prius, quam et triticum et zizania maturuerint. Nam χῶραι necesse est λευκαὶ sint πρὸς θερισμόν (Joh. 4, 35; cf. Apoc. 14, 18). Et praeterea dominus messis, vir justus neque admodum durus, metere non potest, ubi sementem non fecit, non est enim ille θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρεν (Luc. 19, 21. 22).

Itaque plurimum sane intererit, quorsum hac in terrâ semen verbi divini ceciderit. Ii tantum, qui Mosem atque prophetas habuerunt (Luc. 16, 29 sqq.), eo adduci possunt, ut maturitatem vere absolutam in hac vitâ adipiscantur. Quamvis haec narratio, quæ tradita exstat de Lazaro atque viro divite, formæ sit parabolicae, nihilominus tamen ex eâ illud, quod pro eventu certo dogmatico habendum est, evidentissime patet: quicumque hac in vitâ vocem Dei ac revelationem audiverint neque eam acceperint, iis illic nihil spei fore, sed modo χάσμα μέγα ac simul ὀδυνᾶσθαι.

Reliqui vero, iique praesertim ethnici omnes, *summam* maturitatis perfectionem hac in vitâ omnino attingere nequeunt. Ex deficiente enim revelatione non continget iis, ut omnes ad maturitatem progrediantur, ut omnes *aut* peccatum in Spir. S. committant, *aut* per fidem in verbum de cruce traditum beatificentur.

Sed ad hos quoque ipsos (scil. ethnicos) referendum illud est, quod universâ scripturae lege ratum sanctumque habetur: *uti hac in vitâ sementem fecerint, ita illic metent*; quas res gesserint vivi, earum et ab iis ratio repositur. Quomodo autem et illi ipsi ad maturitatem pervenire possint et perventuri sint, hoc demum ex iis, quæ infra

jam exposituri sumus de hominibus in Spiritum sanctum peccantibus, quinam et quales sint, satius patebit.

Ad hanc vero vitam quod attinet, plane cognovimus scripturâ sacrâ probatum esse, — si arbor corrui, sive meridiem versus cadat sive ad septentrionem, quem in locum ceciderit, ibi jacebit (Eccles. 11, 3). Quod itidem R. Jacobus ¹⁾ his verbis protulit: העולם הזה דומה לפרוץ דור בפני: „Seculum hoc simile est vestibulo ante seculum futurum. Itaque para te in vestibulo, ut possis ingredi in triclinium.“

C A P U T IV.

De hominibus in Spiritum sanctum peccantibus, quinam qualesque sint?

Jam ex capite superiore proficiscitur, peccatum in Spiritum sanctum omnino ab iis solis committi posse, quibus Spiritus sanctus efficacem se praeberit. Quum vero multi negaverint, homines gratiâ divinâ vere regeneratos idem peccatum committere posse, quum alii praeterea falso contenderint, peccari non posse in Spiritum sanctum nisi a regeneratis, quum alii denique de eâ re addubitantes quae-siverint, num et quomodo veteris foederis homines plurimique ethnici non vocati, omne denique hominum genus apostaticum ad illud peccati fastigium pervenire possint: jam protinus necesse est momenta gravissima hujusce disquisitionis examinemus. Quaerendum nobis est,

1) Cf. פרקי אבות cap. V.

a) quomodo homo Christianus, qui evangelium de Christo audiverit, b) quomodo homines nullo audito evangelio mortui, c) quomodo omne hominum genus apostaticum in exitu dierum id peccatum committere possint.

a.

Proxime si quaerimus, quomodo homo Christianus id peccatum committere possit, optimum sane est, si ad duas has rationes, quibus de hac re judicatur, revertimur, ad opinionem scilicet eorum, qui, doctrinam reformatam stricte amplexantes, *apostasiam* regeneratorum *perpetuam* esse *negant*, atque ad rationem stricte Lutheranam, quam qui sequuntur, *solum a regeneratis* in Spiritum sanctum peccari posse contendunt.

Testibus plerumque iis locis, qui exstant in 1 Joh. 2, 19. 1 Joh. 3, 9; cf. 5, 18. Joh. 10, 28. Rom. 8, 29—39 praecceptores doctrinae reformatae ¹⁾, uti multi theologi recentiores, qui *unionem* ecclesiarum affectant ²⁾, *apostasiam* regeneratorum finalem fieri posse negant.

1) Cf. Calvinii, comm. ad Il. cc. atque Inst. fid. christ. P. I. p. 360 sq. — Confess. Gallic. XXI. p. 118. — Beza a. l. l. et Colloq. Mompelg p. 463, 465, 467. — Expositio simpl. XVI. p. 44 et multi alii (Keckermann, Pisscator cet). — Cf. ap. Schaf l. l. p. 104, not. 1.

2) Ita jam Schleiermacher, prout rationem omnino deterministicam sequitur (Christl. Glaube I. pag. 457. cf. pag. 230), his ipsis verbis de eâ re disseruit: „Die Sünden derer im Stande der Heiligung bringen ihre Vergeltung immer schon mit sich und vermögen nicht die göttliche Gnade der Wiedergeburt aufzuheben; weil sie schon immer bekämpft werden.“ Quae ultima verba non sunt nisi simplex petitio principii. — Quicumque theologi ad rationem Schleiermacherianam sese inclinant, omnes paene in eo consentiunt, quod *apostasiam* finalem regeneratorum cogitari non posse censent; in his Mueller: Lehre von der Sünde, II, p. 576; — Nitzsch: System, p. 277; — Martensen: Dogmatik, § 235, p. 450 sq. — Luecke ad locos, qui exstant in 1 Joh. 2, 19; 3, 9 (p. 195. cf. p. 315 sq.); — Schaf l. c. p. 114 sq., cujus fluctuat sententia, quoniam parum certam ille regenerationis notionem animo concepiisse videtur. Neque minus incerta profert Tholuck: Commentar zum

Haec quidem quaestio solvi non poterit, nisi cognito discrimine inter *electos* atque *renatos*: quod discrimen imprimis Gerhard¹⁾ evidentissime explicat, quodque tam in usu practico quam in statuendâ doctrinâ de „certitudine gratiae“²⁾ maximi sane momenti est. Nam si quis in aequo posuerit electum atque renatum esse, aut falsa utique efficietur securitas in conscientiâ certitudinis gratiae, aut prorsus assidue dubitandum, utrum in salute simus nec ne. In utramque partem etiam ecclesia reformata saepissime modum excessit.

Primum igitur contendimus, quod ex scripturâ sacrâ argumentari licet, electos atque renatos inter se distinguendos esse, quoniam consilio divino atque aeternâ praescientiâ divinâ electi ii demum sint, qui perseveranter credentes ideoque in aeternum beati habeantur. Itaque ex ipsâ notione electionis (ἐκλογῆς) per se intelligitur, apostasiam vere finalem fieri non posse. Praesertim illud „εἰ δυνατόν“ in ev. Matth. 24, 24 manifesto declarat, ἐκλεκτούς ad apostasiam induci non posse. Nam ii quidem ipsi sunt, qui in ev. Matth. 10, 22 ὑπομείναντες εἰς τέλος appellantur (Matth. 24, 12). Locum, quo ipsis certissimis verbis apostasia *regeneratorum* negari videtur, haud dubie in 1 Joh. 2, 19 traditum legimus, ubi de apostatis (qui dicuntur ἀντίχριστοι, v. 18) haec exstant: „Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθεν, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, — εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν,

Hebräerbrief, p. 359. Adn. 2; p. 239; verumtamen sententiam praecipue Lutheranam profiteri videtur. In commentatione illâ (Stud. und Kritik., 1836). Tholuck eandem quaestionem non attingit; neque magis Gurlitt, Grashof, Olshausen, alii plures.

1) Cf. loc. theol. de amissione fidei per peccata. Tom. VIII. loc. 18. cap. 9).

2) Cf. Schneckenburger, comp. Dogmat. I. § 3, p. 38 sq. ubi auct. luculentissime disserit de diversâ ratione, quâ theologi reformati et Lutherani certitudinem salutis intelligunt.

μεμενῆκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν.“ — Hic plurimum interest, quatenam verbis „ἐξ ἡμῶν εἶναι“ subjicienda sit sententia. Haec enim non significant „zum Judenthume gehören,“ neque etiam tantummodo „zur Christengemeinde gehören,“ sed potius „zur Gemeinschaft der Heiligen gehören,“ quorum nomina in coelo atque in libro vitae perscripta sunt (Phil. 4, 3. Apoc. 17, 8). Illi igitur ἐξ ἡμῶν ὄντες non dicuntur omnino quondam renati¹⁾, sed ipsi *electi*. Certe enim hi soli *re verâ* et *in perpetuum* ad communitatem Dei referendi sunt.

Omnino Johannes evangelista, cujus potissimum auctoritate Schaf in argumentatione suâ copiosâ nititur, sententiam illam, quam theologi reformati proponunt, neutiquam testatur, quam minime vero in cap. 3, 9 atque 5, 18. Utroque hoc loco Johannes contendit, τὴν γεγενημένον ἐκ Θεοῦ — quae verba haud dubie hominem renatum, neque speciatim vero electum significant — οὐ δύνασθαι ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, — ac quidem in cap. 5, 18 certam ejus rei causam adjicit his verbis: „ἀλλὰ τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ.“ Sed idem locus nimium atque ideo nihil ad sententiam illam probandam adjuvat. Nimium ille adjuvat, si quis notionem hujus loci eam accipiat, ut hominem regeneratum, utpote in terrâ viventem, *peccare* non posse existimet. Id vero ipsi theologi reformati recusant, quippe qui secundum 1 Joh. 1, 8 illum quoque, qui ex Deo natus sit, ἁμαρτωλὸν manere fateantur. Scriptum enim est: Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. — Est vero, quod differat inter ἔχειν ἁμαρτίαν (vel ἁμαρτωλὸν εἶναι) atque reverâ ἁμαρτίαν ποιεῖν vel ἁμαρτάνειν. Regeneratus, „*quatenus* renatus est“ (Gerhard l. c. p. 196), peccato

1) Schaf p. 118. Lücke, Comm. III, p. 195.

non *servit*, neque *indulget* peccato (τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύειν, ζῆν: Rom. 6, 6—11. Gal. 2, 17—19. 1 Petr. 2, 24), sed semet ipsum custodit, τηρεῖ ἑαυτὸν, ac propterea quidem, quod diabolus eum aggredi atque tentare potest quoad ἐνπερίστατον ἁμαρτίαν (Ebr. 12, 1). Peccatum igitur in regenerato neque *dominari*, neque in animi libidinem evadere potest; sin vero, id quidem argumento est, illum amisisse spiritum regenerationis, — uti in 1 Joh. 5, 16 ejusmodi ἀδελφός memoratur, qui inciderit in ipsam ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον, ergo in apostasiam perpetuam. Neque magis eandem rem illi probant loci, quibus potissimum Schaf (p. 116) innititur, qui exstant in ev. Joh. 10, 28 (cf. Joh. 6, 40; 4, 14; 17, 9; 14, 16); inter quos Joh. 10, 28, quo Schaf gravissimum sententiae suae argumentum afferri contendit. Scriptum ibi est his verbis: „Ἐγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐκ ἄρπάσσει τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου.“ — In versu, qui sequitur, haec etiam leguntur: „Ὅτι ὁ πατήρ μου μεῖζων πάντων ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται ἄρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρὸς.“ Hoc loco satis quidem evidenter enuntiatur, gratiam divinam amitti non posse, respectis tamen viribus tantum alienis, quae manibus Dei nos eripere queant, neque vero ratione habitā *nostri* ipsorum atque imbecillitatis *nostrae*. Profecto haec nobis promissa est gratia certa, quam Paulus in epistolā Romanis inscriptā 8, 29—39 velut fidei triumpho his verbis praedicat: „Exploratum habeo, neque mortem nec vitam, neque angelos nec vires alienas nos sejungere posse (δυνήσεσθαι ἡμᾶς χωρίσαι) a Dei amore, qui sit in Christo Jesu, Domino nostro.“ — Ita igitur et omnes illi loci ¹⁾, qui

1) Cf. locos similes, qui leguntur in Eph. 1, 13. 14; 4, 30. 2 Tim. 2, 13. 19. 1 Cor. 1, 8. 9. 1 Thess. 5, 24. Phil. 1, 6. 1 Petr. 1, 3—9; cf. 5, 10.

salutem certissimam propter sanctitatem *fidei* divinae (πιστὸς γὰρ ὁ Θεός) docent atque certiores nos faciunt, Deum a malo nos tueri et posse et velle, minime documenta nobis exhibent, unde hominem credentem *labi non posse* pateat. Πᾶς ὁ πιστεύων, uti ait Johannes, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεννῆται (1 Joh. 5, 1). Qui *credit* in Jesum Christum, is renatus est. Et illos quoque ipsos, qui in fide versentur, cadere fideique naufragium facere posse, ex contextu totius scripturae sacrae perspicitur. Nam persaepe in scripturā sacrā iidem illi de lapsu atque apostasiā praemonentur, qui in fide versantur atque participes sunt ecclesiae Christianae; — et hi utique ex regeneratis sunt (cf. Matth. 26, 41). Ἐὰν μὴ τις μείνῃ ἐν ἐμοί (ergo *fuit* antea in me) ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη. Ita in ipso evangelio Johannis (15, 6 sq.) Dominus inducitur praemonens homines, qui ἐν αὐτῷ fuerunt, ut caveant apostasiam perpetuam. Hoc loco enim apostasiam non momentaneam, sed perpetuam dictam esse, ex hisce verbis „ἐξηράνθη καὶ καίεται“ satis intelligitur. Qui in gratiā et Domini communitate versatur atque ideo se labi non posse confidit, is quidem eā re arrogantiam spiritualem declarat: id quod ex Pauli monitu apparet, quem in Rom. 11, 20 sq. his verbis editum legimus: „Σὺ τῇ πίστει ἔστηκας· μὴ ὑψηλοφρονεῖς, ἀλλὰ φοβοῦ. — Ἰδὲ χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομία, ἐπὶ δέ σε χρηστότης Θεοῦ, ἐὰν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι, ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ.“ — Propterea scriptum est in 1 Cor. 10, 12: „Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπω μὴ πέσῃ.“ Similia prae-monita atque exempla apostasiae eorum, qui gratiam jam adepti erant, conferenda sunt in Jes. 1, 4. Jerem. 2, 13. 27. Zephanja 1, 6. Matth. 13, 20. 21. Marc. 4, 16. Luc. 8, 13; 11, 24 sqq. Act. 7, 51; 20, 30. 1 Tim. 1, 6. 19; 4, 1; 5, 12. 2 Petr. 1, 10; 2, 20. — Immo etiam in epistolā

Galatis inscriptâ 5, 4 mentionem factam videmus τοῦ ἐκπλῖ-
τειν ἐκ τῆς χάριτος, atque in Apoc. 2, 5, ecclesiae Ephesiae
his verbis suasum esse: „Μνημόνευε πόθεν πέπτωκας“
(cf. 3, 11). — Qui locus inferior (Apoc. 2, 5) utique probat,
non quamlibet a gratiâ defectionem apostasiam perpetuam
esse; scriptum enim est: „μετανόησον“ — εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι καὶ
κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανόησῃς.“
Verumtamen scriptura sacra certis verbis testatur, ipsos
quoque renatos ad apostasiam finalem adduci posse, ita ut
redeundi ad gratiam facultas excludatur. Quod non solum
singulis ep. ad Hebr. locis (6, 4 sq. 10, 26 sq.), sed etiam
toto illius contextu probatum videmus (cf. praemonitiones
de apostasiâ in cap. 3, 7; 4, 13; 12, 15. 25; v. s. p. 78).
Illo autem loco, quem in Ebr. 6 obvium habemus, de apo-
stasiâ *renatorum* verba fieri, id quidem negare nem opotest,
nisi qui praejudicatâ quâdam opinione dogmaticâ ducitur ¹⁾.
Qui enim eodem loco dicuntur φωτισθέντες, γευσάμενοι τῆς
δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μέτοχοι γεννηθέντες πνεύματος
ἁγίου, καὶ καλὸν γευσάμενοι Θεοῦ ἔργα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,
— καὶ παραπεσόντες — an illi reverâ tantum „Erweckte, nicht
völlig Wiedergeborene“ (Schaf p. 111) nominari possunt,
quibus (teste Braun) modo „gustare extremis labris“ con-
tigerit? An fortasse etiam illud „ἐν αἵματι τῆς διαθήκης
ἁγιασθῆναι“ (Ebr. 10, 29), ad non renatos referendum
est ²⁾? Ipse Mueller, qui apostasiam finalem regeneratorum
fieri negat ³⁾, ejusmodi quidem apostasiam in Ebr. 6 traditam

¹⁾ Uti et ipse Mueller l. c. II. p. 575 recte contendit. Cf. Calvin
et Piscator ad locc. coll.

²⁾ Cf. hunc locum uberrime tractatum apud Bleek, Comm. P. II.
pag. 181. 197.

³⁾ L. c. II. pag. 576: „Der grosse Zusammenhang der christlichen
Grundanschauungen kann wohl kaum zu einem anderen Resultate führen,

esse concedit, verumtamen eundem locum reprobât, quoniam
epistola Hebraeis inscripta deuterocanonica sit. (!)

Quum igitur certo statuendum nobis est, regeneratos
cadere atque in perpetuum cadere, i. e. in Spiritum sanctum
peccare posse, — non minus adducimur, ut contra sen-
tentiam a quibusdam veteribus dogmaticis ¹⁾ Lutheranis
propositam contendamus, non *solos* regeneratos idem
peccatum committere posse. Nam plurimae sane cogitari
possunt causae, quibus homo jam inde ab initio adversus
evangelium incredulitate suâ obduretur ita, ut regenerationis
particeps fieri nequeat. Nimirum, quicumque homo ad illud
peccati fastigium pervenit, is velut filius est apostaticus,
οἷος τῆς ἀπωλείας (2 Thess. 2, 3), quippe qui peccato ἀποστασίας
sese obstrinxerit. Nam sive baptisate, quia natus est ex
aquâ et spiritu (Joh. 3, 6), sive ipsâ jam Creatoris gratiâ —
quisquis homo filius Dei existit. — Qui perditur, a Deo
descivit, a filii et communitatis conditione semet ipse
sejunct. Sed *regeneratio*, qualis in testamento novo intel-
ligitur, minime ea est, quam in omnibus, qui hoc peccatum
commiserint, jam perfectam esse credamus. Hoc quidem
jam supra demonstratum a nobis est, ubi cognovimus, in ep.
Hebr. 6 et 10 modo *singulam* speciem peccati in Spiritum

als dass das beginnende neue Leben, wo es wahrhaft vorhanden ist, nie wieder
völlig untergehen und in sein Gegentheil sich verkehren kann. Der dogma-
tische Begriff der Rechtfertigung durch den Glauben ist ohne diesen Satz
niemals zur Klarheit zu bringen.“ — ?! — Cf. eandem sententiam ap. Mar-
tensen, Dogmat. p. 451.

¹⁾ Conf. Hutter Loc. comm. de peccato in Spir. sanctum, p. 367
sq. — Quenstedt l. c. sect. I., thes. 103; sect. II., qu. 16, ubi haec verba
exstant: „Nobis probabilior videtur eorum sententia, qui *solis vere renatis,*
justificatis et renovatis peccatum in Spiritum sanctum adscribunt.“ Cf. eandem
sententiam a Baumgarten: „Evangelische Glaubenslehre, P. II. p. 618
sq. prolata.

sanctum, nec vero formam necessariam *universam* nobis oblatam esse (v. s. p. 83).

Ne ad sententiam quidem nonnihil jam moderatam accedere possumus, quam alii dogmatici Lutherani sequuntur, qui veritatis evangelicae cognitionem, *illuminante Spiritu sancto* impetratam, hujusce peccati conditionem esse statuunt¹⁾. Illi enim argumentantur, ab eo tantum, qui illuminatus fuerit, hoc peccatum committi posse. Sed et ipsa illuminatio, utrum in homine singulo perficiatur necne, ex ratione pendet, quā homo voluntate suā ad gratiam divinam se habeat. Hominem enim evangelii vim et efficaciam ab initio statim rejicere posse, unde illuminationis experts maneat in perpetuā incredulitate, jam antea (p. 45 sq.) intelliximus.

Hic fateamur necesse est, quod supra jam exposuimus, non fieri posse nisi *ex vocatione divinā*, ut in Spiritum sanctum peccetur. Quisque per evangelium vocatus, qui, quamvis audiverit vocem Spiritus sancti, poenitentiam veram fidemque recusat, peccatum illud committit et committere cogitur, nisi tempore ad gratiam impetrandam divinitus sibi dato ad fidem convertitur. Deum autem omnibus vocatis hoc ipsum tempus vitae terrenae praestituisse, quo ad fidem et gratiam redeant, jam capite superiore demonstravimus (cf. s. p. 93 sq. et 123 sqq.) Christianis nulla post mortem neque conversio²⁾, neque purificatio³⁾ opus

1) Ita apud Gerhard I. coll. „De amissione fidei per peccata.“ T. VIII. loc. 18 c. 9. Cf. „De peccato actuali“ c. 24, p. 109. Baier I. c. P. II. c. 3. § 24. Koenig: Theol. posit. P. II. § 158. Buddeus, I. c. III. c. 2. § 34.

2) *Fieri posse*, ut Christiani etiam post mortem convertantur, omnes utique doctores apocatastatici docent, sive ἀποκατάστασις absolutam sive hypotheticam profitentur. Cf. supra, p. 15, not. 1.

3) Koenig loc. coll. p. 246 sq. „Es muss auch jenseits noch (für den gläubigen Christen) verschiedene Läuterungen geben in Beziehung auf

est. Sententia eorum, qui Christianos vocatos post mortem purificandos esse statuunt, profecta non est nisi ex quādam justificationis theoriā, quae ad Pelagianismum inclinat. Quamvis enim omnes Christiani, quod ad vitam eorum proprie subjectivam attinet, hac quidem in terrā nunquam peccato careant, nihilominus tamen *in Christo per fidem justi sunt*¹⁾. Quicumque in Christum credens a vitā discesserit, is post mortem statim apud Dominum erit, per sanguinem Christi purificatus, sine ullo altero purificationis processu, quam quem per fidem justificatus hac in vitā inierit. Conferendi sunt de hac re loci scripturae sacrae, qui beatam fidelium cum Christo commorationem statim post mortem ineundam testantur²⁾: qui loci exstant in Phil. 1, 23. Lus. 23, 43; 2 Cor. 5, 1—4. Act. 7, 59. Apoc. 14, 13.

Secundum judicium quidem humanum multi sane Christiani, qui vocati sunt, hac in vitā minime ad ullum

Irrthümer und noch übriggebliebene Unvollkommenheiten.“ — ! — Kern, Christliche Eschatologie, p. 47 atque p. 114: „Da in diesem Leben bei Keinem die Nachwirkungen der Sünde aufgehoben sind, sondern die Sünde immer nur im Verschwinden begriffen ist: so muss es auch für diese jenseits einen Reinigungs- und Läuterungszustand geben, in welchem der *Process der Entsündigung* sich vollendet. Denn das Sündhafte im Menschen muss absolut aufgehoben werden.“ — His verbis manifesto significatur reditus ad purgatorium Romanum, quod etiam a Fr. v. Meyer graviter defenditur. (Blätter für höhere Wahrheit VI. pag. 233.). Cf. Luetkemüller I. c. pag. 124. Gueder I. c. p. 330: „Will also Jemand dem Zwischenzustand für die im Herrn Sterbenden die Bedeutung eines *Läuterungsortes* beimessen, so können wir nicht finden, dass er in einem Irrthum befangen sei.“ — ! — Cf. etiam: „Betrachtungen von dem mittleren Zustande der Seelen“ cet. p. 109. — J. D. Schaefer: Ewiges Evangelium 1725 § 53. — Jung Stilling: Apologie der Geisterkunde p. 42 et 55. — Steinbeis I. c. p. 42 sq. — Tholuck's lit. Anzeiger 1848, p. 38 et a. pl.

1) Ströebel igitur (Zeitschrift für Luth. Theol. 1855. III. p. 509) recte ait: „Ein Christ muss wissen, dass er seines Heilandes Blut mit Füßen tritt, wenn er von einem unterirdischen (geistigem oder leiblichem) Feuer die Reinigung seiner Sünden erwartet.“ Cf. I. c. p. 513.

2) Weizell I. c. p. 957 hanc rem negat, sed parum idoneis de causis. Cf. contra eum Mueller in ephemer. Stud. und Krit. 1835, III. p. 787 sqq.

discrimen venire, immo in torpidâ quadam ambiguitate aetatem consumere videantur. Sed hac de re fatemur, *nos* quidem *homines* corda ac renes tentare non posse. Sunt certe, qui coram hominibus quidem justî appareant, coram Deo autem inter antichristos perfectos habeantur. Exstat enim dimidia quaedam incredulitas, quae judicium (*κρίσις*) in semet ipsâ contineat atque vi internâ homines ad eventum extremum apostasiae cogat et perpellat. Concedimus, sane quosdam homines esse mentis etiamnum dubiae et incertae, in quibus insciis aliqua fidei quasi scintillula gliscat, quique, etiamsi Christiani sint, in hac tamen vitâ nihil paene de evangelio vel audiverint, vel cognoverint¹⁾. Hos quidem Deus jam perspiciet atque — nisi alias — in *mortis agone* ad discrimen *movebit*. Omnibus vero, per evangelium vocatis, haec valet lex suprema: Qui non credit in Christum atque in eâdem incredulitate usque ad finem perseverat, — damnabitur (Marc. 16, 16), quoniam voci gratiae in Christo per Spiritum S. revelatae usque ad finem renisus est. Quanti mors momenti sit hominibus in terra jamjam vocatis, evi-

1) Per se intelligitur, si quis inter homines Christianos, uti assolet fere in urbibus magnis, re verâ adoleverit ita, ut nunquam doctrinâ Christianâ eruditus sit, neque unquam de Mose atque prophetis audiverit, neque praedicationem ullam evangelicam perceperit, hunc quidem *vere* vocatis adnumerari non posse. De hoc idem dicendum est, quod infra (b) de ethnicis explicabimus. Verumtamen non est, quod temere quemlibet Christianum, *qui a verbo divino sese removerit*, vocatum non esse existimemus. — Neque minus proprie nobis judicandum videtur de infantibus non baptizatis. Hi videlicet vocati sunt. Et quum, si infantes moriuntur, nimirum de commissio in Spiritum sanctum peccato agi non possit, — fateamur oportet, infantes post baptismum mortuos beatitudinem esse nacturos, quia baptizati sint atque credant (Matth. 18, 6). Hinc vero minime negamus, *πολυποίκιλον* Dei *σοφίαν* post mortem infantum viam rationemque inituram esse, quâ eos usque ad *ἡλικίαν τοῦ Χριστοῦ* provehat (de infantibus mortuis cf. Mueller L. v. d. S. II. p. 350 sq.). De infantibus nullo accepto baptismo mortuis — videas infra p. 137 sq.

denter proficiscitur ex gravi ac severo Domini monitu, qui nos cavere jubet ἀποθανεῖν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν (Joh. 8, 24). Mors enim saepe majorem quodammodo amplectitur vim decretoriam quam multi anni vitae sine ullo fortasse luctamine actae.

b.

Jam igitur, si eos respicimus, qui hac in vitâ evangelium de Christo *non* acceperint, ante omnia faciendum nobis est discrimen inter *foederis veteris participes* atque *ethnicos*: alteris enim vera est salutis revelatio, alteris nulla.

Quaestio, num participes foederis veteris in Spiritum sanctum peccare potuerint, saepius adjuncta est ad disceptationem eam, num *Pharisaei* idem peccatum commiserint. Ex ipsis verbis Matth. ev. 12, 31 aliisque locis similibus quaestio illa difficile persolvi posse videtur. Dogmatici vetustiores, qui supranaturalismum profitentur (in his Reinhard, Mosheim, Doederlein, Ammon cet.), atque recentiores quidam¹⁾, imprimis Harless²⁾, loco apud Marcum obvio innituntur, quo scriptum est de Pharisaeis: ὅτι ἔλεγον· πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει. Ex hisce verbis adjunctis illi certo concludunt, ipsos Pharisaeos idem peccatum commisisse. Quae tamen verba Domini aliam atque sinceram sibi notionem vindicant, si Dominum, quâ voce adhortatus erat Pharisaeos, hac eos, ut a peccato in Spiritum sanctum caverent, *praemonuisse* intelligimus. Nam illi ipsi animos suos obduratos sane ad peccati fastigium prope adverterant „impurum in Christo spiritum inesse“ dicentes. Omnino ex illis a Marco commemoratis apparet, Pharisaeos neutiquam, uti

1) In his Knapp, Glaubenslehre II. § 84, p. 92. — Steudel, Dogm. 218. — Boehmer, die christliche Glaubenswissenschaft. Vol. I., p. 300.

2) Harless, Ethik, p. 130 sq.

Olshausen multique cum eo recentiores contendunt ¹⁾, ab hoc peccato plane liberos ducendos esse. Nostrum non est, de casu hoc singulari *decernere*: quâ in re Neander et Mueller ²⁾ optime probaverunt, ad formam et conexum sententiae a Christo editae quod attineat, quaestionem illam specialem minime certo dijudicari *posse* ³⁾.

Si animo perlustraverimus ea, quae supra exposita a nobis sunt de conditione, quâ blasphemia in Spiritum sanctum committi queat, facile intelligemus, spectatâ revelationis ratione, quam T. V. proponit, peccatum in Spir. Sanc. plane perfici omnino non posse. Deest enim suprema ac summa spiritualis revelatio, quae in Christo demum et post ejus glorificationem perpetrari potuit. Sane etiam in foedere vetere quaedam exstat vocatio per Spiritum sanctum (v. supra p. 55 sqq.), nec vero sancta illa *regenerans* revelatio spiritualis. Quam ob rem Tholuck verba, quae in Joh. 7, 39 leguntur, recte attulit, inter participes foederis veteris summum peccati fastigium perfici non potuisse demonstraturus.

Nihilosecius in V. T. *re verâ* exstat gratia revelata. Lex atque evangelium mutuâ inter se ratione conjunguntur (ἔχουσιν γὰρ Μωϋσέα καὶ τοὺς προφῆτας. Luc. 16, 29). Jam ex foedere vetere, quicunque praedicationi divinae *credebant*,

1) Conf. Olshausen Comm. a. h. l. — Rieger: Betrachtungen über das N. T. edit. II. 1833, vol. I., p. 107. — Nitzsch, System loc. coll. — Grashof, Gurllit, Tholuck II, cc. Ceterum Tholuck l. c. ad sententiam nostram se inclinat, quum locum in Joh. 7, 39 obvium simul respiciat.

2) Conf. Neander, Leben Jesu cet. p. 488 sqq., ubi connexus rerum luculentissime explicatur. — Mueller l. c. II. p. 577.

3) Schaf (p. 53) praepropere argumentatur, quum ex dictis Domini monitoriis, quae sequuntur (v. 33—39) elucere censeat, Pharisaeos peccati fastigium nondum attigisse. Ipsi iis, qui insanabiles videntur, Domini admonitiones maximi momenti sunt. V. supra p. 93 sqq.

beatificati (Hab. 2, 4; Jerm. 5, 13; Jes. 28, 16; Ps. 25, 3; Rom. 10, 11), qui eam adspernabantur, perditum sunt (Ebr. 3, 18. 19; 4, 6). — Obluctatio perpetua incredula, quâ lucem revelationis testamenti veteris impugnabant, indolem *obdurationis* nobis praebuit (pag. 68). Is vero status est, qui *proclivitatem* ad peccatum in Sp. S. *perfectam* involvit. Itaque ex disquisitione nostrâ ad id continuatâ eo progredimur, ut fateamur, quaecunque ecclesiae V. T. membra Spiritum Dei sanctum impenitentia et incredulitate offenderint (Jes. 63, 10 cet.), quicunque igitur hac in vitâ revelationis modo, qualis in T. V. statuitur, reluctati fuerint, eos ipsos in statum obstinationis se transtulisse, quem peccatum in Spiritum sanctum *necessarie* subsequatur, *quum primum futurum sit, ut evangelium de Christo iis prope admoveatur*. Iisdem illis praedicatio apud inferos, quâ omnium V. T. *fidelium* spes ac desiderium explebitur, nimis damnifera erit neque eos maturabit nisi ad iudicium supremum. Re verâ igitur fieri posse, ut *increduli* V. T. in statu intermedio ad fidem convertantur secundum ea, quae in Luc. 16, 26 (Ebr. 3, 18) tradita sunt, *non* possumus concedere.

Alia vero conditio est ethnicorum atque infantum eorum, qui non baptizati moriuntur. Hos quidem manifestum est in hac terrâ vocatos non esse, neque ullo modo sanctam revelationem spiritualem ad eos accessisse. Ergo fieri non potest, ut intra limites vitae ethnicae peccatum in Spiritum sanctum committatur, ut omnino peccatum ad maturitatis fastigium perveniat. Recte igitur ait Kliefloth ¹⁾: „Man wird zugeben müssen, dass für sie (ungetaufte Kinder und

1) Liturgische Abhandlungen I, p. 195.

unberufene Heiden) der Tod nicht ein Gericht sein kann, wie für uns Berufene, weil für sie nicht wie für uns das Leben Gnadenfrist war; dass es sich bei ihrem Sterben nicht wie bei dem unsern um das Gehen entweder in die Seligkeit oder in die Verdammnis handelt, kurz, dass es für sie, aber nicht für uns hier Berufene, dort allerdings einen Mittelzustand giebt, in welchem die göttliche Güte und Allmacht an ihnen, die weder verdammt noch selig gestorben sind, ihre Gnadenverheissung nachträglich erfüllt und sie in uns unbekannten Wegen zum Heile beruft.“ Jam diximus scripturam sacram quodammodo monere, ethnicis illic vocationem instare, at vero — *quod sane respiciendum est* — *vocationem non tantum ad beatitudinem, sed eam, quae omnino ad discrimen eos propellat.*

Quod discrimen ethnicis, praedicato illic evangelii verbo, *ex iis praecipue* pendebit, *quae vivi in hac vitâ illi fecerint.* Vidimus, ipsis quoque ethnicis Dei revelationem adesse, in quam vel credentes vel increduli se habere possint. Ex hac eorum ratione quale statu intermedio flat discrimen pendebit. Quicumque ethnici (soli Deo cogniti sunt) hac in terrâ revelationem divinitus sibi oblatam (Rom. 1, 19. 20) non adspersati sunt, sed eam observarunt, qui conscientiam in animis libidine effrenatâ atque *φιλαντία* superbâ non *represserunt*, in quibus igitur „scintillula“ vitae divinae *extincta* non est, — hi illic desiderium suum incertum, praesagum expletum nanciscentur. Nam τῷ κυρίῳ πάντων ἐν παντὶ ἔθνεϊ ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἐστίν (Act. 10, 35. 36). Quicumque pro mensurâ revelationis sibi datae pietatem erga Deum atque justitiam quandam exercuerint (Act. 10, 3), qui „Deum ἀγνοῦντες venerati fuerint“ (Act. 17, 23), hi a Deo accipientur, *simulatque credentes*

evangelium de Christo acceperint (id quod a Cornelio — Act. 10 — factum est; cf. v. 4). Quod, uti facile intelligitur, *fieri non poterit sine salutis ordine, neque sine ullo necessario et gravi poenitentiae luctamine atque dolore.* Quapropter illic quoque multi, qui hic dicuntur ethnici moribus iusti ac severi (sicuti Stoici permulti), perdi poterint, nisi animos suos evangelio frangi patientur. Veritatis enim studium naturâ insitum, quale ethnicorum fuit, confundendum non est¹⁾ cum amore veritatis aeternae, quae in Christo revelata est. Plurimum sane inter utrumque distat. Homo enim naturalis ad Christum pervenire non potest, nisi fractâ vetere, quae in ipso est, Adami naturâ. Necesse est eum *κρίθῃναι κατ' ἀνθρώπους σαρκί* (2 Petr. 4, 6). Constat igitur, hac opinione nostrâ vim et gravitatem admonitionis divinae ad poenitentiam non minui. Ipsis quoque ethnicis ordo Dei non evertitur, ipsi quoque illi beatificari non possunt nisi per poenitentiam ac fidem, adjuvantibus, quae divinitus instituta sunt, mediis salutis²⁾. Quicumque autem ethnici

1) Id quidem manifesto facit Koenig, qui (p. 220) haec refert: „Wer als Heide die Wahrheit als Wahrheit liebte und liebt, der liebte und liebt eigentlich bereits und ursprünglich Jesum Christum!“ Quid tandem opus est etiam conversione et regeneratione? Haec est mollis illa, quam Zwingli tuetur, sententia rationalis, pelagiana! Neque gravior ea est sententia, quam Luthardt proposuit loc. coll. Conferenda est commentatio in ephemeridibus Deutsche Zeitschrift, 1851, quae inscribitur: „Besteht wirklicher Heilsbesitz auch ausserhalb des Zusammenhangs mit Christo?“

2) Non possumus concedere, veterem illam, bene probatam sententiam: „Extra ecclesiam nullam esse salutem“ hinc ad irritum redigi, — id quod Gueder (p. 380) ac praesertim Koenig (Höllenfahrt Christi, p. 211 sqq.) contendunt. Koenig mirâ quadam ac paene stolidâ ratione sententiam a Luthero de hac re dilucide explicatam, quae extra ecclesiam salutem inveniri non posse statuit, in pejus vertere conatur. Perperam enim ille iudicat, hac quidem sententiâ, quam nimis modum excedere ait, quoslibet ethnicos in damnationem dari. Is vero error est. — Sententia illa nihil sane aliud significat, nisi quod in Act. 4, 12 proditum est: „Extra Christum nulla salus.“ — Ubi enim Christus est ejusque Spiritus sanctus, ubi sunt, qui in Christum credant, ibi ipsa est ecclesia. „Ubi Spiritus sanctus, ibi ecclesia,“ jam ait

hac in terrâ animos sibi adversus conscientiam obdurarunt omnibusque sese peccatis dederunt, quorum Rom. 1, 21 sqq. (Eph. 4, 19) imagines praebet, — his quidem ex illâ praedicatione vix aliqua spes relinquitur. Qui etiam si in terrâ peccati maturitatem nondum adepti sunt, certe tamen, quam hic inierunt peccandi rationem, eandem illic continuabunt. Sed evangelium praedicatum hanc in iis vim habebit, ut in peccatis suis sese obfirmant. Lux splendida revelationis animos eorum obscuratos (ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία) ad teterrimam caliginem propellet, quoniam γινόντες τὸν Θεὸν οὐκ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν. Hoc fortasse ipsis iis ethnicis accidet, qui coram hominibus sapientiae laude efferuntur (φάσκοντες εἶναι σοφοί Rom. 1, 22; cf. 1 Cor. 1, 19. 20), Tum Deus hominum corda discernet. Mens humana nihil certi in eâ re statuere debet. Modo id certum est, ethnicos apostatas praedicato evangelio ad peccati maturitatem propulsum iri, quum futurum sit, ut evangelium adspernentur atque blasphemias in Spiritum sanctum conijciant.

C.

Sententiam a nobis explicatam re verâ ex scripturae sacrae contextu universo deductam esse, satis denique probatur, si consideramus, omne hominum genus, quatenus gratiam divinam accipere nolit, peccatum in Spiritum sanctum *necessario* commissurum esse.

Genus hominum, quippe cujus est natura et indoles corrupta, nimirum irae divinae obnoxium est, sed in Christo, altero ipsius Adamo, ab aeterno Deo gratum et acceptum est. Idcirco tota salutis oeconomia in Christo id spectat, ut cuncti

Irenaeus, ergo etiam, ubi Spiritus sancti de Christo praedicatione fides ethnicorum non vocatorum apud inferos efficitur, ibi exstat „societas fidei et Spiritus sancti.“

homines ad finem propositum communitatis cum Deo adducantur, ut unum constituent *σῶμα πνευματικόν*, in quo Christus sit caput, pii autem divinitus redempti per fidem in Christum viva sint membra in ejus corpore. Multitudo vero hominum, qui huic corpori sese injungi non patiuntur, quia fidem recusant, — a Deo, Spiritu sancto, per criticam ejus revelationis vim ad discrimen propellendi sunt (v. supra p. 93 sqq.). Repugnatio hominum contra evangelium magis magisque accrescet atque in plurimos manabit, donec tandem „massa perditionis“ ad fastigium peccati obdurati processerit¹⁾. In hoc fastigio peccati, ad quod multitudo illa hominum infidelium propelletur, *unum* inest *commune*, quod *formis* sese offeret *propriis variis indutum*, et iis quidem, quae multis scripturae sacrae locis, ac praesertim in apocalypsi planissime praesagiuntur. Commune illud est, quod tempore extremo malum formâ sese induet *doctrinae antichristianae blasphemantis*, quae *poenitentiam* atque *fidem pertinaciter* recusabit. Impia hominum pars in exitu dierum insignietur peccato quasi coacervato et communi in Christum et Dei Spiritum sanctum commisso. Tum demum, quum universis praedicatum fuerit evangelium de Christo, fieri potest atque futurum est, ut illorum peccatum indolem damnabilem *antichristianam* nanciscatur (Matth. 24, 14). Illa, quae dicitur, ἐσχάτη ὥρα πολλοὺς ἀντιχρίστους feret (1 Joh.

1) Cf. de hoc mali incremento librum ab Auberlen conscriptum: „Der Prophet Daniel und die Off. Joh.“ Basel 1854 p. 201, ubi scriptum est his verbis: „Die Sünde ist ein Gift, welches durch die Jahrtausende hin allmählig sich ausbreitet und in den Organismus der natürlichen Menschheit immer tiefer eindringt, denselben zerfressend und depotenzirend. Nicht steht auf einmal die dickste Finsterniss neben dem reinen Lichte, sondern auch hier zeigt uns die Bibel einen organischen Prozess, eine stufengängige Entwicklung vom Falle Adams bis zum Antichrist.“ Cf. p. 227 sq. de imperio Romano, quod, opposito revelationis fastigio in Christo, indolem mali adaucti prae se fert; cf. quoque Baumgarten, Apostelgesch. P. I., p. 279.

2, 18), qui mendaciis suis veritatem aeternam occultabunt. Nam: τίς ἐστιν ὁ ψεύστης εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν (v. 22; cf. cap. 4, 3. 2 Joh. v. 7). Jesum Christum, qui iis praedicabitur, illi *ignorabunt* vel *negabunt*. Veritati non credent (μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ), sed gratam sibi habebunt injustitiam (εὐδοκῆσαντες τῇ ἀδικίᾳ 2 Thess. 2, 12. cf. Matth. 24, 12. 2 Tim. 3, 1). Quoniam ipsi in templo Dei assidunt atque Deum sese esse putant (ἀποδείκνοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν θεός 2 Thess. 2, 4), Spiritui divino ejusque evangelio obtemperare nolunt. Ideo se adjungunt ταῖς διδασκαλίαις δαιμονίων (1 Tim. 4, 1) atque *poenitentiam fidemque* recusabunt. Propterea scriptum est de iis: „οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν“ (Apoc. 16, 11. 21; cf. cap. 9, 20), nempe qui usque ad finem, in ultimis illis miseriis, ad poenitentiam non vertuntur. Simulque de iis proditur (e. g. 1 Tim. 4, 1): ἀποστήσονται τῆς πίστεως, — perseverabunt in ἀπιστίᾳ usque ad finem.

Hic vero eorum communis status internus necessario apparebit blasphemando: ἔσονται γὰρ ἄνθρωποι φίλαντροι, βλάσφημοι, διάβολοι (2 Tim. 3, 3; cf. 2 Petr. 3, 2: ἐμπαῖκται. Jud. 8. 10. 18). Quamobrem in capitibus bestiae, quae est symbolum hominum generis a Deo alienati, inscripta sunt ὀνόματα βλασφημίας (Apoc. 13, 1). Eadem bestia, uti scriptum est, ἔχει στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίαν (v. 5). καὶ ἤνοιξεν τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν θεόν, βλασφημεῖσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ (v. 6). — Atque singuli homines apostatae, qui bestiam adorant (Apoc. 16, 9) inter cruciatus ac tormenta novissimi temporis βλασφημεῖσαι dicuntur τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ (יהוה שם). Ipsa Babylon meretrix magna ad blasphemiam sese adjunget (Apoc. 17, 3), atque

pseudopropheta κατ' ἐξοχὴν vim blasphemam spiritus diabolici se praebebit (Apoc. 13, 11: ἐλάλει ὡς δράκων). — Ex omnibus hucusque dictis elucet, commune illud in μυστηρίῳ τῆς ἀνομίας atque in ἀνθρώπῳ τῆς ἁμαρτίας in exitu dierum nihil aliud fore nisi eam, quam jam supra (p. 87) *communem* peccati in Sp. S. naturam cognovimus, impenitentiam scilicet perpetuam atque incredulitatem usque ad finem, blasphemando in Dei et Christi Spiritum S. manifestatam.

Sicut vero in hominibus singulis (cf. p. 84 sqq.), ita quoque in omni hominum genere desciscente, si ingruet finis dierum, *forma* peccati hujus in Spiritum sanctum communis *varia* erit atque *diversa*. Uti jam ex iis perspicitur, quae exstant in 2 Tim. 3, 1—8, malitiam quibuslibet in rebus nefariis, iisque et maxime variis se manifestaturam, ita ex ipsis Domini orationibus eschatologicis atque ex apocalypsi apparet futurum esse, ut diversas ac proprias quasdam formas fundamentales malitia extrema antichristiana praebeat. Quae quidem non alia erit nisi partim potentia illa hujus mundi, carnis secure, partim philosophia pseudoprophetica spiritu suo elata, partim ecclesia fallax, spirituales formas simulans, pietatem erga deum *mentiens*. Quas tres diabolicas apostasiae extremae formas Auberlen optimo, ut mihi videtur, jure quasi tribus Christi muneribus (regio, propheticum et sacerdotale) — prorsus oppositas esse significat ¹⁾.

Antichristianismus atque Pseudochristianismus inter se consociabuntur. Adoratio bestiae atque fornicatio altera alteri sese applicabit (Apoc. 17). Securitas carnis atque *φιλαυτία* (1 Thess. 5, 3 seqq. cf. Matth. 24, 37 et loc. sim. Luc. 17,

¹⁾ Cf. Auberlen l. c. p. 317, cf. quoque Zeller Monatsblatt (Beuggen) 1839 Nr. 12: „Das Geheimniss Babylons“ und 1841 Nr. 5: „Das Antichristenthum in seiner Ausbildung vor dem grossen Tage Christi.“

26. 27. 1 Petr. 3, 20) conjungentur odio atque bello infesto adversus regnum divinum (Matth. 24, 9. cf. Marc. 13, 9. Luc. 21, 12. Apoc. 13, 7; 11, 7; 17, 14). Sapientia autem hujus mundi, ad pseudoprophetiam redacta (Apoc. 13, 11 seq.), cum mundi imperio carnali sese consociabit. Falsi Christi atque prophetae falsi (Matth. 24, 24), indutâ pietatis specie (2 Tim. 3, 5), in publicum prodibunt. Atrocissima vero peccati illius forma comparebit in fornicatione pseudochristianâ, quae insignissimam prae se feret indolem ἀποστασίας (2 Thess. 2, 3), quippe in qua infidelitas adversus Dominum, Israël's Deum, cum specie fallaci magnitudinis spiritualis sese conjunxerit. Hoc est μυστήριον, haec est Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ βδελυγμάτων τῆς γῆς (Apoc. 17, 5), de qua dixit Johannes: „Καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα (v. 6). Nam in ea potissimum cumulatür illud μυστήριον τῆς ἀνομίας (2 Thess. 2, 7) ¹⁾.

Ita igitur, quod in hominibus singulis apostatis peccati fastigium esse agnovimus, *latiorem ambitum capere probatur in atrocissimâ illâ, cujus indoles quidem una, forma autem diversissima est, apostasiâ massae perditionis, in Spiritum divinum peccantis* ideoque ad diaboli regnum sese adjungentis. Relinquitur modo haec magni momenti quaestio: qui tandem futurus sit fructus fatalis ejusmodi flagitiorum, qualem sancta Dei omnipotentia atque justitia, de iis victoriam sit reportatura.

1) Alienum est hoc loco accuratius perquirere, quanam ista Babylon meretrix intelligenda sit. In universum nos quidem contra sententiam, quam vv. dd. Ebrard (Off. Joh. p. 409. 455), Hengstenberg (Off. Joh. II. p. 240 sqq.), Hofmann (Weiss. u. Erf. II, 321 seq., Schriftbeweis II., 2. p. 641 sqq.) de eâ re proposuerunt, viro doct. Auberlen (loc. coll. p. 275 sqq.) adstipulamur, qui fornicationem non esse nisi spirituales a Domino apostasiam significat. Et sane, communitas cum Domino connubium est spirituale, sejunctio ab eo et infidelitas pro fornicatione habendae sunt. Sed apertissime eidem auctori adversamur in eo, quod *ecclesiam visibilem* Babylo ni meretrici parem esse posuit (p. 280, 285, 287, 294, 378, 429).

PARS TERTIA.

De peccati in Spiritum sanctum fructu et poenâ aeternâ.

CAPUT V.

De peccato in Spiritum sanctum solâ damnationis causâ.

Ex iis, quae continuatâ ad id disquisitione collegimus, et ea ipsa, quae in tertiâ et postremâ hac nostrae commentationis parte argumentanda nobis sunt, per se jam intelliguntur. Sequitur ex totâ peccati in Spiritum sanctum definitione, quam supra proposuimus, idem illud peccatum damnationem aeternam efficere, quoniam eum efficiat peccati statum, qui nec finem ullum capiat, neque capere possit (cf. p. 80 sqq. et p. 74.). Sequitur vero etiam ex illâ, quae explicata a nobis est (p. 92 sqq.), ratione efficacis gratiae divinae, judicium supremum non prius accedere posse, quam omnis spes redimendi peccatoris evanuerit. — Itaque in hac commentationis parte *modo breviter ac summatim*, prae lucente nobis scripturâ sacrâ, fructus in aeternum valentes, poenamque iis hominibus, qui ad hoc peccati fastigium pervenerint, divinitus propositam necesse est contemplerur.

Proximum hoc in capite est, ut doctrinam de damnatione nimis rigidam atque prolatam ad justos limites

rejiciamus. Quamobrem demonstrandum nobis est, a) damnationem accedere non posse, nisi peccato ad maturitatem, fastigiumque perducto, seu (quod idem est) *neminem damnari, nisi in Sp. S. peccantem*. Quod deinde evidenter nobis probabitur b) *judicio divino universali de genere hominum desciscente* atque c) *judicio particulari*, quod Deus de singulis hominibus habiturus est.

α.

Satis frequens et praesertim a veteribus dogmaticis reformatis, qui doctrinae de praedestinatione traditae favent, recepta est sententia, quae statuit, Deum *solius peccati hereditarii causa quemvis hominem judicio justo subdere posse*. Cognovimus quidem jam supra (cap. I. a.), particulam veri in hac sententiā inesse, quoniam quilibet homo peccans *τεκνὸν* sit *φύσει ὁργῆς*. Verumtamen, si redemptionem omnibus, toti mundo obtigisse tenemus, eandem sententiam rigidiorē minime veram esse arbitramur. Redemptio universalis atque gratia voluntatis divinae universalis causae nobis sunt, ut quam certissime defendamus, a Deo neminem damnari, nisi qui pertinaciter gratiam sibi oblatam repudiaverit i. e. peccatum in Spiritum sanctum commiserit. Beza, qui determinismo particulari favet, constanti nimirum ratione ducitur, quum non omnes reprobato hoc peccatum committere contendat¹⁾, quia ad ipsos damnandos peccatum originale jam sufficiat. Haec sententia nimirum ab iis defenditur, quicumque (uti Calvin²⁾ et Beza) damnationem quum ethnicis non vocatis tum infantibus non baptizatis praestitutam

1) Cf. I. c. ad loc. 1 Joh. 5, 16. Cf. eandem sententiam ap. Heidegger, Corp. theol. Christ. P. I. p. 358 sq.

2) Cf. locos huc pertinentes, pag. 17, adnot. 2.

esse docent. Nam infantes non baptizatos propter ipsum peccatum, quod iis naturā inhaereat, ethnicos non vocatos, quum gratia iis oblata non sit, inter reprobato atque in aeternum a Deo rejectos numerandos esse¹⁾. Quae res non solum ejusmodi est, cui mens Christiana evangelica reluctetur, sed evidenter etiam repugnat justitiae divinae, quae, si illorum staret sententia, *omnes* omnino homines rejicere deberet, quum omnes homines, si quidem non vocarentur, alter alteri pares essent atque in eandem omnes perniciem dari deberent. Quare Steffens²⁾ sententiam illam „die abscheulichste, die je hat ausgesprochen werden können“ jure appellat. Hinc enim et vis redemptionis magnifica et sancta iudicii divini justitia negatur atque evertitur.

Sed et multi ex dogmaticis Lutheranis³⁾, qui ad orthodoxiam veterem inclinant, ipsos quoque non vocatos damnationem accepturos aut saltem accipere *posse* arbitrantur. Quae sententia dogmaticorum Lutherano minime ad particularismum ullum referenda est, immo potius partim eo explicari potest, quod viri illi doctrinam de statu intermedio atque futurā in eo conversione rejiciunt, ergo etiam quoslibet sine fide mortuos perditum iri statuunt, — partim eo praecipue, quod dictum illud „*extra ecclesiam nullam salutem*“ perperam ad ethnicos transferunt. Quamobrem ipse Luther dicto illo, quod extra ecclesiam christianam nihil in terrā salutis inveniri posse significat, sententiam suam firmatam esse voluit, quam in catechismo majore⁴⁾ hisce verbis pro-

1) Cf. Contra ea Thomasius, Christi Person und Werk, I. p. 267: „Wirklich von Gott verworfen wird Niemand um der Erbsünde willen allein.“

2) Steffens, Relig. philos. II. p. 242 sqq.; cf. de Valenti Eschat. p. 70.

3) Cf. locos singulos p. 17, adnot. 2.

4) Cf. Edit. Mueller p. 460.

didit: „Proinde ii articuli nostrae fidei nos christianos ab omnibus aliis, qui sunt in terris, hominibus separant. Quicunque enim extra christianitatem sunt, sive gentiles, sive Turcae, sive Judaei aut falsi etiam christiani et hypocritae, quamquam unum tantum et verum Deum esse credant et invocent, neque tamen certum habent, quo erga eos animatus sit animo, neque quidquam favoris aut gratiae de Deo sibi polliceri audent aut possunt, quamobrem in *perpetuâ manent irâ et damnatione*.“ Nos quidem concedere non possumus ¹⁾, certis ac manifestis verbis hoc loco damnationem aeternam significatam esse. Nam ex contextu argumentationis docemur, Lutherum certis tantum verbis illud gravissimum dicere voluisse, extra Christum nullam esse salutem, ergo gentiles, quum Christum non habeant, beatos fieri non posse. Nam pergit ita: „Neque enim habent Christum Dominum, neque ullis Spiritus sancti donis et dotibus illustrati et donati sunt“ ²⁾. Sed tamen illis verbis falsa subest opinio, ea scilicet, ac si damnatio omnino accedere possit, ubi nulla jam adsit maturitas peccati. Hâc falsâ opinione, quam magis minusve mutata omnes paene dogmatici veteres repetivisse videntur, iidem ipsi adducuntur, ut infantibus non baptizatis atque gentilibus non vocatis *gradus mitiores* damnationis attribuant. Hollaz ³⁾ haec

1) Sicuti Koenig l. c. p. 211 sq. vult.

2) Hoc argumentum verum sententiae Lutheranae fortissime tenendum nobis est quum adversus Zwingli (cf. p. 17, not. 2), tum adversus eos, quicunque viam rationis ingrediuntur, in his Spinoza, qui (ep. XLIX), cum Lutheri dictis omnino discrepans, haec refert: „Quod ad Turcas et reliquas gentes attinet, si Deum cultu justitiae et caritatis erga proximum adorent, *eosdem spiritum Christi habere credo*. Cf. Eberhard, „Neue Apologie des Socrates“ I. p. 449 sqq. Lessing, Opp. VI, p. 287. Strauss, „Christl. Glaubenslehre,“ II. p. 273 sqq.

3) Cf. l. c. p. 990. Hollaz — uti supra (p. 40 sq.) demonstravimus — falso affert locos, qui exstant in Matth. 11, 24; 23, 15. Luc. 12, 47. His locis

profert: „Poenae infernales differunt *gradibus, pro peccatorum qualitate et mensurâ*.“ Unde sequeretur, nonnullos igitur damnari, quorum peccatum levius sit quam aliorum. Ubi vero levius est peccatum, ibi semper etiam pro ratâ parte quaedam bona, ibi semper etiam elementum quoddam redemptionis capax in homine insunt. Ibi certatio boni cum malo nondum evanuit, conscientia etiam vis ethica est, quae postulat emendationem, residuum etiam Dei imaginis exstat, in quo gratia redemptrix efficacem se praestare possit. Quod vero ubi exstat, poena divina nunquam indolem prae se ferre potest criticam decretoriam (*κατάκριμα*), sed potius momentum etiam *τῆς παιδείας*, justitiae educatricis, necessario amplectitur ¹⁾. Judicium extremum decretorium ibi tantum accedere potest, ubi in peccatore nihil amplius est, quod emendetur et corrigatur. Sin aliter, judicium divinum non vera est *δικαιοκρισία*. Quod et ipsi cognoverant dogmatici veteres, quum veram illam sententiam proponerent: „*Defectus* gratiae non damnat, sed *contemptus*,“ aut „Non *ignorantia* sed *rejectio fidei* causa reprobationis.“ Contemptus autem et rejectio fidei in iis solum inveniuntur, qui, oblata sibi per evangelium salute, quamvis a Spiritu sancto admoniti, poenitentiam et fidem constanter recusant. Hi vero ii sunt, qui peccatum in Spiritum sanctum *committunt* vel ad peccati maturitatem a Deo propelluntur, — uti jam supra (in part. II., cap. 3, a) demonstratum est. His demum poena

etiam catholici Romani falsas illas, quas de limbo infantum cet. proponunt, opiniones probare conantur. Cf. Auberlen l. c. p. 328, qui et ipse gradus quosdam damnationis esse statuit. — Item quoque Hebart, Eschatol. p. 227, qui eosdem locos supra dictos testimonio affert. Schumann l. c. p. 57 et 158.

1) Id quod potissimum Kern commentatione suâ in „Tüb. Ztschr.“ 1840, III. p. 111 sqq. in suum usum accepit, ut *ἀποκατάστασιν* necessariam esse demonstraret.

vere judicans et condemnans ingruet; his demum sanctitas Dei per victoriam perfectam sese manifestabit atque in poenā et negativā et positivā vim suam exhibebit. Negativa („poena damni“) dicitur poena, quia Deus peccatores sibi ipsis atque ipsorum desperationi diabolicae ac separationi permittet, — positiva („poena sensus“), quia Deus sanctam ipsius omnipotentiam peccatoribus cruciatu aeterno et corporis et animae sentiendam objiciet. Jam igitur facile intelligitur, discrimen damnationis graduum exsistere non posse, quoniam discrimen graduum peccati non invenitur, peccati fastigio *in omnibus* perpetrato. Quapropter libri nostri symbolici minime quidquam praecipiunt de diversis damnationis gradibus¹⁾; praeterea simpliciter scriptum est in Confessione Augustanā (Art. XVII.): „*Impios homines ac diabolos* (utrosque pariter) condemnabit Christus, ut sine fine crucientur.“ *Impii* vero ii ipsi dicuntur, qui, oblatis sibi omnibus salutis subsidiis, pertinaciter persisterint in impenitentia et incredulitate, itaque peccatum in Spiritum sanctum commiserint.

Hanc quidem sententiam toto scripturae sacrae contextu confirmatam esse, proprie jam ex omni nostrā argumentatione, quam ad id produximus, praesertim ex iis patet locis, quos in cap. III. a., interpretati sumus. Quibus satis demonstratur, Deum omnes homines ad discrimen adducturum, eosque, si gratiam accipere nolint, ad peccati maturitatem propulsurum, ut *justum de iis iudicium habeatur*. Qui largitatem divinae patientiae et benignitatis et clementiae contemnit atque κατὰ τὴν σκληρότητα καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζει ἐαυτῷ ὄργην,

1) Sed gradus beatitudinis sane docentur (cf. Apol. Conf. ed. Mueller p. 146) et recte quidem, nam ejus rei testes sunt ii loci, qui leguntur in 1 Cor. 15, 41. Dan. 12, 3. Matth. 10, 41; 19, 28. Luc. 19, 17, 22, 30.

in eum ἀποκάλυψις δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ cadet (Rom. 2, 5. 2 Thess. 1, 5. Apoc. 16, 7; 19, 2). Ergo homines impenitentes iudicio justo afficientur, ἀπειθοντες scilicet τῇ ἀλλοθείᾳ (Rom. 2, 8). Profecto quidem scriptura sacra κρίσιν, κρίνεσθαι, κρίμα, idque etiam ante exortam peccati maturitatem adfore commemorat, sed illud tamen iudicium est, quod disciplinam, quod correctionem (παιδείαν) spectat, nec vero κατάκριμα est, neque κατακρίνεσθαι. Ita sane scriptum est in 1 Cor. 11, 32: „Κρινόμενοι ὑπὸ τοῦ κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὸν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν,“ — atque in 1 Petr. 4, 6: „ἵνα κριθῶσιν μὲν κατὰ ἄνθρωπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι.“ — Spiritus sanctus nimirum κρίσιν perpetuam, dum tempus etiam adest gratiae impetrandae, de hominibus impiis exercet, ut eos corrigat (Joh. 12, 31: Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου. Cf. 16, 8, 11). Sed κατάκριμα ibi demum ingruit, ubi *apostasia* patrata est, ubi homines in perpetuā incredulitate gratiam divinitus sibi oblatam repudiarunt. Hoc sensu proditur: Ὁ ἀπιστήσας κατακριθήσεται (Marc. 16, 16; cf. Joh. 3, 18: „Ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται.“). Ἀπιστία autem ibi tantum fieri potest, ubi praedicatio salutis antecessit. Quomodo enim credant homines in eum, de quo vix quidquam cognoverint (Rom. 10, 14)? *Ἦστις* vero non accedit nisi ἐξ ἀκοῆς, ἥ δὲ ἀκοὴ διὰ λόγου Θεοῦ (v. 17). Idcirco toto evangelio Johannis *iudicium* ad eos solummodo refertur, qui *lucem mundi adspersati sunt*. Leguntur enim haec in Joh. 3, 19: „Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς (Joh. 1, 5). Huic soli μένει ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, qui est ἀπειθῶν τῷ υἱῷ (Joh. 3, 36. Joh. 12, 46. 48. Joh. 15, 22. 24; 16, 9. Joh. 2, 9. 22. 23 cet.).

Sententia nostra, quae statuit, Deum ultimo discrimine

judicare nolle, priusquam peccati maturitas inciderit, evidentissima quoque perspicitur ex verbis propheticis in Jes. 42, 3 obviis, quae in ev. Matth. 12, 20 ad Christum transferuntur. Scriptum est hoc loco: „*Αἶνον τυχόμενον οὐ σβέσει.*“ Linum gliscens non exstinguet, i. e., ubi quasi scintillula vitae divinae etiamnum ardet, ubi salutis capacitas, si quidem mere passiva, etiam existit, ibi Deus vitam non exstinguet, neque hominem in aeternum condemnabit.

Denique illi praesertim duo loci, apud Matth. et Marc. obvii, quibus de blasphemiâ in Spiritum sanctum docemur, evidenter probant, praeter *βλασφημίαν τοῦ πνεύματος ἁγίου* omnia peccata non modo condonari *posse*, sed *certo etiam fore, ut condonentur*. In ev. Matth. 12, 31 haec exstant verba:

„*Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις,*“ — immo in ev. Marc. 3, 28 graviore vi haec proferuntur:

„*Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα καὶ αἱ βλασφημίαι ὅσας ἀνβλασφημήσωσιν.*“ — Ante omnia hoc loco nobis non licet vim definitam temporis futuri „*ἀφεθήσεται*“ ita imminuere, ut eam verbis nostris „posse“ vel „debere“ adjunctâ certâ conditione interpretemur ¹⁾. Forma temporis futuri, hoc sensu usitata,

quo non proprie res certo futuras sed modo res, quae fieri possint („*ethische Möglichkeit*“) exprimit, omnino non adhibetur ²⁾ nisi enunciatis interrogativis (Luc. 3, 10; 22, 49. Rom. 10, 14), aut antecedentibus hypotheticis (Jac. 2, 10. Rom. 9, 15 cet.). — Hic vero de certâ ac verâ agitur Domini *promissione* (Ἀμὴν λέγω ὑμῖν), quam quidem nobis non licet ad libidinem vertere aut imminuere. Uti priore, ita

altero loco verbum illud „*ἀφεθήσεται*“ manifestissime indicat, quod *certo futurum sit*.

Quod vero Dominus dicit, certo futurum esse, ut omnia peccata condonentur praeter blasphemiam in Spiritum sanctum, nulla in eo sententia mollis posita est. Temeritas hominum nihil ex eadem sententiâ neque adminiculi nec solatii capit. Nam hoc tantum inde sequitur, omnia peccata propterea condonatum iri, quod futurum sit, ut — nisi in peccatum adversus Spiritum sanctum transeant — cum *poenitentia* certo jungantur. *Poenitentia* et *fides* nimirum sunt et erunt, ex quibus venia peccatorum pendeat. Quaecumque vero peccata non ex poenitentia agnoscuntur neque ex fide condonantur, ea quidem omnia *necesse est* in peccatum obduratum impenitentiae et incredulitatis perpetuae blasphemantis *transeant*. Tum Deus iudicium justum facturum est de iis, qui cum ipsum et Filium et sanctum Spiritum contempserunt. Tum ille metet, ubi sementem fecit (Matth. 25, 24; cf. supra, pag. 123), et ubi semina malitiae maturuerunt ad messem (Apoc. 14, 18). — Hoc tempus maturitatis Deum *expectare*, ut iustâ ratione iudicet, evidenter patet ex eo iudicio, quod de universo hominum genere desciscente faciet.

b.

Scriptura sacra tempus illud, quo Deus promissum atque accedentem finem remoratur, nomine *temporis patientiae divinae* significat. „*Ὁὐ βραδύνει ὁ κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινος ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι*“ (2 Petr. 3, 9. Rom. 2, 4; cf. Hab. 2, 3. 1 Tim. 2, 4). — Hanc *μακροθυμίαν τοῦ κυρίου* ἡμῶν ii beatitudinem suam (*σωτηρίαν*) existimare iubentur (2 Petr. 3, 15), qui inde ad poenitentiam adducuntur atque tempus inde ad gratiam salutemque redeundi nanciscuntur. Sed omnibus

1) Cf. supra p. 18, adnot. 3.

2) Cf. Winer Gramm. edit. IV. p. 255.

iis, qui ad poenitentiam adduci recusant, idem temporis patientiae divinae fatale est. Nam eodem tempore malitia manifestia evadet ac denique ad diabolicam usque obdurationem augebitur¹⁾. Homines universi, qui diabolum sibi principem et antichristum sibi caput habent, paullatim maturerent ad statum peccati obduratum, qui patientiae divinae finem imponit. Tum generi hominum desciscenti δικαιοκρισία θεοῦ ingruit. — Imprimis ex apocalypsi educemur, revelationem irae divinae νίσις τῆς ἀπειθείας tum demum accedere, quum futurum est, ut formae antichristianae, quas jam supra (cap. IV. c.) explicavimus, ad maturitatem perveniant. Nam omnes cruciatus illi, qui sigillum septimum aperiendum et sonitum septimae buccinae et phialam septimam effundendam antecedunt, — haec sunt judicia praenuntia irae divinae, nec vero *judicium ultimum condemnans*. Hoc quidem judicium testibus iis locis, qui exstant in Apoc. 14, 15. 18. (cf. Matth. 13, 39) tum demum ingruit, quum messis terrarum maturuit. Quisquam hominis Filio similis falcem acutam gerens in nube conspicitur. Et alius angelus eum alloquitur his verbis: „Πέμψον τὸ δρέπανόν σου καὶ θέρισον, ὅτι ἤλθε σοι ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι, ὅτι ἐξηρᾶνθῇ ὁ θερισμὸς τῆς γῆς. . . Τρόγησον τοὺς βότρυνας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς.“ Et v. 19 scriptum est: „Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐτρόγησε τὴν ἀμπέλον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τὴν μεγάλην.“

Praeterea scriptum est in Apoc. 16., inter effundendas

1) Conferatur parabola de ficu sterili (Luc. 13, 6 sqq.). Patientia divina ex eo elucet, quod non prius ficum excidi patitur, quam omnia in eâ expertus sit. Haec de eâ re exstant: „Ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου υσκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλλω κόπριαν, καὶ μὲν ποιήσῃ καρπὸν.“ Tum demum, quum omnia irrita visa sunt, arbor exciditur: *Εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν.*

irae divinae phialas homines constanter blasphemasse neque poenitentiam fecisse (v. 9 et 11; v. 21), donec ultima Dei ira in homines apostatas efferveret (v. 17 sqq.), atque tandem, quum septima irae phiala effunderetur, vox intonaret: „*Ἔρχομαι!*“ Tum Babylo ni meretrici datur τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς θεοῦ (v. 19). Tum demum efficitur damnatio meretricis magnae (τὸ κρίμα τῆς πόρνῆς τῆς μεγάλης. Apoc. 17, 1). Tum demum proditur de Babylone: „*Ἐπεσεν, ἔπεσεν,*“ postquam illa evasit κατοικήτηριον δαιμόνων καὶ γυλακὴ παντὸς ὁμοῦ ἀκαθάρτου (18, 2). — „Quoniam pervenerunt peccata ejus usque ad coelum, et recordatus est Dominus iniquitatum ejus“ (18, 5). Neque enim illud nullius momenti est¹⁾, quod de Babylone meretrice prius judicatur quam de bestiâ; — nam malitia, qualis in Pseudochristianismo apparet, Deo infestissima est atque ad judicium maturissima. Propterea etiam sanctorum exoritur cantus triumphalis, postquam de meretrice ad judicium maturâ judicatum est: ὅτι ἀληθινὰ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτοῦ, ὅτι ἔκρινε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην (cap. 19, 2; cf. 16, 5. 7). Sed et de ipsâ bestiâ, q. e. imperium mundi antichristianum, scriptum est: „*Εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει* (17, 8). De eâdem bestiâ simulque de prophetâ falso judicatur ab eo, qui veniet et ejus nomen est „verbum divinum“ (19, 13). Vivi ambo conjicientur εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην ἐν τῷ θείῳ (cap. 19, 20; cf. 13, 1. 15; 20, 10).

Imprimis vero antichristus personalis, velut cacumen sceleris maturati, in scripturâ sacrâ opponitur Domino, qui in exitu dierum veniet ad judicium atque τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ destruet τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. Ad rem

1) Cf. Auberlen l. c. p. 320 sqq.

nobis permagni momenti est locus in 2 Thess. 2, 1—12 obvius, quo certis verbis proditum est, iudicium ultimum decretorium (ἡ ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ) venturum non esse neque venire posse, nisi quum antea apostasia illa horrenda acciderit, — „ἐὰν μὴ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ οὐδὲς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν, οὗ ἐστὶ θεός.“ Quae verba evidentissime nobis exponunt, quomodo futurum sit, ut generis humani peccatum, quod ad malitiam diabolicam peccati in Spiritum sanctum processerit, in uno colligatur ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, perfecto quodam sceleris genio. Priusquam manifesta haec malitiae ἀποκάλυψις ad eventum adducta non erit, finis accedere non potest. Paulus apostolus Thessalonicensibus scribit, ne animos habeant sollicitos, ac si Christus brevi utique venturus sit. Non enim prius venturum esse Christum, quam scelus ad maturitatem accesserit, quam omnia derepta sint velamenta, quibus etiamnum illud involvatur, quam ultimum quasi elementum redemptionis capax excretum sit, atque ἀποσιαισία, nuda ac manifesta, blasphemiam in Spiritum sanctum aperiatur. Ex hoc connexu graecum illud κατέχων in v. 6 intelligi potest. His visus, quae antea explicaverat, apostolus Thessalonicensibus ostendit, ipsos jam scire, quid sit, quod accedentem finem etiamnum remoretur et impediatur. Hoc vero impedimentum (uti ex v. 3 et 4 evidenter ac necessarie sequitur) in eo situm est, quod malitia nondum manifesta evasit, quod, quamvis se moveat et efficax jam sit, nondum tamen ad certum, quod agnosci possit, fastigium pervenit. Τὸ κατέχων, quod dicitur, nihil igitur aliud est nisi ipse ille status dimidius vel mixtus, q. e. inter bonum et malum ambiguus, qualis ordine aliquatenus etiam

bono, in rebus externis legali, ab hominibus constituto hac in terrâ conservatur: qui status magis magisque necesse est „de medio flat.“ Impietas necesse est antea ad potentiam maximam increseat, ut contra evangelium ubique praedicatum (Matth. 24, 14) indolem mere *antichristianam* induat (cf. 2Thess. 1, 8 sq.). Tum demum ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ (cf. Dan. 11, 36 sq.). — In versu 9 apostolus certis verbis docet, futurum esse, ut oppositâ τῇ παρουσίᾳ Christi ipsa illa παρουσία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἁμαρτίας κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ efficiatur ¹⁾. Sicut enim Christus ἀλήθειαν per πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ solam principem et dominam reddet, ita ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας δύναμιν ψεύδους sibi adjunctam habebit, quâ corrumpet eos, qui perduntur, quoniam τὴν ἀγάπην τῆς ἀλήθειας οὐκ ἐδέξαντο. Hi quidem homines erunt diabolo obnoxii, qui justo Domini iudicio permittentur, nec prius vero, quam τὸ κατέχων ceciderit atque peccatum sublato impedimento ad summum fastigium pervenerit ²⁾.

1) Cf. Luenemann Comm. p. 192: „Der Sündenmensch ist der Vorläufer vor Christi Wiederkunft und hat als Christi Zerrbild, wie dieser, eine Parusie und Apokalypsis; er bringt die Macht des Bösen, welche feindlich sich gegen Christus und sein Reich erhebt, zur höchsten Spitze; sein Wirken ist diametraler Gegensatz zu Christi Wirken, und Christi Erscheinung ist es, die ihn vernichtet.“ p. 191: „Der Mensch der Sünde ist der, in welchem die Sünde das Principielle ist und gleichsam sich verkörpert hat, der also den Gipfelpunkt der Verruchtheit bildet.“ Cf. De Wette a. h. l. Kern l. c. p. 7 sq.

2) Satis affertur difficultatis ex contextu nostri loci (v. 7), ubi τὸ κατέχων, redactâ ad personam notione, ὁ κατέχων appellatur. Is, qui impediatur antea removendus esse dicitur, — ut mysterium malitiae, quae jam nunc efficacem se praebeat, manifestius evadat. Nobis quidem a vero deerrare videntur, quicunque in explicandâ hac voce ad res singulas historicas praesertim illius temporis sententiam suam referunt. Apostolus latius nobis exponit, qualis futurus sit progressus mali incrementis, et quomodo sit futurum, ut malum in παρουσίᾳ finali antichristi contra finalem Christi παρουσίαν manifestetur. Quicunque interpretes, qualis fuerit ὁ κατέχων, ratione proprie historica explicant, hi semet ipsos invicem

c.

Qualem igitur Deus in universum hominum genus se praebet, talem se praebet in homines singulos. Uti Deus universos unâ homines sapienti suâ paedagogiâ ad salutem educat atque instituit, ita et singulos ducat necesse est.

repugnant atque refellunt. Alii enim (Kern: Tüb. Zeitschrift für Theologie 1839. II. p. 145 sqq. cf. p. 200. Baur: Paulus der Apostel Jesu Christi. Stuttgart 1845, pag. 480 sqq.) Neronem ἄνθρωπον ἁμαρτίας, Vespasianum cum Tito filio τὸν κατέχοντα, alii (Grotius cet.) Caligulam atque Vitellium, Syriae proconsulem, alii (Wetstein) Neronem et Titum, alii (Whisby, Noes-selt, Krause) populum Judaeum antichristum, Claudium τὸν κατέχοντα, alii (Harduin) Ananiam pontificem maximum antichristum, ejusque decessorem κατέχοντα, nuperrime denique Luenemann (Comm. 1850, p. 217) Antiochum Eriphanem ἄνθρωπον ἁμαρτίας, imperatorem Romanum τὸν κατέχοντα esse existimant. Qui locum illum hoc modo interpretantur, hi profecto (sicut et ipse Luenemann satis aperte fatetur) non poterunt quin dicant, eandem prophetiam re ipsâ *expletam non esse atque Paulum igitur errasse*. — Alteram rationem extremam interpretandi hujus loci ii sequuntur, qui (uti Olshausen, Schott, Pelt, Koppe, Baumgarten Crusius) notionem ἄνθρωπον ἁμαρτίας ad *ideam universalem* redigunt atque retardantem illum (τὸν κατέχοντα) sensu proprie abstracto, aut „den jungen Geist der christlichen Sache“ (Baumg. Crusius), aut „voluntatem Dei“ (Pelt), aut „veros religionis doctores“ (Schott), aut „die Praeponderanz der christl. Welt“ (Olshausen; cf. quoque Th. Beyer de κατέχοντι τὴν ἀνομίαν 2 Thess. 2, 7 commentatio. Lips. 1824. p. 13 sq) esse intelligunt. Haec explicandi ratio nimirum minuit notionem ἀνθρώπου, qui, quum sit *antichristus personalis* adversus Christi παρουσίαν, summum fastigium malitiae universalis erumpentis significat. Ex contextu evidenter apparet, illud τὸ κατέχον bonum esse relativum, quod etiam exstet, quodque cum malo in hac terrâ mixtum videatur atque plenam nudamque revelationem malitiae antichristianae etiamnum impediât. Quâ in re plane veram esse arbitramur sententiam, quam Olshausen proponit, qui τὸ κατέχον non esse nisi statum imperii hujus mundi bene ordinatum existimat. Haec enim potentia, quum ordine divino innitatur, plenam et effrenatam peccati et malitiae eruptionem sane etiam retardat illumque statum mixtum conservat, qui in perpetuum manere non potest, sed e medio tollendus est (ἐκ μέσου γένηται) eruptione immodicâ mentis seditiosae et rebellatricis, ut peccatum atque malitia blasphemans nuda et patefacta appareant. Si igitur haec potentia retardans ad personam, qui dicitur κατέχων, redigitur, sententia ab Hofmann prodita (Schriftb. II., 2. p. 617; I. p. 287) fortasse vera est, secundum quam potentia hujus mundi ordinatrix, quae malum quodammodo retardat, sub specie angeli vel personae existit, quae cum Michaelē, Israëlī princepe, πνεύματα illa gentilitatis naturalis impugnât, ne in eruptionem antichristianam vertantur. Profecto δὲ κατέχων non est nisi potentia retardans, ad personam redacta, quae sub formâ ordinis civilis plenam ἀνομίας eruptionem coercet (κατέχει), quaeque denique removenda est (ἐκ μέσου γένηται), ut malitia ad judicium maturescat (cf. Auberlen p. 57 sq.).

Uti ergo hominum genus incredulum ad vitiositatem quam maximam propellet, ut justum de iis judicium fiat, ita Deus et singulis constanter incredulis faciet, immo faciat necesse est. Quapropter scriptura sacra nullum unquam de singulis judicium ultimum fieri tradit, nisi quum incredulitate in gratiam divi-nam sese *obduraverint et omnem inde redemptionis capacitem amiserint*. Quodque enim judicium, quod prius exoritur, idem et semper necesse est vim quandam *educatricem* (παιδευτικὴν) exerceat, itaque *discrimine finali* careat. Modo ubi singuli homines, Spiritum evangelii blasphemantes, perpetuâ obduratione obstricti sunt, fieri potest, ut judicium decretorium accedat.

Hoc omnino ex omnibus, quos ad id protulimus, scripturae locis elucet, qui nos docuerunt, vim gratiae divinae *omnes* homines ad discrimen propellere. Sed idem et ex ipsis singulis scripturae dictis proficiscitur, quae, dum ad judicium ultimum de hominum *genere* referuntur, *singulorum* simul damnationem testantur. Loco illo, quem supra in ep. Thess. exstare diximus, in v. 10 homines singuli ἀπολλύμενοι esse traduntur, *quoniam* τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἔδεξαντο, i. e. quoniam veritatem in evangelio de Christo sibi oblatam perpetuâ incredulitate adspersati sunt ¹⁾. Immo in v. 11 et 12 certis verbis proditur, Deum iis ἐνέργειαν πλάνης missurum esse, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀλλ' ἐνδοκίσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Neque aliter in 2 Thess. 1, 8. 9 ὁλεθρὸς αἰώνιος iis solis attribuitur, qui sunt μὴ ἀπακούοντες τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Hi vero sunt ii ipsi,

1) Testimoniis scripturae sacrae adversantur, qui hoc loco ἀλήθειαν — uti vult Luenemann l. c. p. 202 — veritatem modo universalem, nec vero evangelicam Christianam esse judicant. Scriptura sacra nullum statuit ἐκ τῆς ἀληθείας εἶναι nisi in Christo (cf. Kern, l. c. p. 212).

qui necessitate internâ adducti usque ad peccatum in Spiritum sanctum progrediuntur, id quod (p. 94 sqq.) jam demonstravimus¹⁾. Quâ de re scriptum est in 2 Petr. 3, 7 futurum esse, ut *ἡμέρα κρίσεως καὶ ἀπωλείας* in ἀνθρώπους ἀσεβεῖς irruat, qui evangelium divinum contempserint. Ita etiam in Apoc. 14, 7—9 singulatim exponitur, quibus hominibus cruciatus aeterni subeundi sint: — iis scilicet, qui bestiam adoraverunt ejusque signum accipere. Ii quidem sunt ii, quorum nomina in libro vitae inscripta non sunt (Apoc. 3, 5; 17, 8; 20, 12. 15) et qui in Apoc. 21, 8 dicuntur *ἄπιστοι, δειλοὶ, ψευδεῖς* cet., qui *δευτέρῳ θανάτῳ* permittentur. Si de omnibus iis, qui perduntur, scriptum est iudicium fieri *κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν* (Apoc. 20, 12), haec quidem *ἔργα* intelligenda non sunt, nisi quibus mens eorum impia significetur (cf. Apoc. 2, 23): id quod itidem ex uberiore iudicii ultimi descriptione (Matth. 25, 31—46) apparet. Teste hoc loco de impiis pro variâ eorum in vitâ actione iudicatur, omnes vero illi tormentis aeternis (v. 46) traduntur, quoniam omnia eorum opera varia *ex uno eodemque fonte impietatis* manarunt. Omnes omnino parabolae in ev. Matth. 24 et 25 proditae, quibus de iudicio ultimo agitur, ejusmodi sunt, ut sententiam nostram confirment, i. e. iudicium iis ingruere statuant, qui tempus impetrandae gratiae praetermiserint. Servi mali mercedem a Domino ac-

1) Fallitur ergo Stroebel, qui (l. c. p. 513) locum ex ev. Marc. 16, 16 repetit, ex quo argumentetur, quicumque in terris fidem non habuerint, eos in damnationem dari. Qui enim evangelium non audiverunt, inter infideles numerari non possunt, modo *ex nondum fidelibus* sunt. Qui autem evangelio non credunt, hi sane damnabuntur; verumtamen supra demonstravimus, quoslibet hoc sensu infideles coactum iri, ut peccatum in Spiritum sanctum committant, nisi alias, — tum in ipso mortis momento et agone decretorio. Nemo enim, nisi qui nullius jam capax est purificationis atque correctionis, in aeternum damnari potest: id quod et ipse Stroebel loc. coll. concedit.

cipient *μετὰ τῶν ὑποκριτῶν* (Matth. 24, 51). Memoratu maxime dignum illud est, quod in Matth. 25, 29 de servo inutili, qui ex „talento“ Domini sibi credito fructum non ceperit, his verbis exprimitur: „*Ἀπὸ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὃ ἔχει ἀρθρήσεται ἀπ' αὐτοῦ.*“ Quia contempsit ille beneficium Domini, hinc omnia ei demuntur; nudus ille atque inops omnino est; nec quidquam riliquitur di ini; filius caliginis et perniciiei ille factus est ideoque ejicitur *εἰς τὸ σκότος τὸ ἔξωτερικόν* (cf. Matth. 22, 13; 18, 35). — Praecipue vero arcanum illud in Apoc. 22, 11 dictum nobis memorandum est, quo loco, postquam expositum est de iudicio ultimo, amplius proditur, *τοὺς ἀδίκους*, qui damnati sunt, *ἀδικήσαντας ἔτι* esse, ergo eos, qui perpetuo ac pertinaciter in peccato permaneant. Ii, ut nos quidem opinamur, illi ipsi sunt, qui peccatum in Spiritum sanctum commiserunt atque igitur in vitiositate et incredulitate perpetuâ perseverant.

Hinc vero ad postremum illud deducimur, quod probandum nobis est, peccatum in Spiritum sanctum ejusmodi esse, quod damnatio *aeterna* necessario sequatur.

C A P U T V I.

De peccato in Spiritum sanctum, damnationis aeternae causâ.

Jam igitur, quo commentationi nostrae finem imponamus, hoc denique nobis reliquum est, ut supplicia *aeterna* peccati in Spiritum sanctum commissi fructum poenamque necessariam esse ostendamus. Quamobrem, quum opinioni apocatastaticae late pervulgatae adverstetur, ex disquisitione

ad id continuatâ demonstrare conabimur, tum *feri posse*, tum *necessarium*, tum *re verâ* futurum esse, ut quilibet homines apostatae et obdurati in *aeternum* condemnentur. Hoc satis nobis liquebit, si (a) ex notione peccati irremissibilis, quippe *aeterni*, *damnationem quoque aeternam fieri posse*, (b) ex notione τῆς συντελείας *bonorum et malorum segregationem, quae in aeternum valeat, necessariam esse*, (c) ex notione sanctae Dei iudicis omnipotentiae *exitum mundi dualisticum*, qui videatur, *re verâ futurum esse* intellexerimus.

α.

Quum statuerimus, neminem damnari, nisi qui in Spiritum sanctum peccaverit, ex ipsâ hujus peccati notione jam sequitur, *poenam ejus aeternam fore*. Hoc peccatum, si ejus notionem respicimus, αἰώνιον est ἁμάρτημα (Marc. 3, 29), quod reditum ad gratiam per poenitentiam quasi ἀδύνατον excludit (Ebr. 6, 4 sqq.), ergo etiam poena (κόλασις) necesse est αἰώνιος sit. Nam „non cessante peccato, nequit cessare poena.“ — Omnino jam natura cujusvis peccati id proprium habet, ut, quia in Deum infinitum bonum committitur, culpam aeternam involvat¹⁾. Illic vero praecipue etiam illa intelligitur culpa adaucta, quae ex perpetuâ revelationis divinae contemplatione profecta est atque semet ipsa invictam reddidit. Ex obduratione perpetuâ in gratiam divinam peccatum eorum, qui condemnandi sunt, ipsam peccati diabolici indolem induit:

1) Cf. Aug. de civ. Dei XXI, 12: „Poena aeterna ideo dura et injusta sensibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimae sapientiae, quo sentiri possit, quantum nefas in hominis praevericatione commissum sit. Peccatum enim committitur contra infinitum bonum scil. Deum, ergo etiam promeretur infinitam poenam.“ Hoc et eam spectat refutationem, quam Strauss prodidit (Christl. Glaubenslehre II. p. 688 sqq.), qui culpam animantis mortalis semper certo tantum temporis spatio adstrictam esse falso statuit.

quapropter, *sicut diabolus converti non potest, et ii non convertuntur, qui in αἰώνιον ἁμάρτημα demersi sunt*¹⁾. Nam converti se *nolunt*, sed in peccato *malunt* permanere atque ideo ad gratiam redire *non possunt*.

Quaeri sane potest, annon ab omnipotentia amoris divini alienum sit statuere creaturam illi in perpetuum resistere posse. Qui vero, ex doctrinâ deterministarum profectus, hoc fieri posse negat, is omnino negat progressum vere ethicum existere posse. Nam gratia cogens omnem vim et naturam salutis paedagogiae atque salutis oeconomiae evertit (cf. supra p. 63 sqq.). Quamobrem apocatastasis proprie cogitari non potest, nisi posito determinismo absoluto, quo ipso Schleiermacher sibi constans sententiam suam confirmat²⁾. Quam si tenet, apocatastasis non liberalis, sed rigida habenda est. Nam inest in eâ momentum necessarium, Deum peccatores obstinatos *cogere, ut in coelum ingrediantur*³⁾. An Deus forte diabolos hominesque blasphemantes, qui in blasphemii perseverant,

1) Idcirco nimirum vix ulla damnationis theoria defendi potest, quae de industria „diabolum praetermittit“ (vom Teufel absieht) — id quod Erbkamm vult (cf. Lehre von der Verdammnis. Stud. und Krit. 1838. II. p. 411), atque Kern in defendendâ apocatastasi his verbis probat: (l. c. p. 110 adnot.) „Um das Schicksal des Teufels und seiner Dämonen haben wir uns nichts zu bekümmern.“ Propterea, quod Kern statum diabolicum damnatorum non satis magni momenti aestimat, idem et ipse (p. 111 sqq.) poenam ex conscientiae angore et cruciatu *correctionem* necessario provocare arbitratur.

2) Idcirco Schleiermacher (der christl. Glaube II. § 163. p. 548 sqq.) ratione suâ constanti, quam sequitur, damnationem nomine „eines unvollziehbaren Gedankens“ significat.

3) Cf. Lange: Vermischte Schriften. Vol. II., p. 272. „Zur Lehre von der Hölle: Sollte Gott einen Exorcismus oder gar eine magische Umwandlung in's Gute mit ihnen (den Bösen) vornehmen bei ihrem Eintritt in die Ewigkeit? Sollte er sie durch schöpferischen Zwang in Güte verwandeln? Dies wäre ja die seltsamste Gewaltthätigkeit; es bliebe immer eine Intoleranz und wäre zudem ein Act der Verzweiflung und zum Verzweifeln; das Böse würde in's Gute hineingepresst und alle Ethik verlöre ihren Sinn.“ Cf. p. 258. „die Reise in das Land der Wahl.“

in regnum suum recipiet? Nonne poena aeterna modo justa ac plane adaequata est manifestatio sanctae Dei omnipotentiae, quae peccatori adversatur, qui se corrigi recusat, qui in ipso peccato perseverare mavult¹⁾? An major esse potest Dei indulgentia, quam quae peccatorem suae ipsius malitiae permittat. Damnatio minime quidem in eo tantum consistit, quod Deus peccatores sibimet ipsis permittit, uti Lange censuit²⁾. Haec enim modo negativa est poena damni, quae id spectat, ut peccatores a Deo omnibusque beatis separati degant, ut sibimet ipsis suaeque malitiae tradantur atque igitur mortis terrores et conscientiae tormenta persentiant. Nam „altera mors“ ipsa demum perfecta est separatio a Deo, vitae fonte aeterno. Cui rei autem ex necessitate internâ et ipsa positiva adjun-

1) Gerhard: loc. theol. vol. XXI. p. 231: sententiam eorum, qui contra dicunt, peccatum in hac vitâ patratum esse non posse, quam poena aeterna sequatur, optime his verbis refellit: „Deus non facta, sed corda hominum pensat. Iniqui enim cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt (scil. in terrâ). *Nam voluissent utique, si potuissent sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare.* Ostendunt enim, quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam ergo justitiam judicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vitâ nunquam valuerunt carere peccato. *Proportionem* igitur poenae et culpae non in morâ temporis sed in *peccati qualitate* et turpitudine *quaerendam* esse arbitramur.“

2) Lange haud dubie nimis leviter de eâ re disserit, quum (loc. coll. p. 273) censet, Deum quoslibet damnatos solis sibimet ipsis esse permissurum. Profert enim haec: „Es ist höchst liberal, wenn Gott das Urtheil spricht am Ende: Wer böse ist, der sei immerhin böse! — Sie werfen ihm tyrannisches Walten vor; — wohlan sie werden dispensirt *von der Ordnung des Himmelreichs und mügen in einem Reiche selbstgemachter Finsternisse ihre Ideale verwirklichen.* Also Gott lässt sie gehen, zusammengehen, wo sie sich zur Genüge einander die Hölle bereiten, weil er unendliche Geduld mit ihnen hat?“ (cf. etiam p. 262 sqq.). Sententia huic contraria proponitur ab Erbkam, qui mirum in modum omne peccatum omnesque libidines malas in damnatis esse *pernegat* cosque quasi martyres esse statuit, qui sanctitatis Dei exempla prae se ferant (cf. loc. coll. p. 415). Adversatur ei Tholuck, Stud. u. Krit. 1836. II. p. 411 sq.

gitur manifestatio sanctae Dei in puniendo justitiae. Dam-nati — daemones et homines — jam non licenter et effrenate se poterunt movere peccatisque suis indulgere, immo vinculis caliginis a Deo constricti (2 Petr. 2, 6. Jud. 6) sanctam Dei omnipotentiam in semet ipsis experientur. Nam Deus cruciatus pro statu, quo versantur, meritos iis irrogabit, uti in Conf. Aug. art. XVII scriptum est: „Impios et diabolos Deus condemnabit, ut *sine fine* crucientur.“ Quae igitur poena non est nisi positiva illa et consentanea, quâ victoria sanctitatis ac justae voluntatis Dei adversus omnes apostatas significetur.

Hinc ultro sequitur, in eadem poenâ damniferâ nullum inesse momentum *educans*, quale Nitzsch¹⁾ proponit. Immo potius scriptura sacra *pro aeterno damnatorum peccato* semper etiam eorum *poenam aeternam ab omni fine remotam* esse statuit.

Maximam ideo probandi vim et auctoritatem ii exhibent scripturae s. loci, qui ipsum peccatum obduratum *nunquam* remitti posse testantur. Quantumvis notio *κολάσεως αἰώνιον* imminuatur, negatio directa affatim tamen firmitatis habet: „Ὅτι ἀγεθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα (Marc. 3, 29. Matth. 12, 32. Luc. 12, 12) atque: Ἀδύνατον πάλιν ἀναζωοῦναι εἰς μετένοιαν (Ebr. 6, 4 sq.; 10, 26 sq.). Qui loco vocis negativae „ὅτι“ parti-

1) Nitzsch: System. p. 399. Eandem sententiam quam certissimam omnes sequuntur rationalistae et supranaturalistae. Rectius Hasse (Das Leben des verkündigten Erlösers im Himmel, 1851, p. 369) ex locis iis, qui exstant in Luc. 13, 8. 9. Matth. 3, 10. Luc. 3, 9. Matth. 7, 19. Joh. 15, 2. 5. Rom. 11, 17. 22, judicium ultimum fore concludit, „welches kein heilendes oder erziehendes, keine wenngleich schmerzliche Läuterung oder Züchtigung (*παιδεία*, Ebr. 12, 5), keine blosse Beseitigung unwürdiger Auswüchse sei, — sondern offenbar Erhebung und Entfernung aus dem Bereiche der unbenutzt gelassenen Hilfsmittel zur Erreichung des allgemeinen Zweckes göttlicher Berufung.“

culam „vix“ substituunt aut alio modo illam imminuunt ¹⁾, hi prorsus ex libidine faciunt. Huc accedit, quod aliis quoque locis ratione negativâ finis poenarum exclusus videtur, uti e. g. in Marc. 9, 43 sqq., ubi πῦρ τὸ ἄσβεστον commemoratur, ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννεται (cf. Jes. 66, 24). His igitur locis vox frequentior „ὄλεθρος, κόλασις αἰώνιος“ (Matth. 24, 40. 2 Thess. 1, 8. 9. Phil. 3, 19. Cf. Rom. 9, 22. 2 Petr. 2, 9; 3, 7. 2 Cor. 4, 17; 5, 1) minime intelligi potest *qualitas* poenarum ²⁾ sed modo aeterna earum perpetuitas: quae res his verbis probatur: Ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν (Joh. 3, 36; 12, 48). — In ev. Matth. 25, 41 sqq. certis verbis scriptum est, τοῖς καταραμένοις eundem esse εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, quod paratum sit *diabolo ejusque angelis*; ergo eadem poena, idem poenae locus illis atque diabolo proposita sunt. Peccatum diabolicum atque poena diabolica ea est, quae finem excludat. Quod idem sequitur ex verbis hisce saepe in scripturâ sacrâ repetitis: βασανίζεσθαι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (Apoc. 14, 11; 20, 10 cet.; cf. Apoc. 20, 6. 14 de δευτέρῳ θανάτῳ). Miramur igitur, unde theologi et vetustiores (Origenes) et recentiores (Marheinecke, Schleiermacher, Kern, alii ³⁾) contendere possint, doctrinam de damnatione ae-

1) Cf. supra p. 50.

2) Cf. Kern, loc. coll. p. 35.

3) Cf. Origenes: Homil. VIII. in Joh., περὶ ἀρχῶν, l. 6. cet. — Recentiore aetate imprimis Schleiermacher: Der christliche Glaube II., p. 548—551. — Marheinecke: Grundlehren der christlichen Dogmatik als Wissenschaft § 592, p. 381 sq. — Kern l. c. p. 35 sqq. — Schumann: Unsterblichkeitslehre, p. 63 sq. Omnes fere auctores laudati locos, qui exstant in Rom. 5, 12 sqq.; 11, 32, 36; 1 Cor. 15, 21 sq., illam doctrinam probare contendunt. Ad quos locos, qui nobis tantummodo gratiam universos spectantem probare videntur, infra (c) revertemur. In nostrâ argumentatione is tantum locus respiciendus nobis est, qui ex ev. Matth. 18, 34 repetitur (a Schumann, Kern, Gueder, ab ipso Bengel), ut argumento sit, *poenis infernalibus a Deo ipso modum impositum esse*. Eodem loco scriptum est

ternâ minime in scripturâ sacrâ traditam esse. Immo potius doctrina illa lex est fundamentalis, quae per totam scripturam continuatur: id quod ex iis, quae infra illustranda sunt, accuratius demonstrabitur.

b.

Dogma utique est principale, quod script. sacra sanxit atque stabiliit, ut temporalis hic rerum progressus, quo bona et mala intermixta videntur, finem ultimum et extremum capiat, quo viae salutis, quas Deus sibi proposuerit, conficiantur atque tempora in aeternitatem transeant. Sicut Christianus quisque, qui non ignorat, dum „hoc mortis corpore“ indutus sit, peccatum sibi etiamnum inhaerere, desiderio tenetur perfectionis suae et clarificationis, ita et regnum Christi, quod hac in terrâ specie servili (μορφή δούλου) involvitur atque in perpetuo cum mundo certamine versatur, ad victoriam suam, ad absolutam et perfectam puritatem atque clarificationem nititur. Mala a bonis necesse est secernantur, ut et sanctitas Dei et amor ad manifestam et invelatam vim et auctoritatem perveniant. Sanctitas Dei perspicietur ex judicio seu damnatione malorum, amor ejus ex luculentâ perfectione et clarificatione ecclesiae suae.

(et oratione quidem parabolicâ), Dominum cruciatoribus servum improbum tradidisse, ἕως οὗ ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. — Sed idem ille locus, si connexum spectamus, firmum nobis videtur argumentum, *quo aeternitas poenarum probetur*. Nam evidenter patet ex totâ parabolâ, servum istum pecuniam, quam debeat, nunquam solvere posse. Ipsum illud ἕως οὗ dictum est, quo culpae infinitae conscientia in servo excitetur; neque solatio eum sed terrore afficit. Conferenda est commentatio in ephemeridibus: „Lit. Anzeiger für christliche Theolog. und Wissenschaft.“ 1835, Nr. 27 et 28. edita, quae aeternitatem poenarum infernalium ex scripturâ sacrâ difficulter removeri posse agnoscit, sed nihilo minus tamen ad apocatastasin inclinat. Similiter de eâ re disserit Martensen: Dogmatik § 283, 285. — Cf. quoque Neander, Geschichte der Pflanzung II. p. 610, adnot. edit. II., qui eodem fere modo, quo Martensen, doctrinam de apocat. cum doctrinâ de damnatione conjungere conatur.

cum determinismo conjuncta apparet, quem qui sequuntur, Deum ipsum ab aeterno malum disposuisse atque paullatim superare statuunt, (Schleiermacher), ibi finis quidem accedere potest, elemento pravo plane extirpato. Sed haec sententia non modo severam illam ac profundam peccati notionem, verum etiam sanctitatem Dei evertit, quae peccatum propterea, quod „adjumentum paedagogicum“ aliquamdiu sit, probare *non* potest, immo potius, quod obluctatio in Deum est et inimicitiae (ἔχθρα εἰς θεόν), *judicio ac poenā afficere debet*. Quodsi etiam statuimus, Deum vi gratiae homines denique ad se trahere posse ita, ut, si accedat *συντέλεια*, omnes fere convertantur, nihilo secius tamen diabolus ejusque regni membra relinquuntur, a quibus gratia divinitus oblata non accipietur. Quod vero quoad factum non sit, *συντέλεια* accedere non potest. Quae conditio incerta et parum beata eorum qui a Domino redempti sunt! Qui progressus in infinitum miserrimus verique solatii experts!

Quod magis etiam cernitur in doctrinā apocatastaticā, quam qui tuentur minime a sententiā deterministarum profecti *apocatastasin hypotheticam* proponunt (in his Nitzsch, Martensen, Kern, Schumann, alii). Hi quidem contendunt, futurum esse, ut damnatio in omne tempus quasi *paedagogia* maneat, omnibusque in aeternum via pateat ad gratiam redeundi. Quae res vero, uti rectissime docuit Martensen¹⁾, minime fieri potest, nisi perpetuus boni

1) Cf. Martensen: Dogmatik, p. 538: „So lange es eine Zeit giebt, muss Bekehrung möglich sein; denn es ist eben der christliche Begriff von der Bedeutung der Zeit, dass sie eine Zeit der Prüfung und der Gnade ist; und so lange der Sünder sich in der Zeit befindet, steht er unter der Langmuth Gottes. Aber wenn nicht bloss dieser oder jener bestimmte Zeitschnitt, sondern die Zeit selber verlaufen ist, dann ist nicht einzusehen, wie noch Bekehrung möglich ist, weil die *Bekehrung nicht ohne Bekehrungs-*

malique inter se contactus adsit, nisi semper etiam impiis gratia offeratur iisque aliquantulum etiam boni atque redemptionis capax inhaereat. Quod vero nihil aliud est, nisi negare *συντέλειαν* factam esse seu fieri posse, priusquam plane omnes conversi sint. Hoc enim posito, status mixtus usque continetur in omne aevum necesse est. Quamdiu peccatores in diabolica obstinatione et ipse diabolus ad fidem converti recusant, tamdiu et sancta Dei voluntas et solatium redemptorum Dei filiorum egregium perfici plane non potest. Regnum Christi ad glorificationem non accedit, consilium Dei non perpetratur, sed irritum relinquitur. Jam igitur parum consonat, si Kern veram quidem *συντέλειαν* notionem *teneri* et tamen aeternam in damnatis conversionis capacitatem doceri posse arbitratur¹⁾.

Ergo hac quoque in re apocatastasis ducenda non est doctrina consolans atque placans, sed quae desperationem et sollicitudinem moveat; namque officit, ne prospiciamus ad scopum perfectionis, ad victoriam veritatis de mendacio, Christi de diabolo, regni divini de regno antichristi denique reportandam.

C.

Jam vero, si *exitum illum, uti videtur, dualisticum* respicimus, neque *fidelium spes et desiderium* ad ullam quietem beatam laetam, neque *sanctum divini amoris consilium* ad eventum vere idoneum pervenire posse videatur.

Itaque inde ab antiquissimā aetate ex ratione apocatastaticā doctrinae ecclesiasticae *hoc utrumque* exprobratum est:

geschichte gedacht werden kann.“ Nihilo secius vero et ipse Martensen manifestam et veram *συντέλειαν* propter sententiam suam ambiguum tueri non potest. Cf. II. cc.

1) Cf. Kern, „Christl. Eschatol. I. c. p. 36 atque p. 7 sqq.

1) respectu tot hominum damnatorum *beatitudinem fidelium percipi non posse, sed perturbari debere*, 2) *infinitum Dei amorem universos spectantem atque omnipotentiam ad finem verum et perfectum non pervenire*.

Sin vero alterum illud respicimus, quod vituperationem movit doctrinae ecclesiasticae, non possumus quin fateamur, beatos quosque, etiamsi futurum sit, ut statum damnatorum inspiciant (quod non infitiamur), neutiquam tamen sensu humano debili iudicatu, qualis in hoc corpore mortali eos rexerit tenueritque: immo potius, quum in verâ et sanctâ Dei communitate versentur, eadem velle adsueto, quae Deus velit, sanctamque Dei voluntatem bonam veramque esse agnituos ¹⁾. Praeterea hac in re praetereundum non est, damnatos non fore homines *semibonos* vel *semimalos*, neque membra invalida in corpore Christi, sed eos solummodo fore, qui diabolo serviant, qui ad malitiam diabolicam obdurati ideo *ex universo generis humani corpore quasi excidentur*. Iudicium vero de hisce hominibus et daemonibus, quod in aeternum valebit, beatis triumpho erit, iidemque cantilenam triumphalem cantabunt, qualem in excidio Babylonis magnae meretricis cantatum iri constat (Apoc. 19, 4 seqq.). Uti dolor Dei

1) Illud argumentum „doctorum misericordium nostrorum,“ quos Augustinus de civ. Dei XXI, 17. appellat, ex eâ falsâ opinione proficiscitur, quâ (uti ait Gerhard, loc. theol. tom. XX, p. 499) „cives coelestis patriae eodem modo in proximos videbunt, quam in hac vitâ, in quâ saepissime ipsi carnales affectus nos ad hanc falsam compassionem ducunt. Sed perturbatio gaudii non est metuenda ex illâ visione damnatorum, quia abolitus erit omnis carnalis affectus, quo beati in hac vitâ cognatos suos sunt persecuti. Deus multo ardentius dilexit genus humanum, quam in hac vitâ alius parens diligere potest suum filium, — quî (Deus) unigenitum suum filium mundo dedit et ad redimendum genus humanum in mortem tradidit. Non tamen ex intuitu damnatorum Dei felicitas ullâ ratione perturbari poterit. Major igitur affectus exstinguit minorem, spiritualis et coelestis carnalem.“

atque ira propter peccatum generis humani, uti sancta illius in puniendo justitia, quae iudicat, beatitudinem *divinam* non tollit, ita conspecti ii, qui justum Dei iudicium experti sunt, felicitatem hominum beatorum non abolebunt.

Sed argumentum gravissimum beatitudinis non perturbandae, etiam oppositâ damnatione, illud est semperque manet, quod credentes unâ cum Deo agnitu sunt, quidnam sit, *quod in sancto divini amoris consilio necessitatem hujus dualismi, qui videtur, provocaverit*. Hinc ad alterum illud deducimur, quod supra diximus doctrinae ecclesiasticae vitio datum esse.

Si dualismus, qualis in *συντελεία τοῦ αἰῶνος τοῦτου* statuitur, huiusmodi esset, ut *duo regna proprii juris*, regnum Dei et regnum diaboli, genus humanum Dei et diaboli, universitas bonorum malorumque *sibi opposita existerent*, praeceptoribus apocatasticis plane assentiendum foret, si dicerent, eundem progressus universalis eventum Deo indignum esse, sanctumque Dei amorem ad finem verum propositum non esse adductum. Sed alia res est. Diabolus adversus Deum in jure suo non persistit ita, ut limites tyrannidis suae obtineat atque igitur intra eosdem arbitrio libero dominari possit. Immo Deus diabolum cum ejus regno omnibusque, qui cum sequuntur, catenis aeternae caliginis constringit (2 Petr. 2, 4. Jud. 6. Matth. 25, 41; 7, 23. Luc. 13, 27. Apoc. 20, 10. 15). Diabolum omnesque, qui ejus sunt, in *δεύτερον θάνατον* tradit (Apoc. 20, 14) neque amplius quidquam illi efficere neque ullum jam hominem seducere vel corrumpere possunt; nam traditi sunt in *ἀπώλειαν* (Matth. 7, 13; cf. Joh. 3, 15; 12, 25). Peccatum re verâ superatum est sanctâ Dei omnipotentia sanctoque amore, neque ullum omnino eidem ad facinora committenda jam spatium relictum est. Ipso

in diabolo ejusque in membris sancta Dei voluntas perpetrata est; in iis et ipsis Deus se unicum praestitit, qui „omnia in omnibus est.“ Coguntur illi omnes, ut Dei imperio obediant atque omnipotentem punientis dexteram patiantur.

Huc accedit, quod homines damnati jam non amplius membra in organismo universo generis humani, ne dicamus redempti generis humani erunt. Judicio, quod in aeternum valet, — quacunque amoris viâ nequidquam monstratâ, — Deus damnatos illos quasi *ex corpore generis humani universo divinitus redempto excidet* (Joh. 15, 6 seqq. Matth. 3, 10; 7, 19. Luc. 3, 9). Genus humanum, quod unum est in Christo secundo Adamo, ab eodem redemptum et denique clarificatum, re ipsâ et verâ ad beatitudinem perveniet. Damnati — id quod nonnulli docent ¹⁾ — neque deleti, neque (uti Erbkamm vult) „die Wundenmale an dem verklärten Leibe Jesu Christi ²⁾“ habendi sunt, sed aridi utique palmites, qui exuruntur, dum vitis cum omnibus palmitibus integris viret atque floret. Mors illis occumbendâ extinctio (Vernichtung) quidem non est, sed tamen perditio, extirpatio vel, ut dicamus, annihilatio (Vernichtung) ³⁾ est

1) Ita imprimis Weisse: Christliche Eschatologie, Stud. und Krit. 1836. I. p. 187; II. p. 289 sqq. — Philosophische Geheimlehre p. 24 sq. cf. p. 29. Conf. quoque Weisse: Recension von Richter: „Lehre von den letzten Dingen“, Blätter für lit. Unterhaltung, 1834. p. 286. — Adversus eum conferenda est explicatio egregia, a Mueller edita: Stud. und Kritik. 1835, III. p. 721 sqq. cf. praecipue p. 760.

2) Hanc sententiam miram Erbkamm in commentatione, quam supra jam commemoravimus, defendit atque his utitur verbis: „Man kann also sagen, dass auch an ihnen (den Verdammten) der göttliche Rathschluss, der das ganze Menschengeschlecht zur Seligkeit bestimmt, in Erfüllung gegangen ist.“ — ! — Cf. I. c. p. 455 sq.

3) Thomasius (Christi Person und Werk I. p. 304) haec refert: „der vollständige und schliessliche Vollzug des Urtheils aber ist nichts anderes oder könnte wenigstens nichts anderes sein, als der Tod im vollsten, weitesten und tiefsten Umfange des Wortes, Todesgericht an Leib und Seele, Hingeben

omnium incredulorum; (ἀπώλεια, 1 Tim. 6, 9. Matth. 7, 13. ἀπολλυσθαι Joh. 6, 12. 1 Cor. 1, 18. 2 Thess. 2, 10). Increduli nihil jam valent, neque amplius Dei regnum impediunt, neque membra amplius sunt generis humani, sed plane soli sunt sibimet ipsis ac supplicio aeterno permissi, ergo nihil cum regno Domini, quod in aeternum clarificatum est, habent. Quam ob rem, si hunc eventum respicimus, non possumus sane, quin dicamus: Genus humanum, quatenus totum et universum est ¹⁾, beatitudinem sane attingit, idemque in Christo clarificatum ad Dei communitatem pervenit. Atque Deus trinus victoriam de omnibus, quae mala fuerunt atque ipsi infesta, re verâ reportavit. Sancta Domini voluntas perpetrata est, vis peccati ac diaboli fracta, sanctitas divina perinde manifestata atque amor divinus glorificatus est. Infernum imperio Dei ne minimum quidem spatium sibi eripere potest; nam ipso quoque inferno sancta Dei voluntas per poenam aeternam dominatur ²⁾. Mundus vero atque ge-

der Menschen in einen Zustand der Vernichtung, der absoluten Verdammung.“ Cf. Ps. 145, 20; 90, 11; Deut. 32, 20—22; Exod. 32, 10; Luc. 13, 6—9; 2 Thess. 2, 10 (ὁλεθρὸς αἰώνιος). — Cf. praeterea Lutheri Catech. major, petit. II. p. 471; quo loco scriptum est: „Precamur Patrem, ut regnum diaboli abolitum prorsus extirpetur, ne quid juris aut potestatis illi in nos relinquatur, donec prorsus subversum fuerit, peccatis, morte et orco extinctis, ut nos perpetuo in perfectâ justitiâ ac felicitate vivamus.“

1) Cf. Hofmann: Schriftbeweis I., p. 193 sqq.: „Gegenstand des ewigen (Liebes-)Willens Gottes ist die Menschheit als Eine.“ Cf. p. 225.

2) Cf. Gueder I. c. p. 100 haec profert: „Auch die Verdammten, aller objectiven Wirksamkeit beraubt, dienen zur Verherrlichung Gottes.“ Optime de hac re disserit Mueller, Lehre von der Sünde, II. p. 585. „Die göttliche Liebe zieht Alles zu sich, was ihrem heiligen Zuge nicht widerstrebt; Diejenigen aber, die sich selbst hartnäckig an das ketten, was schlechterdings nicht sein soll, das Böse, werden mit ihm als todte Schlacke ausgeschieden aus dem Läuterungs- und Verklärungsprocess der Welt, welche, nun ganz Reich (Menschheit) Gottes, ihre Vollkommenheit als organische Totalität in sich selbst hat, ohne dazu des Bösen zu bedürfen. Wie die Heiligung zu ihrem Ziele eine solche Befestigung im Guten hat, in welcher jede fernere Möglichkeit des Bösen aufgehoben ist, . . . so vollendet

nus humanum, quatenus Dei sunt, ad finem verum et *σωτήριαν* pervenerunt.

Itaque jam intelligitur, unde adducti sint quidam auctores supra laudati, ut ad probandam apocatastasin ex scripturâ sacrâ locos, qui sequuntur, perperam repetant: Rom. 5, 12—21. Act. 3, 19—21. 1 Cor. 15, 22—28. Rom. 11, 32. 36. Ex his locis, qui omnes nihil nisi gratiam universam voluntatis divinae atque reportatam denique ejus victoriam declarant, falso conclusum est ¹⁾, *singulos quosque homines beatitudinem accepturos esse*. Quod vero ab omnibus scripturae sacrae testimoniis, inter se congruentibus, alienum esse jam demonstravimus. Neque minus, si eventum progressus universalis ultimum respicimus, loci illi idem nobis probare videntur. Sicut enim *unius* peccato mors, ita *unius* justitiâ vita omnibus i. e. universo hominum generi obtigit (Rom. 5, 12 seq. 1 Cor. 15, 22). Cum quo hominum genere ii tantum congregari atque conjungi possunt, qui gratiae vi trahuntur atque in poenitentiâ ac fide Christo sese submitunt. Deus omnium sane misereri vult (Rom. 11, 32), sed ejus misericordia nisi a credentibus non accipitur. Hi autem *verum* sunt *genus humanum*, quod circa Adamum alterum congregabitur et denique adoleverit ad aetatem Christi virilem atque clarificationem aeternam. Quum vero Deus de homi-

sich die Entwicklung des Bösen in einem Zustande, in welchem das Nichtwollen des Guten zugleich zu einem vollkommenen Nichtkönnen, in welchem die von Gott beharrlich abgewandte Persönlichkeit gleichsam zu einer Versteinerung in der Sünde geworden ist. Das ist der Wurm, der nicht stirbt, das Feuer, das nicht verlöscht, — die Selbstheit, die sich schlechterdings nicht beugen will, um wahrhaft erhoben zu werden, die nicht sterben will, um zu leben, ganz Hass und doch völlig ohnmächtig, unablässig wüthend gegen Gott, den sie doch als den allmächtigen Schöpfer aller Wesen zu erkennen gezwungen ist.

1) Cf. imprimis Kern loc. coll. p. 37 sqq. — Martensen § 284; alii plures.

nibus apostatis judicium decretorium pronuntiaverit, tum omnipotens ejus voluntas plane expleta erit, tum veri accesserint *χρόνοι ἀποκαταστάσεως πάντων* ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος (Act. 3, 21). Tum circuitus divinae salutis oeconomiae atque paedagogiae perfectus erit. Tum rerum universitas et natura ad Deum ipsum redierit, ad quem redire debuit, nam *εἰς αὐτὸν τὰ πάντα* (Rom. 11, 36). — Tum denique, postquam Deus trinus, qui Pater est et Filius et Spiritus sanctus, diabolum ejusque regnum sanctâ suâ omnipotentia superaverit, postquam peccatum et mortem perdomuerit suisque pedibus subdiderit (1 Cor. 15, 24. 25. 26), postquam mundum atque genus hominum ad veram fidem reduxerit, — tum omnia in Dei ditione ac posestate erunt, *ἵνα ᾗ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν ἡαῖν* (1 Cor. 15, 20.)

Itaque *σωτέλεια τοῦ αἰῶνος τοῦτου*, si aeternam respicimus damnationem, minime finis est *vere dualisticus Deoque indignus*, ad quem genus humanum progreditur, immo *sanctum Dei amorem* ad verum eventum adducet. Nobis quidem, — dum hac in terrâ „per speculum videmus in verbo obscuro,“ — multa etiam aenigmata non soluta relinquentur, donec Deus occulta quaevis ac recondita ad evidentiam luculentam extulerit. Usque eo autem haec nobis valet lex, ut animo submisso angustos nostrae mentis limites agnoscamus. „*Eorum enim, quae scire nec datur, nec fas est, docta est ignorantia. Scientiae appetentia insaniae species.*“

Theses.

- 1) Exstat discrimen peccatorum etiam in homine non renato.
- 2) Peccatum in Spiritum sanctum neque facinus singulum, neque status solummodo internus est.
- 3) Nemo nisi per evangelium vocatus peccatum in Spiritum sanctum committere potest.
- 4) Et sententia theologorum reformatorum, qui lapsum renatorum perpetuum fieri posse negant, et illa theologorum Lutheranorum, qui tantummodo jam renatos peccatum in Spir. s. committere posse statuunt, rejicienda est.
- 5) Ex locis: 1 Petr. 3, 18—20 atque 4, 6 Christum εἰς ᾗδην post vivificationem descendisse atque inter mortuos praedicasse, recte concluditur.
- 6) Doctrina, quae ἀποκατάστασιν τῶν πάντων profert, rigidissima omnisque veri solatii expers est.
- 7) Nemo damnatur propter peccatum originale.
- 8) Gradus damnationis non exstant.
- 9) Damnationem aeternam fieri posse, ex notione τοῦ αἰωνίου ἁμαρτήματος necessario sequitur.
- 10) Conversio non vocatorum post mortem fieri potest.
- 11) Conversio vocatorum post mortem fieri non potest.
- 12) Ex hac vitā terrestri decisio ultima pendet.

Corrigenda.

Pag. 7	adnot. 5	legendum est	„cadente“ loco „cadentem.“
„ 18	„ 2	„	„apocatastaticam“ l. „apocatastaticam.“
„ 39	lin. 12	„	„sexcenties“ l. „sexcentie.“
„ 39	„ 17	„	„opinione nostrā“ l. „opinionen ostrā.“
„ 40	adnot. 1	„	„Quenstedt“ l. „Quenstaedt.“
„ 43	lin. 16	„	„possit“ l. „possi.“
„ 46	„ ultim.	„	„Schriftw. II., 1p. 587sq.“ l. „Schbw. I. p.“
„ 59	„ 13	„	„ῥῆμα“ l. „ῥῆμα.“
„ 63	„ 16	delendum est	signum post: „naturali.“
„ 65	„ penult. legend.	est	„poenitentia“ loco „poeninentia.“
„ 72	„ 12	„	„manifestetur“ l. „manifestur.“
„ 73	„ 11	„	„Bretsch.“ l. „Brettschneider.“
„ 80	„ 18	„	„evidentissime“ l. „evendentissime.“
„ 86	„ 7	„	„horrenda“ l. „horenda.“
„ 94	„ 16	„	„καθ' ὅπερ.“ l. „κατ' ὅπερ.“
„ 107	„ 12	„	3) l. 4).
„ 109	adnot. 1	„	„Vorstellung“ l. „Verstellung.“
„ 110	lin. 8	„	„Noe“ l. „Noae.“
„ 114	„ 18	„	„Huther“ l. „Hutter.“
„ 130	„ 15	„	„nemo potest“ l. „nem opotest.“
„ 135	„ 11	„	„commiserint“ l. „commisierint.“
„ 154	„ 3	„	„manifesta“ l. „manifestia.“
„ 154	adnot. 1	„	„ὅτον σχάσω“ l. „ὅτο σχάσω.“
„ 157	adnot. 2 lin. 4	„	„praebeat“ l. „prabeat.“